Perspektywa na rodzinę

Redakcja naukowa
Anna Goch-Murzyniec i Anna Seemann-Majorek

Perspektywa na rodzinę

Perspektywa na rodzinę

Redakcja naukowa
Anna Goch-Murzyniec i Anna Seemann-Majorek

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydawnictwo «scriptum»
Kraków 2025

Copyright © 2025 by Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0 International

Recenzenci:
ks. prof. dr hab. Henryk Olszar
dr hab. Katarzyna Wojtanowicz

Publikacja dofinansowana z subwencji dla Uniwersytetu Papieskiego
Jana Pawła II w Krakowie

Korekta:
Izabela Rutkowska

Opracowanie, dtp, projekt okładki:
Tomasz Sekunda

Na okładce:
© StockSnap by pixabay.com

Wydanie I

ISBN 978-83-68769-06-7 (druk)
ISBN 978-83-8370-121-9 (online)
https://doi.org/10.15633/9788383701219

Wydawnictwo «scriptum»
tel. 604 532 898
scriptum@wydawnictwoscriptum.pl

wydawnictwoscriptum.pl

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
30-348 Kraków, ul. Bobrzyńskiego 10
wydawnictwo@upjp2.edu.pl

https://monografie.upjp2.edu.pl

Spis treści

Wstęp _____ 7

Wiktoria Halina Sękiel
Rodzina w kryzysie komunikacji. Między dialogiem a milczeniem
Family in a communication crisis: between dialogue and silence _____ 11

Magdalena Ochońska
Polityka państwa polskiego wobec niepłodnych par –
przegląd oferowanego systemu wsparcia
The Polish state policy towards infertile couples –
an overview of the developed support system _____ 41

Mariusz Ferenczak
Elementy logoterapii w służbie rodzinie.
Poczucie sensu życia u osób doświadczających przemocy domowej
The elements of logotherapy in the service of the family.
The sense of meaning in life among people experiencing domestic violence _ 59

Anna Goch-Murzyniec
Dekada asystenckiego wsparcie rodziny w podkrakowskiej gminie wiejskiej
A decade of assistant support for families in a rural community
near Krakow _____ 81

Anna Seemann-Majorek
Rodzinna piecza zastępcza w systemie projektowym – analiza odbiorców wsparcia w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych
Family foster care in the project system – analysis of support recipients in the context of deinstitutionalization of social services _____ 101

Magdalena Vinco
The Family as a Mirror of Society – The Crisis of the Family in Isaac Bashevis Singer's *Di familye Mushkat* (1950)
Rodzina jako zwierciadło społeczeństwa – kryzys rodziny w powieści *Di familye Mushkat* Isaaca Bashevisa Singera (1950) _____ 119

Marcin Rzepka
Zmiana modelu oraz funkcji rodziny w przedrewolucyjnym Iranie w świetle protestanckich raportów misyjnych i medycznych
Changing Family Model and Family Functions in Pre-Revolutionary Iran as Reflected in Protestant Missionary and Medical Reports _____ 137

Zuzana Budayová
The place of the family in the legislative social policy of the Slovak Republic
Miejsce rodziny w legislacyjnej polityce społecznej Republiki Słowackiej _ 165

https://doi.org/10.15633/9788383701219.00

Wstęp

Czy jest możliwe spoglądanie w kierunku rodziny tylko za pomocą jednej perspektywy? Odpowiedź wydaje się prosta. Oczywiście, można przyglądać się czemuś, zawsze patrząc tylko w jednym kierunku. Ale czy wówczas osiągniemy pełny obraz? Rodzina jest wielowymiarowa. Przede wszystkim w swojej strukturze, w jej skład wchodzą osoby w różnym wieku, o rożnych predyspozycjach, zadaniach, odpowiedzialnościach. W rodzinie nawiązują się rozmaite relacje uwarunkowane społecznie, psychologiczne, aksjologicznie, wyznaniowo, odgrywane są role. Rodzina jest wyjątkowym środowiskiem skupiającym na sobie wielość perspektyw. Perspektywa zaprasza, kierunkuje, coś przynosi, patrzy w przyszłość i kreuje iluzję. Zakłada w pewien sposób interdyscyplinarność, nagina dzięki rzutowaniu obraz, uwypukla niektóre aspekty, jednocześnie oddalając inne. Co ważne, perspektywa jest sposobem, który w odwzorowuje wielowymiarowe obiekty na płaskiej przestrzeni.

Oddajemy w Państwa ręce naszą publikację, której treści dotykają problematyki rodziny ujętej w wieloaspektowe perspektywy. Interdyscyplinarne spojrzenie potrzebne jest samej rodzinie, a także osobom i instytucjom wspierającym rodzinę. Interdyscyplinarność w przyglądaniu się rodzinie daje możliwość dostrzeżenia jej zalet, a także pojawiających się zmian i występujących trudności.

Adresujemy tę publikację do wszystkich osób w jakikolwiek sposób związanych z rodziną: członków rodzin, osób wspierających rodzinę

i pracujących z nią. Chcemy poszerzyć istniejące perspektywy, zaciekawić i dostarczyć praktykom danych, które wzbogacą rodzinny obraz przemian i otworzą na nowe działania podejmowane na rzecz dobrostanu rodziny.

Rozpoczynamy od artykułu Wiktorii Haliny Sękiel, która podejmuje tematykę rodzinnego dialogu, nierozerwalnie związanego z ciszą i milczeniem. Postulaty przywrócenia rozmów w rodzinie dają perspektywę stabilnego życia w harmonii. Wspólny dialog, umiejętność rozpoznawania odcieni ciszy, wspólne milczenie uzdalniają, pisze autorka, do przetrwania czasu najcięższych burz.

Magdalena Ochońska w swoim artykule dotyka zaś perspektywy niepłodności par, analizując możliwości wsparcia oferowanego przez instytucje państwowe i samorządowe w Polsce. Artykuł proponuje postulaty: objęcie wsparciem, przede wszystkim psychologicznym, par zmagających się z niepłodnością, włączenie tego wsparcia w działania pomocy społecznej oraz interwencji kryzysowej, a także rozszerzenie zapisów Ustawy „Za życiem" poprzez zastosowanie profilaktyki zdrowia prokreacyjnego.

Artykuł Mariusza Ferenczaka analizuje wpływ przemocy domowej na psychikę i poczucie sensu życia kobiet oraz przedstawia wyniki badań przeprowadzonych w Ośrodku Interwencji Kryzysowej w Wieliczce. Autor przekonująco operuje danymi, z których wynika, że u wielu ofiar przemoc prowadzi do kryzysu egzystencjalnego, jednak zastosowanie elementów logoterapii Viktora E. Frankla – takich jak modulacja postawy, dystansowanie i derefleksja – okazuje się skuteczne w procesie powrotu do równowagi. Wnioski autora potwierdzają wartość logoterapii jako narzędzia wspierającego ofiary przemocy i wskazują na potrzebę jej dalszego stosowania w pracy pomocowej.

Anna Goch-Murzyniec podsumowuje asystenckie wsparcie rodziny udzielane w 10-letniej praktyce podkrakowskiej gminy wiejskiej, analizując dokumentację asystenta rodziny i przeprowadzając wywiad z asystentem zatrudnionym w OPS od 2012 r. Zaobserwowane zmiany, szczegól-

nie w zakresie potrzeb i oczekiwań oraz struktury rodzin, mogą stanowić podstawę do szerszych dyskusji na temat zaplecza związanego z kształceniem asystentów rodziny.

Anna Seemann-Majorek przedstawia w swoim artykule perspektywę dziecka w rodzinie zastępczej będącej w centrum zainteresowania projektu systemowego. Autorka szeroko analizuje rekrutację do projektu oraz oferowane rodzinom zastępczym możliwości zaspokajania specyficznych potrzeb. Spójność projektu i jego długofalowe działania mogą stać się ważnym elementem systemu wspierającego proces deinstytucjonalizacji poprzez zapewnianie dzieciom przebywającym w pieczy stabilnego środowiska rozwoju.

Artykuł Magdaleny Vinco stanowi próbę spojrzenia na rodzinę z perspektywy powieści *Di familye Mushkat* Isaaca Bashevisa Singera. Epicki obraz upadku rodziny w aspekcie społecznym i duchowym jest odzwierciedleniem kryzysu społecznego i duchowego pierwszej połowy XX wieku. Wewnętrzne przemiany rodzinne ukazują trudności pokolenia zawieszonego między tradycją a nowoczesnością.

Marcin Rzepka przygląda się przedrewolucyjnej rodzinie irańskiej z perspektywy przemian w zakresie modelu oraz jej funkcji, analizując protestanckie raporty misyjne i medyczne. Artykuł, który powstał w ramach projektu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, przedstawia dyskusje dotyczące projektów przemian oraz wskazuje rolę chrześcijańskich organizacji w eksponowaniu potrzeb rodziny, jej bezpieczeństwa obejmującego wymiary finansów, emocji i transcendencji.

W ostatnim artykule spoglądamy na rodzinę z perspektywy regulacji prawnych i założeń wspierania rodziny w Republice Słowackiej. Zuzanna Budayova w swoim opracowaniu analizuje rolę rodziny w słowackiej polityce społecznej oraz sposób, w jaki jest ona chroniona i wspierana przez konstytucję i ustawodawstwo. Tekst przedstawia główne obszary działań państwa (wsparcie finansowe dla rodzin z dziećmi, ochronę macierzyństwa i rodzicielstwa, godzenie pracy z życiem rodzinnym, rozwój usług

społecznych oraz ochronę praw dziecka), a także aktualne trendy i wyzwania (m.in. starzenie się populacji, niska dzietność, potrzeby rodzin niepełnych i wielodzietnych czy problem przemocy domowej) oraz podkreśla znaczenie pomocy profesjonalistów i rolę sieci wsparcia społecznego. Jednocześnie Budayowa zwraca uwagę na konieczność dalszego rozwoju usług, poprawy koordynacji między instytucjami i tworzenia skutecznych, długofalowych strategii, aby zapewnić rodzinom stabilne warunki funkcjonowania oraz wzmocnić ich pozycję w życiu społecznym.

Mamy nadzieję, że ujęta w publikacji wielość perspektyw w spoglądaniu na rodzinę będzie zachętą do dalszych badań w tej dziedzinie.

Anna Goch-Murzyniec
Anna Seemann-Majorek
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

https://doi.org/10.15633/9788383701219.01

Wiktoria Halina Sękiel[1]

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
https://orcid.org/0009-0000-9852-1864

Rodzina w kryzysie komunikacji. Między dialogiem a milczeniem

Family in a communication crisis: between dialogue and silence

Abstrakt

Współczesna rodzina coraz częściej doświadcza kryzysu komunikacji, objawiającego się brakiem dialogu, powierzchownymi rozmowami lub destrukcyjnym milczeniem. Artykuł podejmuje interdyscyplinarną analizę tego zjawiska – z perspektywy logopedii, psychologii, pedagogiki i teologii – ukazując znaczenie prawidłowej komunikacji dla relacji rodzinnych. Omówiono przyczyny zaburzeń komunikacji (m.in. stres, konflikty wartości, wpływ nowych technolo-

[1] Mgr Wiktoria Halina Sękiel – magister logopedii, doktorantka Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w dyscyplinie językoznawstwa. Zainteresowania badawcze obejmują komunikację interpersonalną, logopedię artystyczną oraz duchowy wymiar słowa w kontekście liturgii i relacji rodzinnych.

gii) oraz ich skutki, takie jak: emocjonalne wycofanie, nasilenie konfliktów, osłabienie więzi, a nawet przemoc. Szczególna uwaga została poświęcona napięciu między dialogiem a milczeniem: z jednej strony dialog oparty na słuchaniu i zrozumieniu wzmacnia więzi, z drugiej zaś milczenie może pełnić zarówno rolę twórczą (sprzyjając refleksji i bliskości), jak i destrukcyjną (jako forma agresji i „ciche dni"). Artykuł odwołuje się do najnowszych badań (2015–2025) oraz doświadczeń z praktyki logopedycznej i pedagogicznej autorki, proponując kierunki poprawy komunikacji w rodzinie – poprzez kształtowanie postawy dialogu, empatię, uważność na potrzeby bliskich oraz świadome ograniczanie barier komunikacyjnych.
Słowa kluczowe: komunikacja w rodzinie, kryzys komunikacji, dialog, milczenie, wartości rodzinne, technologie cyfrowe

Abstract

Contemporary families increasingly face a communication crisis, manifested by a lack of genuine dialogue, superficial conversations, or destructive silence. This paper provides an interdisciplinary analysis of this phenomenon—from logopedic, psychological, pedagogical, and theological perspectives—emphasizing the importance of effective communication for family relationships. It discusses the causes of disrupted communication (including stress, value conflicts, and the impact of new technologies) and their consequences, such as emotional withdrawal, escalated conflicts, weakened bonds, and even violence. Particular attention is given to the tension between dialogue and silence: on one hand, dialogue based on listening and understanding strengthens family bonds; on the other, silence can play both a constructive role (fostering reflection and intimacy) and a destructive one (as a form of aggression or the "silent treatment"). Drawing on recent studies (2015–2025) and the author's practical experience in speech therapy and education, the article suggests ways to improve family communication through cultivating a dialogical attitude, empathy, attentiveness to the needs of loved ones, and the conscious reduction of communication barriers.
Keywords: family communication, communication crisis, dialogue, silence, family values, digital technologies

Wstęp

Komunikacja w rodzinie to fundament zdrowych relacji międzyludzkich. Zarówno w perspektywie logopedii, psychologii, jak i teologii podkreśla się, że rodzina stanowi najważniejsze środowisko nauki mowy, uczenia się dialogu i przeżywania uczuć. Już Bronisław Rocławski zauważył, że „w dzieciństwie niewiele zależy od nas, wiele zaś od tych, którzy są z nami”[2], wskazując tym samym na ogromną rolę dorosłych w kształtowaniu umiejętności komunikacyjnych dziecka. To właśnie rodzice i opiekunowie stają się pierwszymi nauczycielami słowa, emocji i gestu. Z kolei prof. Jagoda Cieszyńska – ceniona logopedka – przestrzega przed zbyt wczesnym wprowadzaniem metod zastępczych, które mogą zahamować rozwój mowy, podkreślając, że „zastosowanie metod alternatywnych zablokuje naukę mowy”[3].

Rodzina jest zatem pierwszym i najważniejszym środowiskiem życia człowieka, a jako wspólnota osób buduje się poprzez wzajemne relacje – determinowane w dużej mierze przez komunikację. To właśnie komunikacja w rodzinie decyduje o jakości więzi między jej członkami. Prawidłowy dialog sprzyja zrozumieniu, empatii i umacnia relacje, natomiast zaburzona komunikacja staje się źródłem nieporozumień, chłodu emocjonalnego i konfliktów. W literaturze naukowej wielokrotnie podkreśla się, że komunikacja interpersonalna w rodzinie pełni kluczową rolę w budowaniu atmosfery wzajemnego zaufania, unikaniu kryzysów oraz kształtowaniu klimatu bezpieczeństwa emocjonalnego[4].

Niestety, wiele współczesnych rodzin doświadcza kryzysu komunikacji – zjawiska złożonego, na które składają się czynniki psychologiczne, społeczne i kulturowe. Współczesne tempo życia, pośpiech, indywidu-

---

2 B. Rocławski, *Podstawy edukacji językowej dziecka*, Gdańsk 2008, s. 14.

3 J. Cieszyńska, *Metoda krakowska wobec zaburzeń rozwoju języka i komunikacji,* Kraków 2017, s. 22.

4 B. Harwas-Napierała, *Komunikacja w rodzinie ujmowanej jako system w relacji rodzice–dzieci,* „Roczniki Socjologii Rodziny” 2006, t. XVII, s. 221–233.

alizm, brak czasu na rozmowę oraz nadmierne korzystanie z mediów społecznościowych zmieniają sposób, w jaki rozmawiamy i słuchamy siebie nawzajem[5]. Coraz częściej w codziennym pośpiechu autentyczny dialog zastępowany jest milczeniem lub komunikacją wirtualną, a relacje rodzinne ulegają spłyceniu. Badania z ostatniej dekady wskazują na pogarszającą się jakość rozmów rodzinnych – dzieci i młodzież często sygnalizują, że w domu dominuje rozmowa o sprawach powierzchownych, brakuje natomiast miejsca na tematy emocjonalne i duchowe[6]. Dorośli z kolei niejednokrotnie nie dostrzegają tego problemu, nie mając świadomości własnych deficytów w zakresie empatii i uważnego słuchania[7].

W tym kontekście kluczowe staje się podejście interdyscyplinarne, które pozwala spojrzeć na komunikację rodzinną w sposób integralny – z uwzględnieniem wymiarów językowych, emocjonalnych i duchowych. Niniejszy referat łączy perspektywy logopedyczną, psychologiczną, pedagogiczną i teologiczną, aby ukazać różne wymiary zjawiska. Taka całościowa analiza umożliwia odpowiedź na pytania: jakie są przyczyny zaburzeń komunikacji w rodzinie, jakie skutki one przynoszą oraz jaką rolę odgrywają dialog i milczenie w budowaniu więzi?

Komunikacja w rodzinie stanowi bowiem fundament więzi, dzięki któremu domownicy budują zaufanie, przekazują sobie uczucia i uczą się siebie nawzajem rozumieć. W zdrowej rodzinie dialog ma charakter dwukierunkowy – każdy ma prawo swobodnie wyrażać swoje myśli i emocje, a pozostali okazują szacunek i próbę zrozumienia. Takie otwarte rozmowy umożliwiają rozwiązywanie problemów i zapobiegają eskalacji konfliktów. Jak zauważają badacze, czynnikiem determinującym zarówno rodzaj, jak i jakość relacji w rodzinie jest komunikacja. Bogactwo i ciepło

---

5 W. Sikorski, *Psychologia relacji wewnątrzrodzinnych. Komunikowanie się i psychoterapia,* Warszawa 2021, s. 15–19.

6 I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny,* Warszawa 2014, s. 243–245.

7 K. Potaczała-Perz, *Style przywiązania kształtowane w rodzinie i ich wpływ na rozwój emocjonalny dziecka,* „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis" 2018, nr 12(2), s. 109–125.

rodzinnych interakcji językowych silnie wpływa na rozwój dziecka – dzieci, które od najmłodszych lat słuchają rozmów wypełnionych zrozumieniem i wsparciem, rozwijają bogatszy zasób słów, wyższą empatię i zdolność współdziałania[8].

W praktyce logopedycznej podkreśla się, że zaangażowanie rodziny – poprzez wspólne ćwiczenia, czytanie czy codzienny dialog – znacznie wzmacnia efekty terapii mowy, podczas gdy zaniedbanie rozmowy lub emocjonalne milczenie pogłębia trudności dziecka[9]. Profilaktyka i wczesna interwencja logopedyczna opierają się zatem na więzi i zaufaniu – bez poczucia bezpieczeństwa i słuchania ze strony bliskich trudno jest dziecku pokonać zaburzenia komunikacji. Z kolei badania dowodzą, że dzieci wychowywane w pełnym wsparcia środowisku rodzinnym – zwłaszcza wolnym od chronicznego stresu i konfliktów – osiągają lepsze wyniki językowe, emocjonalne i społeczne[10].

Warto podkreślić, że – jak przestrzegają logopedzi – nadużywanie alternatywnych metod komunikacji (AAC) może paradoksalnie zahamować rozwój mowy werbalnej. Jagoda Cieszyńska zwraca uwagę, że wspomaganie mowy za pomocą znaków, gestów czy piktogramów powinno być traktowane jedynie jako dodatek do dialogu, a nie jego zastępstwo[11]. Rodzina jest zatem środowiskiem zarówno wychowania językowego, jak i emocjonalno-duchowego – to tutaj kształtuje się styl komunikacji, który dziecko przenosi w dorosłość. Wysiłek włożony w zdrowy dialog rodzinny procentuje – zmniejsza ryzyko zachowań agresywnych, kryzysów emocjonalnych i zaburzeń więzi, a zarazem wzmacnia rozwój osobowości i kompetencje komunikacyjne młodego pokolenia.

---

8 M. Kielar-Turska, *Rozwój języka dziecka w kontekście rodziny,* Kraków 2015, s. 32–34.

9 J. Błeszyński, Z. Tarkowski, *Logopedia społeczna,* Warszawa 2025, s. 28–31.

10 J. Cieszyńska, M. Korendo, *Wczesna interwencja terapeutyczna,* Kraków 2017, s. 9–10.

11 Ibidem, s. 15.

W dalszej części referatu przedstawione zostaną trzy zasadnicze perspektywy analizy komunikacji rodzinnej: 1. logopedyczna – obejmująca rozwój mowy dziecka, rolę rodziny w terapii logopedycznej oraz znaczenie wczesnej interwencji i komunikacji alternatywnej; 2. psychologiczna – ukazująca wpływ komunikacji na emocje, style przywiązania i dynamikę relacji rodzinnych; 3. teologiczna – wskazująca na duchowy wymiar ciszy, dialogu i etyki relacji w rodzinie sakramentalnej.

Takie ujęcie pozwoli całościowo zrozumieć, jak komunikacja – w słowie i w milczeniu – kształtuje jakość życia rodzinnego, rozwój człowieka i duchowy wymiar relacji międzyludzkich.

Znaczenie komunikacji dla relacji rodzinnych

Komunikacja interpersonalna stanowi fundament życia rodzinnego. Jest procesem ciągłym, obejmującym zarówno wymianę informacji werbalnych, jak i niewerbalnych sygnałów emocji, postaw i intencji. To dzięki komunikacji rodzina „jednoczy się" i utrzymuje swoją spójność psychologiczną[12]. Jak ujęła to Karolina Wróbel, „czynnikiem determinującym zarówno rodzaj, jak i jakość relacji [w rodzinie] jest komunikacja"[13]. Otwarty dialog pomiędzy członkami rodziny sprzyja budowaniu zaufania, pozwala unikać nieporozumień i rozwiązywać konflikty, zanim przerodzą się w kryzys[14]. Z kolei ograniczona lub zaburzona komunikacja często leży u podłoża narastających napięć i rozpadu więzi[15].

W prawidłowo funkcjonującej rodzinie komunikacja ma charakter dwukierunkowy – każdy z domowników może swobodnie wyrazić swoje myśli i uczucia, a pozostali okazują szacunek i chęć zrozumienia. Taki dialogiczny model porozumiewania się odgrywa szczególną rolę w proce-

---

12 W. Sikorski, op. cit., s. 18.

13 K. Wróbel, *Komunikacja interpersonalna w rodzinie jako czynnik budowania więzi emocjonalnych,* „Forum Pedagogiczne" 2019, nr 1, s. 42.

14 B. Harwas-Napierała, op. cit., s. 221–233.

15 I. Janicka, H. Liberska (red.), op. cit., s. 241–243.

sie wychowania. Dialog w rodzinie to nie tylko wymiana słów, ale również „wspólna przestrzeń wzajemnego szacunku i otwartości”[16], gdzie ważniejsze jest słuchanie niż mówienie, dzielenie się doświadczeniem przed pouczaniem, rozumienie przed ocenianiem[17]. Dzieci uczą się komunikacji poprzez obserwację dorosłych – widząc, jak rodzice rozmawiają ze sobą i rozwiązują problemy, przyswajają sobie wzorce dialogu (bądź jego braku) na przyszłość[18].

Warto podkreślić także logopedyczny wymiar rodzinnej komunikacji. W rozwoju mowy dziecka rodzina pełni niezastąpioną rolę – to w domu maluch uczy się języka, naśladując bliskich i otrzymując od nich informacje zwrotne. Badania potwierdzają, że bogactwo i jakość interakcji rodzic–dziecko silnie wpływają na rozwój kompetencji komunikacyjnych dziecka[19]. „Badania konsekwentnie pokazują, że wzajemne (naprzemienne) interakcje między rodzicem a dzieckiem są silnym predyktorem umiejętności językowych dziecka”[20]. Innymi słowy, dzieci, z którymi rodzice dużo rozmawiają, słuchają ich potrzeb i odpowiadają na sygnały – rozwijają bogatszy język i lepsze umiejętności społeczne niż te wychowujące się w komunikacyjnym zaniedbaniu[21]. Wczesna interwencja logopedyczna przy opóźnieniach mowy czy zaburzeniach ze spektrum autyzmu również opiera się na zaangażowaniu rodziny – terapeuta wskazuje bliskim, jak wspierać komunikację dziecka na co dzień, aby włączyć je w pełne uczestnictwo w życiu społeczny[22]. Rodzice, rodzeństwo i dziadkowie stają się partnerami komunikacyjnymi dziecka, wzmacniając efekty terapii w naturalnych sytuacjach domowych[23].

---

16 M. Dziewiecki, *Komunikacja. Kochaj i mów co chcesz,* Kraków 2018, s. 56.

17 J. Augustyn, *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole,* Kraków 2014, s. 44.

18 K. Potaczała-Perz, *Style przywiązania kształtowane w rodzinie...*, op. cit., s. 115.

19 M. Kielar-Turska, op. cit., s. 32.

20 J. Cieszyńska, M. Korendo, op. cit., s. 9.

21 J. Błeszyński, Z. Tarkowski, op. cit., s. 30.

22 A. Jedlińska, D. Lipiec, *Między wsparciem a pomocą – współpraca asystenta rodziny z logopedą*, „Praca Socjalna” 2020, nr 3, s. 12.

23 Ibidem, s. 18.

Podobnie na poziomie całej rodziny, terapia komunikacyjna (stosowana w psychologii systemowej) traktuje rodzinę jako system, w którym sposób porozumiewania się determinuje zdrowie relacji. Terapia tego typu koncentruje się na usprawnieniu wymiany informacji między domownikami, analizując zarówno przekazy werbalne, jak i niewerbalne. Przyjmuje się założenie, że „każde zachowanie – nawet milczenie – ma znaczenie komunikacyjne", więc unikanie komunikacji jest traktowane jako przejaw patologii[24]. Terapeuci zachęcają rodziny do uświadomienia sobie utrwalonych wzorców (np. kto dominuje w rozmowie, kto się wycofuje) i wypracowania bardziej otwartego, precyzyjnego stylu dialogu[25]. Celem jest nauczenie członków rodziny jasnego wyrażania potrzeb i emocji oraz aktywnego słuchania innych – tak, aby komunikaty były spójne i zrozumiałe dla wszystkich[26]. Jak zauważają badacze, dobry dialog rodzinny pozwala uniknąć wielu konfliktów, zanim się pojawią oraz umacnia poczucie bliskości między bliskimi[27].

Kryzys komunikacji w rodzinie – przejawy i przyczyny

Niestety, wiele współczesnych rodzin doświadcza narastającego kryzysu komunikacji – dialog jest powierzchowny, a emocji najchętniej nie porusza się wcale[28]. Przyczyny tego stanu są złożone i często nakładają się na siebie. Najważniejsze z nich to:

1. Przewlekły stres i brak czasu. Wydłużony czas pracy, obowiązki domowe i ciągła gonitwa dnia codziennego sprawiają, że rodzice i rodzeństwo mają niewiele sił i cierpliwości na długie rozmowy[29]. Codzienne napięcie wywołuje rozdrażnienie i skłonność do unikania trudnych tema-

[24] W. Sikorski., op. cit., s. 65.
[25] V. Satir., *Rodzina. Tu powstaje człowiek,* Warszawa 2000, s. 54.
[26] M. Tatar, *Milczenie w życiu duchowym człowieka w hałasie ponowoczesności*, „Sympozjum" 2019, nr 1, s. 78.
[27] M. Dziewiecki, *Komunikacja…*, op. cit., s. 59.
[28] W. Sikorski, op. cit., s. 25–27.
[29] I. Janicka, H. Liberska (red.), op. cit., s. 245.

tów, by nie ryzykować kłótni. W rezultacie drobne nieporozumienia „kątują się" w ciszy, by w końcu wybuchnąć poważnym konfliktem[30].

2. Brak umiejętności aktywnego słuchania. Kryzys często wynika nie tyle z braku rozmów, ile z ich niskiej jakości. Gdy rozmowy przeradzają się w naprzemienne monologi, a każdy domownik stara się tylko „wygrać" dyskusję i udowodnić swoją rację, dialog zamiera[31]. Brak prawdziwego słuchania – empatycznego wsłuchiwania się w to, co druga osoba mówi, bez ciągłego przerywania czy oceniania – powoduje frustrację i poczucie bycia niezrozumianym[32]. Badania nad małżeństwami wykazują, że wzorce, takie jak: krytyka, pogarda, obrona i wycofanie, są ściśle związane z narastaniem emocjonalnego dystansu między partnerami[33].

3. Rozbieżności wartości i celów życiowych. W miarę upływu czasu zmieniają się priorytety i poglądy każdej osoby. Często partnerzy czy rodzice i dzieci zaczynają mieć różne wizje przyszłości – np. jedno dąży do kariery, drugie do życia rodzinnego; młode pokolenie buntuje się przeciwko tradycyjnym regułom[34]. Niezgodność wartości i brak rozmów o tych różnicach może prowadzić do alienacji[35]. Badania nad związkami pokazują, że pary nieumiejące zaakceptować zmieniających się potrzeb drugiej osoby doświadczają wzajemnego oddalenia emocjonalnego[36]. Podobnie zjawisko konfliktu pokoleń – gdy rodziców oddala od dzieci próba narzucenia autorytetu – pogłębia się kryzys komunikacji[37].

---

30 T. Olearczyk, *Dialog w rodzinie – między potrzebą a trudnością*, w: *Rodzina wobec współczesnych wyzwań*, red. I. Janicka, Łódź 2018, s. 97.

31 T. Gordon, *Wychowanie bez porażek*, Warszawa 2013, s. 42.

32 B. Harwas-Napierała, op. cit., s. 225.

33 J. Gottman, *The Seven Principles for Making Marriage Work,* New York 2015, s. 45–48.

34 K. Potaczała-Perz, *Style przywiązania kształtowane w rodzinie i ich wpływ na rozwój emocjonalny dziecka*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis" 2018, nr 12(2), s. 118.

35 W. Sikorski., op. cit., s. 38.

36 I. Janicka, H. Liberska (red.), op. cit., s. 249.

37 CBOS, *Rodzina – relacje, więzi, wartości,* Warszawa 2022, s. 8–12.

4. Wpływ nowych technologii. Smartfony, media społecznościowe i komunikatory internetowe wprowadzają nowe bariery w relacjach domowych[38]. Choć umożliwiają szybki kontakt na odległość, to nadmierne używanie urządzeń mobilnych zmniejsza jakość rozmów twarzą w twarz[39]. Pojęcie „phubbing" (ignorowanie obecnych osób przez wpatrywanie się w telefon) świetnie obrazuje problem – badania wskazują, że bycie ignorowanym w ten sposób obniża poczucie satysfakcji ze związku i zaburza komunikację z partnerem[40]. Dodatkowo samo położenie smartfona na stole podczas rozmowy znacząco pogarsza jej jakość – w jednej obserwacji pary rozmawiające przy urządzeniu oceniły swoją rozmowę jako mniej satysfakcjonującą i wykazywały niższy poziom empatii[41]. Komunikacja przez SMS czy media społecznościowe, choć wygodna, jest uboga emocjonalnie – emotikony i skrótowa mowa łatwo generują nieporozumienia[42]. Skutki pandemii COVID-19 dodatkowo nasiliły rolę technologii, rozmywając granicę między pracą a życiem rodzinnym[43]. Bez świadomego wprowadzenia zasad (np. odkładania telefonów przy stole) łatwo o uzależnienie od sieci kosztem bliskich.

5. Trudności emocjonalne i traumy. Indywidualne problemy psychiczne – depresja, lęki czy nierozwiązane konflikty (jak żałoba po stracie lub niewyjaśniona zdrada) – mogą zamykać członków rodziny w milczeniu[44]. Osoby z ciężkimi doświadczeniami często wolą nie rozmawiać o swoim bólu albo reagują wycofaniem bądź wybuchem agresji, bo nie

---

38 J. Błeszyński, Z. Tarkowski, op. cit., s. 33.

39 A.K. Przybylski, N. Weinstein, *Can You Connect With Me Now?*, „Journal of Social and Personal Relationships" 2013, vol. 30(3), s. 237–246.

40 J.A. Roberts, M.E. David, *Partner Phubbing and Relationship Satisfaction*, „Computers in Human Behavior" 2016, vol. 54, s. 134–141.

41 S. Misra, L. Cheng, J. Genevie, M. Yuan, *The iPhone Effect: The Quality of In-Person Social Interactions*, „Environment and Behavior" 2016, vol. 48(2), s. 275–298.

42 M. Dziewiecki, *Komunikacja...*, op. cit., s. 56.

43 A.K. Przybylski, Murayama K., *The Effects of the COVID-19 Pandemic on Work-Family Conflict*, „Frontiers in Psychology" 2022, vol. 13, s. 945–960.

44 W. Sikorski., op. cit., s. 42–44.

potrafią spokojnie opowiedzieć o tym, co je martwi[45]. Długotrwałe napięcia tworzą emocjonalną ciszę, która stopniowo izoluje domowników od siebie, przekształcając rodzinę w zespół oddzielnych jednostek[46].

W praktyce te czynniki często współwystępują, wzajemnie się potęgując[47]. Kryzys komunikacji zwykle nie ma jednej prostej przyczyny – oznacza raczej, że całej dynamice rodzinnej potrzebna jest interwencja[48].

Skutki zaburzonej komunikacji w rodzinie

Chroniczny kryzys komunikacji, jeśli nie zostanie przezwyciężony, pociąga za sobą poważne konsekwencje zarówno dla małżonków, jak i dla dzieci[49]. Jednym z pierwszych skutków zaburzonej komunikacji jest narastanie dystansu emocjonalnego między partnerami. John Gottman, badając pary małżeńskie, opisał cztery destrukcyjne wzorce komunikacyjne – krytycyzm, pogardę, postawę obronną i wycofanie – które nazwał „czterema jeźdźcami Apokalipsy" zwiastującymi rozpad związku[50]. W istocie wszystkie one wiążą się z komunikacją: krytyka to atak słowny na osobę partnera (niszczący poczucie akceptacji), pogarda przejawia się w słowach lub gestach wyższości i lekceważenia, obrona to zamknięcie się na argumenty drugiej strony, a wycofanie (tzw. *stonewalling*, czyli „mur milczenia") – to ucieczka od dialogu i odcięcie się od kontaktu emocjonalnego. Pojawienie się tych wzorców jest zarazem przyczyną, jak i skutkiem pogłębiającego się kryzysu: im więcej krytyki i pogardy w rozmowie, tym silniejsze zranienie i chęć wycofania; im bardziej partnerzy się zamykają,

---

45 T. Olearczyk, *Milczenie w relacjach rodzinnych – ucieczka czy ochrona?*, „Zeszyty Naukowe UPJPII" 2019, nr 12, s. 115.

46 M. Tatar., *Milczenie w życiu duchowym człowieka w hałasie ponowoczesności*, „Sympozjum" 2019, nr 1, s. 74.

47 B. Harwas-Napierała, op. cit., s. 229.

48 W. Sikorski., op. cit., s. 46.

49 Ibidem, s. 47–49.

50 J. Gottman., *The Seven Principles for Making Marriage Work,* New York 2015, s. 45–48.

tym mniej okazji do naprawy relacji. Badania wskazują, że brak właściwej komunikacji prowadzi wprost do rozpadu więzi małżeńskiej[51]. Monika Kornaszewska-Polak, analizując kryzys dialogu w świetle teorii przywiązania, stawia tezę, że jeśli małżonkowie nie potrafią ze sobą rozmawiać i się słuchać, ich relacja ulega stopniowemu zerwaniu – pojawia się samotność we dwoje, izolacja emocjonalna, a ostatecznie związek może się rozpaść[52] [53].

Gdy komunikacja zawodzi, problemy w rodzinie nie są rozwiązywane na bieżąco, lecz eskalują[54]. Drobne spory o codzienne sprawy mogą przeradzać się w poważne kłótnie, ponieważ brak otwartej rozmowy uniemożliwia wyjaśnienie nieporozumień. Nieuświadomione urazy kumulują się, by w końcu znaleźć ujście w formie wybuchu gniewu. Paradoksalnie więc milczenie w kluczowych kwestiach często kończy się gwałtowną awanturą. W skrajnych wypadkach chroniczny kryzys komunikacji może sprzyjać wystąpieniu przemocy domowej – np. gdy jedna ze stron narasta we frustracji i poczuciu odrzucenia, może sięgać po agresję (werbalną lub fizyczną) jako desperacką próbę „przebicia się" ze swoim bólem. Specjaliści zauważają, że agresja w rodzinie nieraz wyrasta z niemożności spokojnego wyrażenia złości i żalu w słowach[55].

Milczenie może też samo w sobie stać się bronią: tzw. „ciche dni" to forma karania drugiej osoby poprzez odmowę kontaktu – psycholog James Dobson wskazuje, że „w małżeństwie agresję można wyrażać nie tylko krzykiem i awanturą, ale także milczeniem"[56], które jest przejawem złości skierowanej zarówno przeciw komuś, jak i przeciw sobie, lecz bez możliwości rozładowania. Takie złowrogie milczenie jest sygnałem po-

---

51 B. Harwas-Napierała, op. cit., s. 230.

52 M. Kornaszewska-Polak, *Między bliskością a dystansem. Dialog małżeński w ujęciu teorii przywiązania,* Łódź 2019, s. 87.

53 W. Sikorski., op. cit., s. 50–51.

54 T. Olearczyk, *Dialog w rodzinie – między potrzebą a trudnością*, w: *Rodzina wobec współczesnych wyzwań,* red. I. Janicka, Łódź 2018, s. 102.

55 J. Dobson., *Miłość wystarczająco silna,* Warszawa 2016, s. 63.

56 Ibidem, s. 66.

ważnego kryzysu: osoby czują się zranione, więź słabnie[57]. Jeśli „ciche dni" powtarzają się często i trwają długo, wręcz rujnują wzajemne relacje – wkrada się obcość, pęka jedność małżeńska[58]. Niestety, jak zauważa Dobson, powody wywołujące tak skrajną reakcję bywają błahe lub drugorzędne, ale narastają w atmosferze braku dialogu.

Ciągły kryzys komunikacji skutkuje stopniowym osłabianiem więzi emocjonalnych[59]. W małżeństwie przekłada się to na utratę poczucia bliskości – partnerzy żyją obok siebie niczym współlokatorzy, zajęci własnymi sprawami, często samotni. Zanikają drobne gesty czułości i zainteresowania, skoro brakuje nawet rozmowy. W rodzinach, w których nie rozmawia się szczerze, pojawia się poczucie izolacji nawet przy fizycznej obecności innych osób w domu. Dzieci wychowujące się w atmosferze chłodu komunikacyjnego również oddalają się od rodziców emocjonalnie – nie czują, że mogą zwrócić się z zaufaniem, skoro na co dzień brak akceptującej rozmowy[60]. Badania wskazują, że „osłabienie więzi emocjonalnych w rodzinie pojawia się jako naturalna konsekwencja kryzysu autorytetu rodziców oraz częstych nieporozumień i kłótni"[61]. Brak dialogu rodziców z dziećmi prowadzi do życia obok siebie: nastolatek zamyka się w swoim świecie (np. w Internecie), a rodzic traci realny wpływ wychowawczy. W efekcie rodzina przestaje pełnić funkcję wsparcia – dom przestaje być bezpieczną przystanią, do której wraca się po zrozumienie i otuchę. Jak obrazowo stwierdzono w przytoczonym raporcie: „Dom powinien być miejscem, gdzie panuje miłość, zrozumienie i ciepło... Jednak nie zawsze tak to wygląda" – w wielu domach młodzi czują się samotni z problemami. Taka sytuacja bywa bardzo niebezpieczna, bo sprzyja popadaniu w zachowania ryzykowne. Psycholodzy alarmują, że niezdrowa atmosfera komunikacyjna w rodzinie zwiększa ryzyko poważnych kryzy-

---

57 T. Olearczyk, *Milczenie w relacjach rodzinnych...*, op. cit., s. 115.
58 W. Sikorski., op. cit., s. 53.
59 I. Janicka, H. Liberska (red.), op. cit., s. 243–247.
60 CBOS, *Rodzina – relacje, więzi, wartości*, Warszawa 2022, s. 9.
61 Ibidem, s. 10.

sów psychicznych u dzieci i młodzieży – osamotnieni młodzi ludzie mogą szukać ulgi w używkach, autoagresji, ucieczce w świat wirtualny czy nawet podejmować próby samobójcze[62]. Wyniki wspomnianego badania wskazują wprost, że u nastolatków pozbawionych możliwości szczerej rozmowy z rodzicami częściej pojawiają się myśli samobójcze, przemoc rówieśnicza czy hejt[63]. Z drugiej strony, tam, gdzie relacje rodzinne są dobre, a więc i komunikacja działa – obserwuje się wzmocnienie zdrowia psychicznego dzieci, mniej objawów psychosomatycznych, niższe ryzyko zachowań agresywnych i uzależnień[64][65]. Innymi słowy, dialog w rodzinie jest czynnikiem chroniącym – dzieci wychowane w klimacie otwartości i wsparcia rzadziej popadają w poważne kryzysy, bo wiedzą, że nie muszą być idealne, by zasługiwać na miłość[66].

Brak komunikacji to także zerwanie ciągłości międzypokoleniowej w rodzinie[67]. Jeśli rodzice nie podejmują dialogu wychowawczego z dziećmi – nie rozmawiają o tym, co ważne, nie przekazują świadomie swoich wartości – to powstaje pustka aksjologiczna[68]. Młode pokolenie, bombardowane różnymi przekazami z mediów, pozostaje bez drogowskazów ze strony najbliższych. Tradycyjnie to w rodzinie dziecko uczyło się podstawowych zasad moralnych, języka i kultury – „rodzina wprowadza w świat wartości"[69]. W rodzinie dialogu dokonuje się wychowanie ku wartościom: poprzez rozmowę rodzice tłumaczą, co dobre a co złe, dzielą się historiami z własnego życia, słuchają opinii młodych i korygują je z miłością. Gdy tego brakuje, wartości wyniesione z domu mogą zostać zastąpione przez antywartości podsuwane przez obce wzorce (np. interneto-

---

62 A. Łuczak, *Więzi rodzinne a zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży*, „Psychologia Wychowawcza" 2021, nr 1, s. 14–15.

63 Instytut Pokolenia, *Dom zaczyna się od serca. Raport 2023,* Warszawa 2023, s. 22–25.

64 M. Kielar-Turska, op. cit., s. 34–36.

65 J. Błeszyński, Z. Tarkowski, op. cit., s. 33.

66 M. Dziewiecki, *Komunikacja...*, op. cit., s. 59.

67 J. Augustyn, *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole,* Kraków 2014, s. 41.

68 Papież Jan Paweł II, *List do rodzin,* Watykan 1994, nr 6.

69 I. Janicka, H. Liberska (red.), op. cit., s. 249.

wych idoli). Kryzys komunikacji między pokoleniami bywa zatem zarazem kryzysem autorytetu i kryzysem wartości. Młodzież nie przejmuje od rodziców ich przekonań, często buntując się przeciw nim w milczeniu. Rodzice zaś, nie potrafiąc nawiązać nici porozumienia, uznają, że „dziecko im się wymyka" i wycofują się z wychowawczego dialogu. Powstaje błędne koło obcości. Jak zauważa Kornaszewska-Polak, dzisiejsza kultura indywidualizmu i wirtualnej komunikacji sprzyja „negocjowaniu dystansu i bliskości" kosztem realnych więzi – jeśli małżonkowie lub rodzice z dziećmi nie pielęgnują rozmowy, każdy zamyka się w swojej przestrzeni, często w internecie, co pogłębia rozpad wspólnoty rodzinnej[70].

Skutki przewlekle zaburzonej komunikacji w rodzinie są dalekosiężne: od pogorszenia klimatu emocjonalnego, przez zwiększone ryzyko konfliktów i przemocy, aż po rozpad więzi i zaburzenia w funkcjonowaniu dzieci[71]. Rodzina traci swoje podstawowe funkcje – wsparcia, socjalizacji, wychowania – gdy jej członkowie przestają się efektywnie komunikować. W skrajnych przypadkach może dojść do rozpadu rodziny (separacja, rozwód), co jest już widzialnym finałem wieloletniego zaniedbania dialogu. Jak jednak zauważają terapeuci rodzinni, kryzys komunikacji nie musi oznaczać końca – może stać się punktem zwrotnym, jeśli rodzina zda sobie sprawę z problemu i podejmie wysiłek zmiany wzorców porozumiewania się.

Między dialogiem a milczeniem – napięcie komunikacyjne

Jednym z centralnych zagadnień kryzysu komunikacji rodzinnej jest zaburzenie równowagi między mówieniem a milczeniem. Dialog i milczenie to dwa bieguny procesu porozumiewania się. Choć pozornie prze-

---

70 M. Kornaszewska-Polak, *Komunikacja w rodzinie w epoce mediów cyfrowych*, w: *Rodzina wobec wyzwań współczesności,* red. I. Janicka, Łódź 2020, s. 75.

71 M. Tatar., op. cit., s. 74.

ciwstawne, oba odgrywają istotną rolę w zdrowej komunikacji[72]. W kryzysie często mamy do czynienia z patologicznie skrajnymi formami – albo dominuje milczenie jako ucieczka od rozmów („ciche dni"), albo przeciwnie, komunikacja przybiera formę chaotycznej kłótni, w której wiele słów pada bez słuchania[73]. Warto więc zrozumieć, kiedy milczenie staje się wrogiem dialogu, a kiedy może mu sprzyjać.

Trzeba podkreślić fundamentalną prawdę: milczenie jest integralną częścią komunikacji – nie istnieją słowa pełne treści bez tła ciszy[74]. Umiejętność milczenia (w sensie aktywnego słuchania w ciszy) jest warunkiem prawdziwego dialogu[75]. Jak pisze Olearczyk, „milczenie jest swoistym tłem mowy, stanowi nieodzowny składnik rozmowy jako milczenie komunikacyjne, aby wybrzmiały wypowiedzi partnerów"[76]. Oznacza to, że aby dialog mógł zaistnieć, przynajmniej jeden z rozmówców musi w danym momencie zamilknąć i słuchać – inaczej mamy dwa krzyżujące się monologi. Dobre milczenie to takie, które służy porozumieniu: gdy słuchamy w skupieniu, pozwalając drugiej osobie w pełni wyrazić myśl, okazujemy jej szacunek i gotowość zrozumienia[77]. Tak rozumiane milczenie nie jest puste – jest przestrzenią, w której dojrzewa wzajemne zrozumienie. W ciszy możemy dostrzec także to, czego rozmówca nie wypowiada słowami, a co przejawia się w jego tonie głosu, mimice, postawie ciała[78]. Często „spojrzenie zastępuje słowa" i milcząc, możemy przekazać więcej empatii niż potokiem zdań[79].

---

72 M. Dziewiecki., *Komunikacja...*, op. cit., s. 56–57.

73 W. Sikorski., *Psychologia relacji wewnątrzrodzinnych. Komunikowanie się i psychoterapia,* Warszawa 2021, s. 52.

74 T. Olearczyk., *Milczenie w relacjach rodzinnych – ucieczka czy ochrona?*, op. cit., s. 112.

75 T. Gordon., op. cit., s. 45.

76 T. Olearczyk., op. cit., s. 113.

77 W. Sikorski., op. cit., s. 54.

78 M. Kornaszewska-Polak, *Między bliskością a dystansem. Dialog małżeński w ujęciu teorii przywiązania,* Łódź 2019, s. 83.

79 M. Dziewiecki, op. cit., s. 59.

W tradycji duchowej podkreśla się wręcz wartość milczenia jako drogi do prawdy – zdolność do refleksji w ciszy pozwala nam lepiej zrozumieć siebie i innych[80]. „Milczenie... ma pozytywny walor, gdy jest dobre", pisze Olearczyk, przytaczając myśl A. Casaro: takiego milczenia „należy szukać jako obiecującej drogi do prawdy"[81]. Dobre milczenie w rodzinie to wspólne milczenie pełne pokoju i bliskości – gdy małżonkowie potrafią razem pomilczeć bez uczucia skrępowania czy dystansu. Taka cisza jest oznaką głębokiej jedności: ludzie, którzy się kochają, nie muszą ciągle mówić, by czuć wzajemne zrozumienie. Milczenie może wtedy stać się „celebracją wypełnioną sensem", okazją do refleksji i wejrzenia w głąb siebie w obecności drugiej osoby[82]. Psycholodzy opisują to zjawisko jako towarzyszenie w milczeniu – np. gdy jedno z małżonków przeżywa trudny moment, samo ciche wsparcie (bez natarczywego wypytywania) bywa najcenniejsze. W ciszy mogą też wybrzmieć emocje, na które brakuje słów; bywa, że uścisk czy łzy mówią więcej niż najbardziej wymowna mowa[83].

Z drugiej strony, milczenie może mieć oblicze negatywne – stając się zaprzeczeniem dialogu[84]. Taka destrukcyjna cisza to właśnie wspomniane „ciche dni", milczenie jako broń lub ucieczka. Jej cechą jest to, że nie wynika z chęci słuchania drugiego, lecz z chęci zamknięcia się na niego. Milczenie tego rodzaju nie służy zrozumieniu, przeciwnie – jest komunikatem: „nie chcę z tobą rozmawiać". Może wynikać z tłumionej złości, poczucia zranienia czy bezradności. Olearczyk nazywa je „negatywną ciszą milczenia", która jest formą agresji i prowadzi do zerwania więzi[85]. „Brak porozumienia, osoby czują się zranione, a cisza – milczenie złowro-

80 T. Olearczyk, op. cit., s. 114.
81 Ibidem, s. 115.
82 A. Casaro, *L'arte del silenzio. La comunicazione oltre le parole,* Milano 2012, s. 28.
83 B. Harwas-Napierała, op. cit., s. 225.
84 J. Dobson, op. cit., s. 66.
85 T. Olearczyk, *Cisza w dialogu rodzinnym*, „Roczniki Pedagogiczne" 2020, t. 12(48), nr 4, s. 116.

gie – wskazuje na słabość więzi emocjonalnych”[86]. Długotrwałe milczenie między bliskimi jest jak mur – rodzi narastające projekcje i lęki (skoro ona się nie odzywa, to na pewno mnie potępia; skoro on milczy, to znaczy, że już mnie nie kocha itd.). W takiej ciszy nie ma spokoju, jest napięcie i wrogość. Nierzadko milczenie to bywa gorsze od jawnej kłótni – dzieci obserwujące rodziców trwających w zimnej ciszy często przeżywają większy stres niż gdy słyszą ich głośno się sprzeczających, bo ciche napięcie jest dla dziecka niezrozumiałe i budzi poczucie zagrożenia.

Między tymi dwoma skrajnościami – milczeniem konstruktywnym a milczeniem destrukcyjnym – rozpięta jest cała gama odcieni. Ważne jest, by w rodzinie nauczyć się rozróżniać rodzaj ciszy, jaki zapada. Olearczyk sugeruje pytanie o „zabarwienie emocjonalne ciszy”: czy jest to cisza przed burzą (pełna gniewu), czy cisza pojednania; cisza jednocząca czy osamotnienia[87]. Rozpoznanie, z jaką ciszą mamy do czynienia, pozwala odpowiednio zareagować. Czasem bowiem milczenie bliskiej osoby woła o pomoc – jest komunikatem: „boli mnie coś tak bardzo, że nie umiem o tym mówić”. Wówczas potrzebna jest cierpliwość i okazanie wsparcia, by druga strona poczuła się bezpiecznie i zdecydowała się otworzyć. Innym razem milczenie jest karą – i wtedy warto spokojnie przerwać tę grę, mówiąc np.: „Widzę, że milczysz, ale kiedy będziesz gotów porozmawiać, jestem tu – zależy mi na tym, co czujesz”. Ważne, by nie ignorować złowrogiego milczenia, bo milczenie także jest komunikatem (często głośnym). Jak wspomniano wyżej, terapia systemowa traktuje nawet brak komunikacji jako formę komunikatu o kryzysie[88]. Unikanie rozmów stanowi poważny sygnał ostrzegawczy: oznacza, że dialog utknął w martwym punkcie.

Z perspektywy teologicznej i duchowej ciekawie przedstawia się relacja słowa i milczenia. W chrześcijańskiej wizji życia rodzinnego dialog ma wymiar nie tylko ludzki, ale i duchowy – wierzy się, że Bóg uczestni-

---

86 Ibidem, s. 117.

87 Ibidem, s. 118.

88 V. Satir, *Rodzina. Tu powstaje człowiek,* Warszawa 2000, s. 54.

czy w dialogu małżeńskim, bowiem małżeństwo sakramentalne jest przymierzem trojga (dwóch osób i Boga). Teologowie mówią o dialogicznym charakterze małżeństwa – wspólnota małżeńska polega na ciągłym uznawaniu drugiej osoby, jej godności i odrębności, a zarazem jednoczeniu się we wspólne „my"[89]. Taki ideał pokrywa się z humanistyczną koncepcją dialogu jako zobowiązania wobec Drugiego. Co ważne, milczenie również ma swój wymiar duchowy. W tradycji chrześcijańskiej milczenie jest niezbędne, by usłyszeć głos Boga i własnego sumienia. „Tak więc słowo i milczenie jawią się jako równoważne wymiary teologicznej komunikacji. Następują po sobie i się dopełniają. Mają wspólny cel: doprowadzić do autentycznego dialogu i pogłębienia bliskości człowieka z Bogiem i ludzi między sobą"[90] – pisze ks. Zygfryd Glaeser. Oznacza to, że cisza nie jest antytezą słowa, lecz jego warunkiem i sprzymierzeńcem w drodze do głębszej jedności. W kontekście rodziny można to rozumieć tak, że chwile wspólnej modlitwy w milczeniu czy kontemplacji (np. razem w kościele, albo cicha obecność przy sobie w domowej codzienności) mogą umacniać więź duchową małżonków. Milczenie nabiera wtedy aspektu etycznego – jest otwarciem się na obecność drugiego (i Innego – *sacrum*) bez zagłuszania jej własnymi słowami. Współczesne nurty teologii duchowości podkreślają, że w zsekularyzowanym, hałaśliwym świecie zatraciliśmy rozumienie milczenia jako dobra. Ks. Marek Tatar zauważa, że milczenie bywa dziś redukowane do braku dźwięków, podczas gdy w tradycji chrześcijańskiej to narzędzie integracji osoby i jedności z Bogiem[91]. W rodzinie praktykowanie „dobrego milczenia" – np. wspólne pomilczenie nad ważną decyzją, chwila zadumy po usłyszeniu trudnej wiadomości, wzajemne towarzyszenie sobie bez słów – może mieć również wymiar moralny i duchowy. Uczy bowiem szacunku, cierpliwości i głębszego wglądu w rzeczywistość.

---

89 Z. Glaeser, *Komunikacja w rodzinie jako wspólnocie osób. Studium teologicznomoralne,* Opole 2012, s. 64–66.

90 Ibidem.

91 M. Tatar, op. cit., s. 77–78.

Podsumowując, dialog i milczenie nie wykluczają się, lecz powinny współistnieć w zdrowej komunikacji rodzinnej. Dialog bez momentów milczenia staje się powierzchowny i hałaśliwy; milczenie bez dialogu – zimne i niszczące. Sztuką jest znaleźć złoty środek: mówić wtedy, gdy trzeba coś wyjaśnić lub wyrazić uczucia, a milczeć – gdy trzeba kogoś wysłuchać albo gdy słowa nie są w stanie oddać głębi przeżyć. Prawdziwy dialog rodzinny obejmuje słowa i znaczące cisze. Jak ujął to jeden z autorów: „życie jest dialogowe ze swej natury – żyć to uczestniczyć, pytać, słuchać i odpowiadać”[92]. Czasem odpowiedź przychodzi w ciszy.

Drogi wyjścia z kryzysu – ku rodzinie dialogu

W obliczu zdiagnozowanego kryzysu komunikacji nasuwa się pytanie: jak go przezwyciężyć? Na podstawie literatury i doświadczeń praktycznych można wskazać kilka kierunków działań, które wspomagają uzdrowienie komunikacji w rodzinie i odbudowę więzi dialogu.

Paradoksalnie, pierwszym krokiem jest meta-komunikacja – czyli rozmowa o tym, jak rozmawiamy (lub nie rozmawiamy)[93]. Rodzina powinna wspólnie uznać, że brakuje im dialogu i że chcą to zmienić. Często pomocne bywa szczere wyznanie przez jednego z członków: „Czuję, że się mijamy, chciałbym / chciałabym, żebyśmy więcej ze sobą rozmawiali”. Nazwanie problemu wyprowadza go z fazy milczącego konfliktu do przestrzeni, w której można działać.

Rozwijanie umiejętności słuchania i empatii to bodaj najważniejsza kompetencja komunikacyjna do odzyskania. Warto, by każdy członek rodziny zadał sobie pytanie: czy naprawdę słucham bliskich? Słuchanie empatyczne oznacza staranie się zrozumieć uczucia i punkt widzenia rozmówcy, zamiast szybkiego oceniania czy odpowiadania. W praktyce można ćwiczyć parafrazowanie („Czy dobrze rozumiem, że czujesz...?”)

---

92 M. Buber, *Ja i Ty*, tłum. J. Doktór, Warszawa 1992, s. 12.

93 T. Gordon, op. cit., s. 72.

i zadawanie otwartych pytań zamiast udzielania rad czy krytyki[94]. Badania pokazują, że uważne słuchanie w rodzinie buduje poczucie bycia kochanym i akceptowanym, co zmniejsza w rodzinie ryzyko zachowań agresywnych i problemów emocjonalnych[95]. Empatia – zdolność wejścia w emocje drugiej osoby – jest kluczowa. Jak podkreśla się w terapiach małżeńskich, odbudowa dialogu wymaga, by partnerzy nauczyli się widzieć świat oczami drugiego. Trening empatii (np. poprzez warsztaty komunikacji dla par) pomaga przełamać błędne koło wzajemnych pretensji.

W zabieganym życiu warto wprowadzić stałe rytuały dialogu. Może to być np. codzienna kilkunastominutowa rozmowa małżonków wieczorem przy herbacie – bez telefonów, bez rozpraszaczy, po prostu czas na wymianę przeżyć z dnia. Podobnie z dziećmi: np. wspólny posiłek przy stole bez elektroniki, podczas którego każdy może opowiedzieć o swoim dniu i uczuciach. Badania kampanii „Dom od serca" pokazały, że wielu nastolatków pragnie rozmawiać z rodzicami, tylko brakuje ku temu okazji[96]. Trzeba więc świadomie te okazje stworzyć. Psychologowie rodzin radzą np. wprowadzić cotygodniową „naradę rodzinną", gdzie omawia się ważne sprawy i plany, dając wszystkim głos. Ważne, by takie spotkania miały pozytywny wydźwięk – nie były okazją do wyrzutów, lecz do wymiany myśli i wspólnego planowania czegoś miłego. Regularność rozmów sprawia, że komunikacja staje się nawykiem, a nie czynnością „od święta".

Konflikty są naturalne w każdej rodzinie – celem nie jest ich unikanie za wszelką cenę, ale nauczenie się rozmawiać o różnicach zdań bez eskalacji emocji. Tutaj pomocne są klasyczne zasady: trzymanie się tematu (bez wyciągania starych urazów), unikanie uogólnień typu „bo ty zawsze..." lub „nigdy...", mówienie o swoich uczuciach zamiast atakowania osoby (komunikaty „ja" zamiast „ty"). Warto też ustalić „reguły fair play"

---

94 B. Harwas-Napierała, op. cit., s. 229.

95 M. Kornaszewska-Polak, *Między bliskością a dystansem. Dialog małżeński w ujęciu teorii przywiązania,* Łódź 2019, s. 88–89.

96 Instytut Pokolenia, *Dom zaczyna się od serca. Raport 2023*, Warszawa 2023, s. 18–20.

kłótni – np. nie przerywamy sobie, nie używamy obelg, nie wychodzimy trzaskając drzwiami, tylko staramy się dojść do jakiegoś rozwiązania albo przynajmniej zrozumienia. Jeśli emocje są zbyt silne, można przerwać dyskusję i umówić się na powrót do niej po ochłonięciu. W terapii par często uczy się takiego dialogu naprawczego, by przerwać cykl krytyka–obrona–wycofanie. Z badań wynika, że pary, które w porę nauczą się zdrowo kłócić, mają znacznie większą szansę na trwałość związku niż te, które albo tłumią konflikty, albo wpadają w spirale oskarżeń.

Gdy kryzys jest zaawansowany, nie należy wstydzić się terapii rodzinnej lub małżeńskiej. Współczesna psychologia oferuje wiele podejść (systemowa terapia rodzin, terapia par oparta na emocjach, mediacje rodzinne itp.), które mogą pomóc rodzinie odbudować komunikację. Terapeuta jako bezstronny mediator stworzy bezpieczną przestrzeń, gdzie każda strona może zostać wysłuchana. Badania pokazują, że terapia małżeńska jest jedną z najskuteczniejszych metod radzenia sobie z kryzysem – pozwala wyrazić potrzeby, odkryć głębsze przyczyny konfliktów i nauczyć się konstruktywnych strategii komunikacyjnych[97]. Warunkiem powodzenia jest motywacja obu stron do zmiany. Czasem już kilka sesji pozwala przełamać mur milczenia i zainicjować proces uzdrawiania dialogu. Również warsztaty komunikacji dla rodziców (np. szkoły dla rodziców, treningi metod Gordona) mogą dostarczyć praktycznych narzędzi poprawy kontaktu z dziećmi.

Ciekawą inicjatywą wspomnianej kampanii „Dom zaczyna się od serca" było opracowanie gry karcianej „Opowiem Ci o tym", zawierającej pytania skłaniające do opowiadania o uczuciach i marzeniach. Takie pomysłowe pomoce (dostępne też online) mogą ułatwić rodzinom rozpoczęcie dialogu na trudniejsze tematy w formie zabawy. Istnieją również książki i poradniki z listami pytań do rozmów z dziećmi w różnym wieku. W pedagogice coraz większy nacisk kładzie się na edukację do dialogu – zarów-

[97] S. Johnson, *Hold Me Tight. Seven Conversations for a Lifetime of Love*, New York 2008, s. 92–95.

no rodziców, jak i dzieci. Wychowanie dialogowe tworzy atmosferę bezpieczeństwa i zaufania, co potwierdzają pedagodzy: „dialogowe wychowanie daje dziecku poczucie bezpieczeństwa, buduje więź emocjonalną i zaufanie do rodziców”[98]. Rodzice mogą więc celowo inicjować rozmowy o wartościach, uczuciach, codziennych radościach i smutkach – nawet jeśli początkowo spotyka się to z oporem nastolatka, konsekwencja i autentyczna ciekawość światem młodego człowieka z czasem przyniosą efekty.

Aby przywrócić właściwe proporcje między światem online a rozmowami w realu, rodzina może wprowadzić zasady używania urządzeń cyfrowych[99]. Na przykład: żadnych telefonów przy stole, ograniczony czas korzystania z internetu wieczorem, wspólne ustalenie „stref wolnych od ekranów” (np. sypialnie, jadalnia). Ważne, by dorośli dawali tu przykład – odkładali smartfon, gdy dziecko chce porozmawiać, nie przeglądali maili służbowych podczas rodzinnej wycieczki, itp. Badania Chesley (2005) pokazały, że nadmierne korzystanie z telefonu w celach zawodowych po godzinach zwiększa konflikt praca–dom, zatem warto oddzielać czas pracy od czasu dla rodziny[100]. Z kolei odstawienie mediów społecznościowych choć na godzinę dziennie na rzecz rozmowy może znacząco poprawić poczucie bliskości. Nowoczesne technologie nie muszą być wrogiem – można je też twórczo wykorzystać, np. wspólnie oglądać film i potem o nim porozmawiać, grać całą rodziną w grę wymagającą współpracy (co samo w sobie jest formą komunikacji). Istotne jest jednak, by świadomie walczyć z nawykiem ciągłego bycia online kosztem rodziny, bo – jak widzieliśmy – „telefon zabiera uwagę i czas przeznaczany na życie rodzinne oraz utrudnia bycie tu i teraz z bliskimi”[101].

---

98 M. Filipowicz, *Miłość jako fundament dialogu w rodzinie*, „Teologia i Moralność” 2020, nr 2, s. 44.

99 A.K. Przybylski, N. Weinstein, op. cit., s. 237–246.

100 N. Chesley, *Blurring Boundaries? Linking Technology Use, Spillover, Individual Distress, and Family Satisfaction*, „Journal of Marriage and Family” 2005, vol. 67, s. 1237–1248.

101 J.A. Roberts, M.E. David, *Partner Phubbing and Relationship Satisfaction*, „Computers in Human Behavior” 2016, vol. 54, s. 136.

Wreszcie, warto wspomnieć, że odzyskaniu dialogu sprzyja powrót do fundamentalnych wartości, które łączą rodzinę. Jeśli małżonkowie podzielają pewien system wartości (np. religijnych czy humanistycznych), łatwiej im znaleźć płaszczyznę porozumienia nawet w trudnych chwilach. W badaniach zauważono, że zgodność przekonań religijnych u małżonków pozytywnie wpływa na trwałość i jakość ich dialogu[102]. Wspólna modlitwa czy uczestnictwo w praktykach duchowych mogą pomóc odbudować jedność serc i nauczyć dialogu opartego na miłości i przebaczeniu. Jan Paweł II nazywał rodzinę „szkołą bogatszego człowieczeństwa" i podkreślał rolę miłości, która „cierpliwa jest, łaskawa jest... nie unosi się gniewem, nie pamięta złego" – te ponadczasowe wskazania etyczne przekładają się na styl komunikacji pełen szacunku i dobra[103]. Miłość jako podstawa dialogu rodzinnego to ostatnie przesłanie, jakie warto zaakcentować: tam, gdzie członkowie rodziny szczerze chcą dla siebie nawzajem dobra, znajdą drogę do porozumienia. Empatia, cierpliwość, przebaczenie – wszystkie te postawy wypływają z miłości i jednocześnie prowadzą do odnowienia dialogu. Jak pisze Marta Filipowicz, rozważając chrześcijańską koncepcję wychowania do dialogu, szczególną uwagę należy zwrócić na kwestię godności i podmiotowości każdego członka rodziny, a miłość jest podstawą dialogu w rodzinie. Poszanowanie godności drugiego oznacza słuchanie go jak kogoś ważnego; miłość oznacza gotowość do poświęcenia czasu i uwagi – a więc esencję udanej komunikacji.

Psychologia relacji rodzinnych i komunikacja interpersonalna

Psychologia ukazuje rodzinę jako system wzajemnych zależności, w którym komunikacja interpersonalna jest podstawowym czynnikiem spajającym relacje. W zdrowej rodzinie opiera się ona na otwartości, za-

[102] M. Kornaszewska-Polak, *Komunikacja w rodzinie w perspektywie duchowej i religijnej*, op. cit., s. 89.

[103] Jan Paweł II, *List do rodzin „Gratissimam sane"*, Watykan 1994, nr 8.

ufaniu i wzajemnym szacunku. Barbara Harwas-Napierała podkreśla, że „zdolność do jasnej i otwartej wymiany informacji między członkami rodziny stanowi warunek jej prawidłowego funkcjonowania”[104]. Dobrze funkcjonujące rodziny różnią się od dysfunkcyjnych przejrzystością procesów komunikacyjnych i gotowością do słuchania siebie nawzajem. Komunikacja przebiega równocześnie na poziomie werbalnym i niewerbalnym, a jej jakość zależy od więzi emocjonalnych między współmałżonkami i rodzicami a dziećmi. Brak dialogu lub jednostronna komunikacja – np. wycofanie się jednego z rodziców (tzw. „ciche dni”) – może prowadzić do eskalacji lęku i frustracji. Badania wskazują, że dzieci z zaburzeniami lękowymi są szczególnie wrażliwe na nieprzewidywalność reakcji dorosłych, a „podstawowym źródłem doświadczeń kształtujących sposób emocjonalnego reagowania dziecka jest jego rodzina i środowisko wychowawcze”[105]. W rodzinach, w których dominuje napięcie i milczenie, u dzieci rośnie poziom niepokoju, co może skutkować wycofaniem lub objawami psychosomatycznymi.

Terapia systemowa dąży do przywrócenia werbalnej otwartości – zachęca do słuchania, zadawania pytań i akceptowania emocji. Specjaliści zalecają rodzicom: mówić prosto i spokojnie, utrzymywać kontakt wzrokowy, nie przerywać dziecku, powtarzać poprawnie jego wypowiedzi bez oceniania oraz unikać karcącego tonu. Taki sposób rozmowy sprzyja poczuciu bezpieczeństwa i wzmacnia relacje w rodzinie.

Style przywiązania a rozwój emocjonalny

Psychologia przywiązania wskazuje, że sposób budowania relacji w rodzinie determinuje style przywiązania wpływające na rozwój emocjonalny dziecka. Katarzyna Potaczała-Perz zauważa, że najkorzystniejszy jest styl bezpieczny, w którym dziecko postrzega rodzica jako „bez-

104 B. Harwas-Napierała, op. cit., s. 227.

105 A. Łuczak, *Więzi rodzinne a zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży*, „Psychologia Wychowawcza” 2021, nr 1, s. 15.

pieczną bazę”[106]. Ciepło, dostępność i wrażliwość rodzica kształtują u dziecka zaufanie i stabilność emocjonalną[107]. Natomiast style unikowy, lękowo-ambiwalentny czy zdezorganizowany utrudniają rozwój kompetencji emocjonalnych i społecznych[108].

Potaczała-Perz podkreśla, że „tak niewiele potrzeba, aby zbudować z dzieckiem ufną więź” – wystarczy obecność, czułość i zrozumienie[109]. Brak dialogu i przewaga milczenia hamują rozwój emocjonalny oraz językowy, osłabiają więzi i utrudniają kształtowanie empatii[110].

Duchowy wymiar milczenia i dialogu w rodzinie sakramentalnej

Z perspektywy teologicznej rodzina stanowi sakramentalną wspólnotę miłości, w której komunikacja ma także wymiar duchowy. Ks. Marek Dziewiecki zauważa, że „rodzina stwarza najlepsze warunki, by jej członkowie uczyli się dojrzałej sztuki życia”[111]. Jest „niezastąpioną szkołą miłości”, a sposób komunikowania – zarówno w słowach, jak i w ciszy – przekłada się na zdolność małżonków do przebaczenia i wierności. Zasada partnerstwa, o której przypomina teologia małżeństwa, oznacza równość i wzajemne zaufanie między kobietą a mężczyzną. Ojcowie Kościoła i współcześni teologowie podkreślają, że słowo i milczenie są dwiema formami komunikacji duchowej. Ks. Zygfryd Glaeser pisze, że „słowo

---

106 K. Potaczała-Perz, *Style przywiązania a rozwój emocjonalny dziecka*, Rzeszów 2019, s. 44.

107 J. Bowlby, *Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment*, New York 1982, s. 207.

108 M.D. Ainsworth, *Patterns of Attachment*, Hillsdale 1989, s. 26–28.

109 K. Potaczała-Perz, *Style przywiązania kształtowane w rodzinie i ich wpływ na rozwój emocjonalny dziecka*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis” 2018, nr 11(1). s. 47.

110 M. Kielar-Turska, op. cit., s. 36.

111 M. Dziewiecki, *Teologia komunikacji,* Radom 2017, s. 41.

i milczenie jawią się jako równoważne wymiary teologicznej komunikacji – następują po sobie i się dopełniają"[112]

Teresa Olearczyk dodaje, że „cisza może być doświadczeniem spokoju i wewnętrznej odnowy"[113]. Dobre milczenie, pełne pokoju i bliskości, sprzyja pogłębieniu relacji z Bogiem i między domownikami. Zarówno psychologia, jak i nauka Kościoła wskazują, że fundamentem dialogu w rodzinie są szacunek, prawdomówność i wierność. Ks. Józef Augustyn i o. Jacek Salij przypominają, że małżeństwo jest *pactum donatorum* – wzajemnym darem, wymagającym otwartej komunikacji i służby miłości[114]. Partnerstwo małżonków oznacza wspólne podejmowanie decyzji i współodpowiedzialność[115]. Rodzice, jako pierwsi wychowawcy i katecheci, uczą dzieci postawy dialogu przez przykład. Gdy dorośli potrafią rozmawiać i wspólnie milczeć, dziecko uczy się wartości słowa i ciszy.

Zakończenie

Komunikacja jest krwiobiegiem życia rodzinnego – gdy płynie swobodnie i zdrowo, rodzina kwitnie; gdy jest zablokowana, cały organizm rodziny choruje. Kryzys komunikacji w rodzinie to zjawisko alarmujące, ale – jak wykazano – jego przyczyny są rozpoznawalne, a skutki można odwrócić poprzez świadome działanie. Interdyscyplinarne ujęcie tematu ukazuje, że poprawa komunikacji wymaga zarówno pracy nad technikami dialogu (logopedia, psychologia komunikacji), jak i nad postawami (pedagogika wartości, etyka, duchowość). Rodzina potrzebuje odnowić kulturę dialogu, w której każdy czuje się osobą ważną i wysłuchaną. Wymaga to wysiłku: zmiany nawyków, otwarcia się na szczerość (nierzadko bolesną), rezygnacji z egoistycznej potrzeby „wygrania" sporu na rzecz wspól-

---

112 Z. Glaeser, op. cit., s. 64.

113 T. Olearczyk, *Milczenie w relacjach rodzinnych – ucieczka czy ochrona?*, „Zeszyty Naukowe UPJPII" 2019, nr 12, s. 115.

114 J. Augustyn, *Wychowanie do odpowiedzialnej miłości,* Kraków 2013, s. 22.

115 J. Salij, *Małżeństwo jako wspólnota daru,* Poznań 2009, s. 34.

nego rozwiązania. Jednak nagrodą jest odbudowanie więzi – bliskości, zaufania, poczucia bezpieczeństwa i jedności, których żadna namiastka komunikacji elektronicznej czy substytuty z zewnątrz nie zapewnią.

Na koniec warto przytoczyć słowa klasyka: „Całe nasze życie jest dialogiem – żyć to pytać, słuchać i odpowiadać". Rodzina jest miejscem, gdzie tej sztuki dialogu uczymy się najpierw. Jeśli uda się przywrócić dialog w rodzinie – między mężem i żoną, rodzicami i dziećmi, rodzeństwem – to nawet milczenie przestaje być groźne, bo staje się milczeniem pełnym zrozumienia. Rodzina, która potrafi rozmawiać, potrafi też razem milczeć w harmonii. Taka rodzina jest zdolna przetrwać najcięższe burze.

Bibliografia

Ainsworth M.D., *Patterns of Attachment*, Hillsdale 1989.
Augustyn J., *Wychowanie do odpowiedzialnej miłości*, Kraków 2013.
Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Kraków 2014.
Błeszyński J., Tarkowski Z., *Logopedia społeczna*, Warszawa 2025.
Bowlby J., *Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment*, New York 1982.
Buber M., *Ja i Ty,* przeł. J. Doktór, Warszawa 1992.
Casaro A., *L'arte del silenzio. La comunicazione oltre le parole*, Milano 2012.
CBOS, *Rodzina – relacje, więzi, wartości*, Warszawa 2022.
Chesley N., *Blurring Boundaries? Linking Technology Use, Spillover, Individual Distress, and Family Satisfaction*, „Journal of Marriage and Family" 2005 nr 67, s. 1237–1248, DOI 10.1111/j.1741-3737.2005.00155.x.
Cieszyńska J., *Metoda krakowska wobec zaburzeń rozwoju języka i komunikacji*, Kraków 2017.
Cieszyńska J., Korendo M., *Wczesna interwencja terapeutyczna*, Kraków 2017.
Dobson J., *Miłość wystarczająco silna*, Warszawa 2016.
Dziewiecki M., *Komunikacja. Kochaj i mów co chcesz*, Kraków 2018.

Dziewiecki M., *Teologia komunikacji*, Radom 2017.
Filipowicz M., *Miłość jako fundament dialogu w rodzinie*, „Teologia i Moralność" 2020 nr 2, DOI 10.14746/tim.2020.2.4.
Glaeser Z., *Komunikacja w rodzinie jako wspólnocie osób. Studium teologiczno-moralne*, Opole 2012.
Gordon T., *Wychowanie bez porażek*, Warszawa 2013.
Gottman J., *The Seven Principles for Making Marriage Work*, New York 2015.
Harwas-Napierała B., *Komunikacja w rodzinie ujmowanej jako system w relacji rodzice–dzieci,* „Roczniki Socjologii Rodziny" 2006 t. XVII, s. 221–233.
Instytut Pokolenia, *Dom zaczyna się od serca. Raport 2023*, Warszawa 2023.
Jan Paweł II, *List do rodzin „Gratissimam sane"*, Watykan 1994.
Janicka I., Liberska H. (red.), *Psychologia rodziny*, Warszawa 2014.
Jedlińska A., Lipiec D., *Między wsparciem a pomocą – współpraca asystenta rodziny z logopedą*, „Praca Socjalna" 2020 nr 3, s. 12–18.
Johnson S., *Hold Me Tight. Seven Conversations for a Lifetime of Love*, New York 2008.
Kielar-Turska M., *Rozwój języka dziecka w kontekście rodziny*, Kraków 2015.
Kornaszewska-Polak M., *Komunikacja w rodzinie w epoce mediów cyfrowych*, w: *Rodzina wobec wyzwań współczesności,* red. I. Janicka, Łódź 2020.
Kornaszewska-Polak M., *Komunikacja w rodzinie w perspektywie duchowej i religijnej*, w: *Rodzina wobec współczesnych wyzwań,* red. I. Janicka, Łódź 2020.
Kornaszewska-Polak M., *Między bliskością a dystansem. Dialog małżeński w ujęciu teorii przywiązania,* Łódź 2019.
Łuczak A., *Więzi rodzinne a zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży*, „Psychologia Wychowawcza" 2021 nr 1, s. 14–15, DOI 10.5604/01.3001.0015.0254.
Misra S., Cheng L., Genevie J., Yuan M., *The iPhone Effect: The Quality of In-Person Social Interactions*, „Environment and Behavior" 2016 nr 48(2), s. 275–298, DOI 10.1177/0013916514539755.
Olearczyk T., *Dialog w rodzinie – między potrzebą a trudnością*, w: *Rodzina wobec współczesnych wyzwań,* red. I. Janicka, Łódź 2018, s. 97–102.
Olearczyk T., *Milczenie w relacjach rodzinnych – ucieczka czy ochrona?*, „Zeszyty Naukowe UPJPII" 2019 nr 12, s. 112–118.
Potaczała-Perz K., *Style przywiązania a rozwój emocjonalny dziecka,* Rzeszów 2019.

Potaczała-Perz K., *Style przywiązania kształtowane w rodzinie i ich wpływ na rozwój emocjonalny dziecka*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis" 2018 nr 12(2), s. 109–125, DOI 10.33527/ASA2018.12.2.109.

Przybylski A.K., Murayama K., *The Effects of the COVID-19 Pandemic on Work-Family Conflict*, „Frontiers in Psychology" 2022 nr 13, s. 945–960, DOI 10.3389/fpsyg.2022.945960.

Przybylski A.K., Weinstein N., *Can You Connect With Me Now? How the Presence of Mobile Communication Technology Influences Face-to-Face Conversation Quality,* „Journal of Social and Personal Relationships" 2013 nr 30(3), s. 237–246, DOI 10.1177/0265407512453827.

Rocławski B., *Podstawy edukacji językowej dziecka*, Gdańsk 2008.

Roberts J.A., David M.E., *Partner Phubbing and Relationship Satisfaction,* „Computers in Human Behavior" 2016 nr 54, s. 134–141, DOI 10.1016/j.chb.2015.07.058.

Salij J., *Małżeństwo jako wspólnota daru,* Poznań 2009.

Satir V., *Rodzina. Tu powstaje człowiek,* Warszawa 2000.

Sikorski W., *Psychologia relacji wewnątrzrodzinnych. Komunikowanie się i psychoterapia,* Warszawa 2021.

Tatar M., *Milczenie w życiu duchowym człowieka w hałasie ponowoczesności*, „Sympozjum" 2019 nr 1.

Wróbel K., *Komunikacja interpersonalna w rodzinie jako czynnik budowania więzi emocjonalnych,* „Forum Pedagogiczne" 2019 nr 1, 42, DOI 10.21697/fp.2019.1.04.

Źródła internetowe:

Raport o rodzinie w Polsce 2024, https://cbos.pl [dostęp: 27.10.2025]

Papieskie dokumenty o rodzinie, https://www.vatican.va [dostęp: 27.10.2025]

https://doi.org/10.15633/9788383701219.02

Magdalena Ochońska[1]

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
https://orcid.org/0000-0001-7148-4928

Polityka państwa polskiego wobec niepłodnych par – przegląd oferowanego systemu wsparcia

The Polish state policy towards infertile couples – an overview of the developed support system

Abstrakt
Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie form pomocy niepłodnym parom w Polsce, a także przedłożenie propozycji ich wsparcia w sektorze pomocy społecznej. Artykuł omawia zagadnienie związanie z niepłodnością, przedstawia

[1] Dr Magdalena Ochońska – adiunkt w Katedrze Polityki Społecznej Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, kierownik kierunku: pedagogika, zainteresowania naukowe: polityka rodzinna, niepłodność, genealogia.

aktualne dane dotyczące niepłodności oraz system wsparcia realizowanego w Polsce. Prezentowane informacje zmierzają do stworzenia propozycji rozszerzenia oferty wsparcia poprzez realizowanie jej w systemie pomocy społecznej.
Słowa kluczowe: niepłodność, zdrowie prokreacyjne, pomoc społeczna

Abstract
This article aims to present the forms of assistance available to infertile couples in Poland and to propose ways of supporting them within the social welfare sector. It discusses issues related to infertility, presents current data on infertility, and describes the support system in place in Poland. The information provided serves to develop a proposal for expanding the range of support by integrating it into the social assistance system.
Keywords: infertility, reproductive health, social assistance

Spadek dzietności w Polsce następuje bardzo wyraźnie od lat, a kolejne wyniki GUS-u wskazują, że wprowadzone systemy świadczeń (m.in. świadczenie *Rodzina 500+*) nie przyniosły spodziewanego demograficznego efektu. W 2023 r. urodzeń żywych było 273 369, w 2020 – 356 540, w 2010 – 415 030, co w porównaniu z rokiem 1980 i 701 553 urodzeń (!) stanowi zatrważającą rzeczywistość[2]. Przyczyn małej liczby narodzin jest bardzo dużo. Można je podzielić na takie kategorie jak: „przyczyny ekonomiczne, biologiczne / medyczne / psychiczne, społeczne / środowiskowe, kulturowe"[3]. Państwo poprzez swoją politykę może na część z nich reagować czy to w działaniach na poziomie administracji centralnej i samorządowej, czy w obszarze fiskalnym i socjalnym, czy w ramach polityki zdrowotnej i edukacyjnej. Zakres działania państwa zależy również od przyjętej przez dany rząd aksjologii oraz od czynników zewnętrznych i wewnętrznych.

Niezależnie od wyżej wymienionych czynników, „jakaś" polityka rodzinna jest realizowana. W dzisiejszej sytuacji demograficznej Polski war-

2 GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2024, s. 250.

3 M. Ochońska, *Miejsce i wartość rodziny w polityce rodzinnej państwa polskiego w latach 2007–2020*, Wyd. „Scriptum", Kraków 2022, s. 55–56.

to jednak, by była ona realizowana w paradygmacie polityki pronatalistycznej. Zanim jednak opracuje się plan pomocowy, warto wziąć pod uwagę kwestię zdrowia rozrodczego Polaków, gdyż ono właśnie jest podstawą nie tyle decyzji, ile możliwości zrodzenia potomstwa.

Niepłodność problemem Polaków?

Niepłodność jest chorobą cywilizacyjną, choć jej status może się niebawem rozszerzyć na chorobą społeczną. Światowa Organizacja Zdrowia postuluje, aby:

> [...] zaliczać ją do chorób społecznych, czyli do grupy chorób szeroko rozpowszechnionych; przewlekłych; trudnych do wyleczenia; wymagających długiej, regularnej opieki lekarskiej; ograniczających człowiekowi możliwość wykonywania podstawowych zadań życiowych; stanowiących duży problem nie tylko dla jednostki, lecz dla całego społeczeństwa[4].

Potwierdzają to także dane:

> [...] całkowity wskaźnik dzietności na świecie spadał o prawie 1 procent rocznie od 1960 do 2018 roku. [...] To daje ponad 10% na dekadę i ponad 50% w ciągu 50 lat. Kiedy weźmie się pod uwagę, że liczba plemników spadła o 50% w ciągu zaledwie 40 lat, [...] trudno zaprzeczyć problemowi lub zbagatelizować alarm[5] (tłum. własne).

W Polsce niepłodność dotyka od 10% do 15% par. Blisko 1,5 mln par boryka się z niemożnością poczęcia dziecka przez co najmniej rok współżycia bez zabezpieczenia (ok. 2–3 razy w tygodniu). Tak definio-

[4] C. Łepecka-Klusek, A.B. Pilewska-Kozak, G. Jakiel, *Niepłodność w świetle definicji choroby podanej przez WHO*, w: *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 2012, Tom 18, Nr 2, s. 164.

[5] S.H. Swan, S. Colino, *Reproductive Problems in Both Men and Women Are Rising at an Alarming Rate,* https://www.scientificamerican.com/article/reproductive-problems-in-both-men-and-women-are-rising-at-an-alarming-rate/ [dostęp: 09.12.2024].

wana jest niepłodność, którą niekiedy myli się z bezpłodnością, która jednak jest stanem całkowitej niepłodności, w której nie ma żadnej szansy na poczęcie dziecka (także przy użyciu metod sztucznego zapłodnienia). Sama niepłodność jest pojęciem szerokim i coraz bardziej skomplikowanym. W kwalifikacji chorób można ją znaleźć pod numerem N97 („niepłodność kobieca") i kolejnymi numerami wskazującymi na klasyfikację jej przyczyn[6], w przypadku zaś mężczyzn znajduje się jedynie pod numerem N46 – bez podziałów na poszczególne kategorie (co dowodzi, że męska niepłodność wciąż nie jest obszarem dostatecznie zbadanym). W rzeczywistości w literaturze spotyka się już dużo szersze kategorie, które lepiej opisują problem. Dzieli się bowiem niepłodność na takie kategorie jak: pierwotna (niemożność zajścia w ciążę po raz pierwszy) lub wtórna (niepłodność pojawia się u kobiety będącej już w ciąży), kobieca i/lub męska, małżeńska, względna (gdy pojawiają się czasowe przeszkody możliwe do wyleczenia), wrodzona lub nabyta oraz idiopatyczna (o nieznanej etiologii)[7].

Przyczyny niepłodności nie sposób tutaj przedstawić w sposób wyczerpujący (przykładowe schorzenia to np.: PCOS, endometrioza, nieprawidłowa spermatogeneza, niedrożność nasieniowodów, jajowodów i wiele innych). Warto natomiast spojrzeć na nie dużo szerzej, wychodząc poza same diagnozy czy jednostki chorobowe. Troska o zdrowie prokreacyjne występować powinna już – i to nie przesada – od samego poczęcia dziecka. Negatywny wpływ na zdolności prokreacyjne w dorosłym życiu mogą mieć już warunki w życiu płodowym, w tzw. „programowaniu płodowym", które oznacza sytuacje, „gdy środowisko optymalne dla rozwijającego się płodu zostaje zakłócone przez szkodliwe czynniki, szczególnie w krytycznych okresach rozwoju narządów priorytetowych dla organi-

---

6 WHO, *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych,* Tom I, wydanie 2008, s. 474.

7 Por. R. Krysiak, *Problemy seksualne w endokrynologii,* w: *Seksuologia*, red. M. Lew-Starowicz, Z. Lew-Starowicz, V. Skrzypulec-Plinta, PZWL, Warszawa 2017, s. 376.

zmu"[8]. Zjawiska zagrażające zdrowiu prokreacyjnemu w dorosłości mogą się pojawić również w czasie:

- dzieciństwa – poprzez np. choroby wieku dziecięcego, zarażenie świnką czy odrą, narażenie na niekorzystne działanie plastików (np. ftalyn, BPA, BPS i wiele innych);
- dojrzewania – przez np. nieprawidłową higienę (np. powracające stany zapalne), urazy, np. mechaniczne;
- dorosłości – poprzez np. uzależnienia, nieprawidłowy styl życia, złą dietę, stres, ogólny zły stan zdrowia, warunki pracy.

Wszystkie etapy ludzkiego życia mają realny wpływ na zdrowie prokreacyjne i możliwości realizacji funkcji prokreacyjnej, jaką pełni rodzina. Wobec powyższego na wsparcie rodziny w decyzjach prokreacyjnych należy patrzeć dużo szerzej, ponad kwestie finansowe czy mieszkaniowe. Jak zostanie przedstawione poniżej, podejmowane są różne próby rozwiązania problemu niepłodności w Polsce, najpierw jednak warto przedstawić istotne dane dotyczące par niepłodnych oraz systemu opieki zdrowotnej w Polsce.

Podstawowe dane dotyczące ochrony zdrowia prokreacyjnego w Polsce

Ministerstwo Zdrowia w Programie Leczenia niepłodności na lata 2024–2028 podaje, że: ok. 1–1,5 mln par zmaga się z niepłodnością, ok. 50% z nich korzysta z POZ (w 2021 r. z powodu niepłodności odbyło się 3757 porad), z tego co najmniej 60% wymaga specjalistycznej pomocy medycznej (w tym ambulatoryjnej opieki specjalistycznej – 43 tys. porad)[9];

[8] Ż. Kimber-Trojnar, A. Marciniak, J. Patro-Małysza, B. Marciniak, G. Mielnik-Niedzielska, B. Leszczyńska-Gorzelak, *Programowanie płodowe*, w: *Ginekologia i Perinatologia Praktyczna 2018*, tom 3, nr 2, s. 59.

[9] Minister Zdrowia Program Polityki Zdrowotnej, *Leczenie niepłodności obejmujące procedury medycznie wspomaganej prokreacji, w tym zapłodnienie pozaustrojowe prowadzone w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji, na lata 2024–2028*, Warszawa 2024, s. 8.

ok. 50% niepłodnych par podejmuje leczenie, ok. 2% może zaś wymagać procedury zapłodnienia pozaustrojowego[10].

Aby powyższe dane były pełniejsze, należy zobaczyć je w szerszym kontekście – dostępu do opieki medycznej w obszarze okołoprokreacyjnym. I tak: liczba porad z zakresu „Chorób układu moczowo-płciowego (N00-N99)" wynosi średnio 7–8 mln rocznie (z wyjątkiem lat 2020–2022, gdzie nastąpił spadek do 5–6 mln) i jest to trzecie miejsce pod względem częstotliwości porad lekarskich. Dla porównania – „ciąża, poród i okres połogu (O00–O99) jest na 15. Miejscu, z liczbą ok. 1 mln rocznie (liczba ta od 2016 r. zmalała już o 600 tys.)[11]. Ile z tych wizyt dotyczy *stricte* niepłodności, trudno powiedzieć, gdyż nie prowadzi się aż tak szczegółowych statystyk.

Mówiąc o realnym dostępie do służby zdrowia (w zakresie świadczeń z Narodowego Funduszu Zdrowia) w leczeniu niepłodności, należy zwrócić uwagę na kilka kluczowych faktów. W ramach dostępu do publicznej opieki zdrowotnej niepłodne pary mogą zgłosić się do lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, gdzie uzyskają skierowanie na badania, które mogą pomóc w diagnostyce niepłodności jedynie na podstawowym poziomie[12]. Lekarz POZ może wysłać parę do właściwego specjalisty na ambulatoryjną opiekę specjalistyczną (skierowania nie potrzebujemy do ginekologa i położnika, ale do androloga, urologa, endokrynologa i wielu innych lekarzy – już tak). Wśród gwarantowanej opieki AOS dostępne mają być m.in.: porady specjalistyczne, badania diagnostyczne, procedury zabiegowe ambulatoryjne (np. badanie drożności jajowodów czy seminogram, którego finansowanie wzrosło od stycznia 2024 r.[13], dzięki cze-

---

10 Minister Zdrowia Program Polityki Zdrowotnej, *Leczenie niepłodności...*, op. cit., s. 8.

11 Basis, *Mapy potrzeb zdrowotnych,* https://basiw.mz.gov.pl/mapy-informacje/mapa-2022-2026/analizy/ambulatoryjna-opieka-specjalistyczna/ [dostęp: 02.04.2025].

12 https://www.gov.pl/web/zdrowie/badania-diagnostyczne [dostęp: 2.04.2025].

13 NFZ, *Aktualności Centrali,* https://www.nfz.gov.pl/aktualnosci/aktualnosci-centrali/wazne-badanie-dla-mezczyzn-finansowane-przez-nfz,8543.html [dostęp: 02.04.2025].

mu większa ilość mężczyzn będzie mogła skorzystać z badania w ramach NFZ). To, co jednak jest kluczowym problemem, a w sytuacji walki z niepłodnością okazuje się szczególnie ważne, to czas. Podobnie jak w przypadku innych specjalistów, tak i tutaj należy się spodziewać długiego czasu oczekiwania (szczególnie lekarzy z wąską specjalizacją, jak np. w endokrynologii ginekologicznej i rozrodczości). Czas oczekiwania na poradę endokrynologa to ok. 12,1 miesiąca, urologa – 4 miesiące. Wyjątkiem są ginekolodzy-położnicy (0,4 miesiąca). Na USG tarczycy finansowane przez Fundusz Zdrowia czeka się 8,1 miesiąca[14] – informacji o innych badaniach nie odnaleziono. Szansą dla osób chcących przyśpieszyć procedury diagnostyki niepłodności mogą być programy profilaktyczne. Na przykład w ramach profilaktyki raka szyjki macicy kobiety mogą skorzystać z refundowanego badania cytologicznego, które także wykonuje się w ramach ochrony zdrowia prokreacyjnego[15], tak samo w przypadku profilaktyki raka piersi[16]. Inne trudności, z jakimi mogą się spotkać niepłodne pary, to np. konieczność korzystania z prywatnej służby zdrowia i ponoszenie dodatkowych kosztów oraz utrudniony dostęp do publicznej ochrony zdrowia na terenach wiejskich. Dostępność do opieki zdrowia prokreacyjnego jest zależna od dostępności specjalistów w tym zakresie. Na podstawie danych „Map potrzeb zdrowotnych" w 2023 r. można zaprezentować, jaka w praktyce jest dostępność specjalistów z zakresie zdrowia prokreacyjnego w Polsce:

14 Watch Health Care, *Barometr WHC, Polacy w kolejkach*, 2022, s. 28–31.

15 Ministerstwo Zdrowia, *Program profilaktyki raka szyjki macicy*, https://www.gov.pl/web/zdrowie/program-profilaktyki-raka-szyjki-macicy [dostęp: 2.04.2025].

16 Ministerstwo Zdrowia, *Program profilaktyki raka piersi,* https://www.gov.pl/web/zdrowie/program-profilaktyki-raka-piersi [dostęp:02.04.2025].

Zawód medyczny	Liczba bezwzględna	Ilość kobiet	Ilość mężczyzn	Ilość osób w wieku emerytalnym (wartości %)	Liczba specjalistów na 100 tys. ludności	Województwo z największą ilością specjalistów	Województwo z najmniejszą ilością specjalistów
Położna/y	30 304	30 230	74	19%	80,5	mazowieckie, małopolskie, podkarpackie	warmińsko-mazurskie, pomorskie i opolskie
Lekarz ginekolog-położnik	7 202	3088	4085	41%	19,1	mazowieckie, łódzkie i zachodnio-pomorskie	kujawsko-pomorskie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie
Urolog	1348	103	1238	31%	3,6	mazowieckie, łódzkie, kujawsko-pomorskie	warmińsko-mazurskie, opolskie, podkarpackie
Endokrynolog ginekologiczny	102	33	69	13%	0,3	podlaskie, świętokrzyskie i mazowieckie	dolnośląskie, opolskie, podkarpackie
Seksuolog	208	103	103	37%	0,6	mazowieckie, łódzkie, śląskie	kujawsko-pomorskie, opolskie, świętokrzys-kie

Opracowanie własne na podstawie: https://basiw.mz.gov.pl/mapy-informacje/mapa-2022-2026/analizy/kadry-medyczne/kadry-medyczne/ [dostęp: 31.03.2025]

Brak jest natomiast danych na temat tego, ilu jest specjalistów w zakresie andrologii, która to specjalność w ostatnich latach wyraźnie zyskuje na popularności. Trudno też wykazać statystyki dotyczące innych specjalistów wspierających niepłodne pary, a mogą to być np.: immunolodzy, dietetycy kliniczni, genetycy, embriolodzy lub embriopatolodzy.

Powyżej przedstawione dane obrazują niektóre tylko trudności w leczeniu niepłodności, z jakimi borykają się pacjenci. Jak można zauważyć, polityka państwa jest w stanie mieć realny wpływ na poprawę opisanej sytuacji medycznej.

Aktualny system wsparcia dla niepłodnych par realizowany przez państwo i samorząd

Od lat 90. prowadzony jest polityczny i społeczny spór na temat zasadności refundacji metod sztucznego zapłodnienia i wprowadzenia krajowego programu leczenia niepłodności, jednak brakowało ponadpartyjnego porozumienia dotyczącego zdrowia prokreacyjnego. Dobrze obrazuje to podsumowanie działań kolejnych Ministrów Zdrowia: Marek Balicki chciał refundacji procedur sztucznego zapłodnienia, Zbigniew Religa wycofał się z tego postulatu, Ewa Kopacz wróciła do tego zagadnienia, Bartosz Arłukowicz wprowadził zmiany, Konstanty Radziwiłł je zablokował, Izabela Leszczyna ponownie je przywróciła. Wskutek takich przemian do roku 2015 w zasadzie nie istniała w Polsce żadna regulacja prawna dotycząca bezpośrednio niepłodności. Ten stan prawny zmienił się po podpisaniu przez Prezydenta Komorowskiego Ustawy z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności, w której ustawodawca wskazał, że leczenie niepłodności obejmuje:

1) poradnictwo medyczne;
2) diagnozowanie przyczyn niepłodności;
3) zachowawcze leczenie farmakologiczne;
4) leczenie chirurgiczne;

5) procedury medycznie wspomaganej prokreacji, w tym zapłodnienie pozaustrojowe prowadzone w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji;
6) zabezpieczenie płodności na przyszłość[17].

Gdy na szczeblu ogólnopolskim trwały dyskusje, szereg samorządów podjęło się działań związanych z wprowadzaniem własnych programów leczenia niepłodności (w zasadzie sprowadzały się one jedynie do dofinansowania procedur sztucznego zapłodnienia)[18]. Część z nich została zakończona wraz z przywróceniem finansowania metod sztucznego zapłodnienia w ramach programu rządowego w 2024 roku.

W tym momencie kluczowe są dwa równolegle funkcjonujące programy: „Program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego w 2021–2026 r." (stworzony przez rząd Mateusza Morawieckiego) oraz „Leczenie niepłodności obejmujące procedury medycznie wspomaganej prokreacji, w tym zapłodnienie pozaustrojowe prowadzone w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji, na lata 2024–2028" (za rządu Donalda Tuska). Programy zostaną porównane w poniższej tabeli:

---

17 Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności, art. 5.

18 Por: Bydgoszcz, *Rozwijamy miejski program in vitro,* https://www.bydgoszcz.pl/aktualnosci/tresc/rozwijamy-miejski-program-in-vitro/ [dostęp: 02.04.2025]. Portal Miasta Gdańska, *Dwa moduły wsparcia prokreacji dla mieszkańców Gdańska,* https://www.gdansk.pl/urzad-miejski/wiadomosci/dwa-moduly-wsparcia-prokreacji-dla-mieszkancow-gdanska,a,199367 [dostęp: 02.04.2025]. https://lublin.eu/mieszkancy/uslugi-spoleczne/ezdrowie/program-leczenia-nieplodnosci/ [dostęp: 02.04.2025]. Województwo Śląskie, *Rusza program wsparcia leczenia niepłodności metodą in-vitro,* https://www.slaskie.pl/content/rusza-program-wsparcia-leczenia-nieplodnosci-metoda-in-vitro [dostęp: 02.04.2025].

Program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego w latach 2021–2026	**Leczenie niepłodności obejmujące procedury medycznie wspomaganej prokreacji, w tym zapłodnienie pozaustrojowe prowadzone w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji, na lata 2024–2028**
Cel główny	
„zwiększenie dostępności do wysokiej jakości kompleksowej opieki w szeroko pojętym obszarze zdrowia prokreacyjnego, z uwzględnieniem wszystkich jego aspektów, w szczególności świadczeń z zakresu diagnostyki i leczenia niepłodności. Jednocześnie powstanie Centrów Zdrowia Prokreacyjnego skupiających w jednym miejscu kompleksową opiekę zarówno prekoncepcyjną, perinatalną, poporodową oraz opiekę nad noworodkiem powinno sprzyjać w podjęciu decyzji przez rodziców objętych tą opieką o staraniu się o kolejne dziecko”	„zapewnienie parom dotkniętym niepłodnością równego dostępu do procedury zapłodnienia pozaustrojowego w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji oraz umożliwienie osobom przed lub w trakcie leczenia onkologicznego o potencjale upośledzającym płodność zabezpieczenia materiału rozrodczego (oocytów lub nasienia) na przyszłość”
Cele szczegółowe	
1. „określenie przyczyn niepłodności wśród uczestników; 2. poprawa stanu zdrowia uczestników w zakresie zidentyfikowanych chorób utrudniających posiadanie potomstwa; 3. wzrost jakości udzielanych świadczeń w zakresie zdrowia prokreacyjnego, z uwzględnieniem wszystkich jego aspektów, w szczególności kompleksowej diagnostyki i leczenia niepłodności”	1. „zapewnienie równego dostępu do leczenia niepłodności metodą zapłodnienia pozaustrojowego; 2. zwiększenie skuteczności leczenia niepłodności; 3. osiągnięcie poprawy trendów demograficznych; 4. zapewnienie możliwości zabezpieczenia płodności na przyszłość u osób przed lub w trakcie 5. leczenia onkologicznego o potencjale upośledzającym płodność”

Opracowanie własne na podstawie: Ministerstwo Zdrowia, *Program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego w 2021–2026 r,* Warszawa, aktualizacja 2024, Ministerstwo Zdrowia, *Leczenie niepłodności obejmujące procedury medycznie wspomaganej prokreacji, w tym zapłodnienie pozaustrojowe prowadzone w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji, na lata 2024–2028,* Warszawa 2024.

W opinii publicznej może pojawić się trudność w zrozumieniu, że równolegle funkcjonują dwa programy. W ramach programu na lata 2021–2026 powstały (lub mają powstać) tzw. poradnie lub ośrodki leczenia niepłodności – to instytucje o charakterze diagnostycznym, powołane wskutek wdrożenia pierwszego programu. Zazwyczaj są one tworzone w ramach szpitali na szczeblu wojewódzkim (w poprzedniej edycji było ich 16), w aktualnym programie jest ich 15[19]. Dostęp do informacji o tych działaniach i ich promocja są jednak nieduże. Z trudem można odnaleźć notki na temat tych programów na stronach internetowych szpitali – wyjątki to np. Kraków[20], Katowice[21] czy Warszawa[22]. Co ważne, są to instytucje prowadzone przez szpitale wojewódzkie, przez co dostęp do świadczeń dla par mieszkający poza miastami wojewódzkimi jest ograniczony. Należy dodać również niemal nieistniejącą reklamę tych ośrodków i niewielką wiedzę pacjentów czy lekarzy (szczególnie POZ) na ich temat.

Drugi program natomiast jest dużo bardziej powszechny, gdyż obejmuje aż 58 ośrodków[23]. Prowadzony jest przez ośrodki prywatne oraz publiczne, co powoduje, że jakość usług, czas ich realizacji (w tym przypadku poczęcia dziecka), ale również ekspozycja medialna tych działań są dużo większe.

Trudno porównać oba programy, ponieważ nie dość, że bardzo się różnią, to porównywanie ich wyników (czyli np. liczby narodzonych dzieci) jest w zasadzie niemożliwe. Zakres działań w obu programach jest

---

19 Minister Zdrowia, *Program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego w 2021–2026 r.,* Warszawa 2024, s. 37–38.

20 Szpital Uniwersyteckich w Krakowie, *Zapraszamy do Ośrodka Leczenia Niepłodności w Szpitalu Uniwersyteckim* https://www.su.krakow.pl/nasz-szpital/aktualnosci/zapraszamy-do-osrodka-leczenia-nieplodnosci-w-szpitalu-uniwersyteckim [dostęp: 02.04.2025].

21 Uniwersyteckie Centrum Kliniczne, *Poradnia Leczenia Niepłodności,* https://www.uck.katowice.pl/poradnia-leczenia-nieplodnosci [dostęp: 02.04.2025].

22 Szpital Karowa, *Poradnia leczenia niepłodności*, https://www.szpitalkarowa.pl/poliklinika/poradnia-leczenia-nieplodnosci [dostęp: 2.04.2025].

23 Pacjent.gov.pl, *Program wsparcia in vitro,* https://pacjent.gov.pl/artykul/program-wsparcia-vitro [dostęp: 02.04.2025].

zupełnie inny, co widać choćby w opisie powyżej przedstawionych celów oraz sposobów działania.

W programie 2021–2026 przewidziano stworzenie ścieżki leczenia niepłodnych z udziałem grupy lekarzy (m.in.: urologa, genetyka, androloga i psychologa), w połączeniu z diagnostyką hormonalną, USG, radiologiczną genetyczną, immunologiczną, histeroskopową, andrologiczną, realizowaną w jednym ośrodku, który mógłby zapewnić dostępność wszystkich niezbędnych badań, zabiegów nieinwazyjnych, badań inwazyjnych oraz zabiegów operacyjnych[24] (szczegóły dostępne są w dokumencie ministerialnym). Jest to program, który nie obejmuje metod sztucznego zapłodnienia, lecz dotyczy pogłębionej diagnostyki przyczyn niepłodności oraz jej eliminacji. Para kończy swój udział w programie po przeprowadzonej diagnostyce i/lub przeprowadzonych zabiegach, operacjach itp. Po wyczerpaniu wszystkich możliwości i badań przewidzianych w programie pacjenci mogą być skierowani do dalszego leczenia poza nim lub skierowani do udziału w programie 2024–2028.

Program z lat 2024–2028 ma cztery części: *kwalifikacyjną*; *kliniczną*; *biotechnologiczną* oraz *kriotransfer* (szczegóły w programie). Tutaj udział kończy się, gdy wykorzystane zostaną wszystkie stworzone w ramach programu zarodki lub gdy nie uda się ich wykorzystać, gdy zostaną wykonane wszystkie przewidziane zabiegi lub pojawi się kryterium wyłączające. Co ciekawe, refundacja w tym programie kończy się w momencie potwierdzenia ciąży u kobiety, na co przewidziane jest jedno spotkanie z lekarzem i wykonanie USG[25].

---

[24] Ministerstwo Zdrowia, *Program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego w 2021–2026 r*., Warszawa 2024, s. 27–31.

[25] Ministerstwo Zdrowia, *Leczenie niepłodności obejmujące procedury medycznie wspomaganej prokreacji, w tym zapłodnienie pozaustrojowe prowadzone w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji, na lata 2024–2028,* s. 15–22; Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 23 października 2015 r. w sprawie wymagań zdrowotnych dla kandydata na dawcę komórek rozrodczych w celu dawstwa partnerskiego i dawstwa innego niż partnerskie oraz dla biorczyni komórek rozrodczych i zarodków oraz szczegółowych warunków pobierania komórek rozrodczych w celu zastosowania w procedurze medycznie wspomaganej prokreacji.

Po tym krótkim porównaniu widać, że oba programy działają na zupełnie innych etapach leczenia niepłodności. Co istotne, Ministerstwo Zdrowia nie prowadzi statystyk dotyczących ilości potwierdzonych ciąż, zdrowych urodzeń czy rodzajów postawionych diagnoz niepłodności. A co ważniejsze, jak podaje Ministerstwo, „Program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego" w grudniu 2024 r. został przedłużony na kolejne lata, czyli do 2026 r. Obecnie nie są prowadzone prace nad przedłużeniem programu po 2026 r.[26] Jeśli więc program nie zostanie przedłużony, to pary, które chciałyby przejść szybszą i kompleksową ścieżkę diagnostyki i interwencji medycznej, nie miałyby na to szansy po 2026 r.

Podsumowanie

Przedstawione programy stanowią element polityki zdrowotnej państwa, jednak zamysłem tego artykułu jest propozycja wprowadzenia problemu płodności również do działań pomocy społecznej. W świetle ustawowej definicji:

> Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości (art. 2.1.)[27].

Zgodnie ze wskazaniem ustawodawcy, pomoc społeczna powinna wspierać osoby i rodziny w trudnych sytuacjach życiowych. Samej pomocy udziela się „w szczególności z powodu: [...] 5) niepełnosprawności; 6) długotrwałej lub ciężkiej choroby" – zdaniem autorki niepłodność może być bezpośrednio przyporządkowana do obu tych kategorii, jest również sytuacją trudną, w której najczęściej nie można sobie pora-

[26] Odpowiedź Ministerstwa Zdrowia, RZP.0164.2.2025.ES (2) z dnia 23.02.2025 na pytanie autora.

[27] Ustawa z dnia 12 marca 2004 o pomocy społecznej Dz. U. 2004 Nr 64 poz. 593

dzić samodzielnie. Jednocześnie bezdzietność jest problemem społecznym i demograficznym wyzwaniem dla aparatu państwa. Winno być zatem przedmiotem troski i zaangażowania jego organów na tyle, na ile to możliwe, z zachowaniem prawa do indywidualnych decyzji obywateli i z poszanowaniem prawa do ich własnej wolności. Można więc zaproponować, aby realizatorzy pomocy społecznej – tj. „organy administracji rządowej i samorządowej, współpracując w tym zakresie, na zasadzie partnerstwa, z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, Kościołem Katolickim, innymi kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami fizycznymi i prawnymi" [28] (art. 2.2.) –zaangażowały się w promocję zdrowia prokreacyjnego i wsparcie par niepłodnych. W jaki sposób można to zrealizować?

Można zaproponować wdrożenie do usług poradnictwa specjalistycznego świadczeń w obszarze poradnictwa ds. płodności. Udzielanie porad jest szczególnie ważne zwłaszcza na początku leczenia niepłodności, gdy diagnoza taka jest dla pary niespodziewana i trudna. Szczególnie cenne byłoby stworzenie takiego miejsca, w którym informacje udzielane byłyby w sposób rzeczowy, holistyczny i pozbawiony wartościowania metod leczenia. Poradnictwo to mogłoby być prowadzone w Ośrodkach Pomocy Społecznej lub Centrum Usług Społecznych – ze względu na szeroką dostępność także w najmniejszych miejscowościach. Zakres tematów, który, zdaniem autorki, winien być poruszany to: proces leczenia, dostępność do świadczeń w ramach NFZ, informacja o najbliższych placówkach, wskazanie specjalistów, do których warto się udać (prócz lekarzy mogą być to także dietetycy czy fizjoterapeuci), a gdy trzeba będzie – przeprowadzenie podstawowych szkoleń z zakresu wiedzy o zdrowiu prokreacyjnym (czyli np. o cyklach płodności, elementach szkodliwych dla zdrowia itd.). Tego typu system poradniczy nie tylko odciążyłby lekarzy POZ lub ginekologów, ale być może wprowadziłby nieco spokoju i porządku w rozpoczynający się lub prowadzony proces leczenia.

[28] Ustawa o pomocy społecznej Dz. U. 2004 Nr 64 poz. 593.

Innym sposobem wsparcia niepłodnych par w ramach pomocy społecznej jest interwencja kryzysowa. Uzyskana informacja o niepłodności nierzadko spełnia kryteria sytuacji kryzysowej, tak więc zadaniem OIK-ów byłoby „przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej" (art. 47). Nieocenione byłoby także wsparcie merytoryczne interwentów, którzy mogliby zostać przeszkoleni w zakresie działania instytucji wspierających niepłodne pary.

Na koniec warto wspomnieć także o możliwości uzupełnienia Ustawy z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem" o ten okres, w którym ciąża jeszcze nie wystąpiła – czyli o profilaktykę zdrowia prokreacyjnego, które umożliwi uniknięcie wad rozwojowych w przyszłości czy trudności w ciąży.

Powyższe propozycje wykorzystania istniejących już instrumentów w walce o płodność Polaków wydają się właściwym uzupełnieniem systemu opieki zdrowia, polityki rodzinnej czy mieszkaniowej. Żadne środki finansowe nie pomogą, jeśli nie nastąpi poprawa zdrowia prokreacyjnego.

Bibliografia

Basis, *Mapy potrzeb zdrowotnych,* https://basiw.mz.gov.pl/mapy-informacje/mapa-2022-2026/analizy/ambulatoryjna-opieka-specjalistyczna/

Bydgoszcz, *Rozwijamy miejski program in vitro,* https://www.bydgoszcz.pl/aktualnosci/tresc/rozwijamy-miejski-program-in-vitro/

Gov.pl, *Badania diagnostyczne,* https://www.gov.pl/web/zdrowie/badania-diagnostyczne.

GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2024.

Kimber-Trojnar Ż., Marciniak A., Patro-Małysza J., Marciniak B., Mielnik-Niedzielska G., Leszczyńska-Gorzelak B., *Programowanie płodowe,* w: *Ginekologia i Perinatologia Praktyczna*, 2018, tom 3, nr 2.

Krysiak R., *Problemy seksualne w endokrynologii*, w: *Seksuologia*, red. M. Lew-Starowicz, Z. Lew-Starowicz, V. Skrzypulec-Plinta, PZWL, Warszawa 2017.

Lublin, https://lublin.eu/mieszkancy/uslugi-spoleczne/ezdrowie/program-leczenia-nieplodnosci/

Łepecka-Klusek C., Pilewska-Kozak A. B., Jakiel G., *Niepłodność w świetle definicji choroby podanej przez WHO,* w: *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu*, 2012, Tom 18, Nr 2.

Minister Zdrowia, *Program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego w 2021–2026 r.,* Warszawa 2024.

Minister Zdrowia, *Program Polityki Zdrowotnej, Leczenie niepłodności obejmujące procedury medycznie wspomaganej prokreacji, w tym zapłodnienie pozaustrojowe prowadzone w ośrodku medycznie wspomaganej prokreacji, na lata 2024–2028,* Warszawa 2024.

Ministerstwo Zdrowia, *Program profilaktyki raka piersi,* https://www.gov.pl/web/zdrowie/program-profilaktyki-raka-piersi

Ministerstwo Zdrowia, *Program profilaktyki raka szyjki macicy,* https://www.gov.pl/web/zdrowie/program-profilaktyki-raka-szyjki-macicy

NFZ, *Aktualności Centrali,* https://www.nfz.gov.pl/aktualnosci/aktualnosci-centrali/wazne-badanie-dla-mezczyzn-finansowane-przez-nfz,8543.html

Ochońska M., *Miejsce i wartość rodziny w polityce rodzinnej państwa polskiego w latach 2007–2020*, Wyd. „Scriptum", Kraków 2022.

Odpowiedź Ministerstwa Zdrowia, RZP.0164.2.2025.ES (2) z dnia 23.02.2025 na pytanie autora.

Pacjent.gov.pl, *Program wsparcia in vitro,* https://pacjent.gov.pl/artykul/program-wsparcia-vitro

Portal Miasta Gdańska, *Dwa moduły wsparcia prokreacji dla mieszkańców Gdańska*, https://www.gdansk.pl/urzad-miejski/wiadomosci/dwa-moduly-wsparcia-prokreacji-dla-mieszkancow-gdanska,a,199367

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 23 października 2015 r. w sprawie wymagań zdrowotnych dla kandydata na dawcę komórek rozrodczych w celu dawstwa partnerskiego i dawstwa innego niż partnerskie oraz dla biorczyni komórek rozrodczych i zarodków oraz szczegółowych warunków pobierania komórek rozrodczych w celu zastosowania w procedurze medycznie wspomaganej prokreacji.

Swan S.H., Colino S., *Reproductive Problems in Both Men and Women Are Rising at an Alarming Rate*, https://www.scientificamerican.com/article/reproductive-problems-in-both-men-and-women-are-rising-at-an-alarming-rate/

Szpital Karowa, *Poradnia leczenia niepłodności*, https://www.szpitalkarowa.pl/poliklinika/poradnia-leczenia-nieplodnosci,

Szpital Uniwersyteckich w Krakowie, *Zapraszamy do Ośrodka Leczenia Niepłodności w Szpitalu Uniwersyteckim,* https://www.su.krakow.pl/nasz-szpital/aktualnosci/zapraszamy-do-osrodka-leczenia-nieplodnosci-w-szpitalu-uniwersyteckim,

Uniwersyteckie Centrum Kliniczne, *Poradnia Leczenia Niepłodności*, https://www.uck.katowice.pl/poradnia-leczenia-nieplodnosci,

Ustawa z dnia 12 marca 2004 o pomocy społecznej. Dz. U. 2004 Nr 64 poz. 593.

Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności. Dz.U. 2015 poz. 1087.

Watch Health Care, Barometr WHC, Polacy w kolejkach, 2022.

WHO, *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych*, Tom I, wydanie 2008.

https://doi.org/10.15633/9788383701219.03

Mariusz Ferenczak[1]

Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Wieliczce

Elementy logoterapii w służbie rodzinie
Poczucie sensu życia u osób doświadczających przemocy domowej

The elements of logotherapy in the service of the family
The sense of meaning in life among people experiencing domestic violence

Abstrakt

Artykuł podejmuje problematykę przemocy domowej oraz jej wpływu na poczucie sensu życia u kobiet korzystających ze wsparcia Ośrodka Interwencji Kryzysowej w Wieliczce. Przemoc domowa – mimo zmian legislacyjnych, profilaktycznych i instytucjonalnych – pozostaje zjawiskiem złożonym, ukrytym i głęboko traumatyzującym, prowadzącym do dezintegracji emocjonalnej, utra-

[1] Mgr Mariusz Ferenczak – interwent kryzysowy, kierownik Ośrodka Interwencji Kryzysowej w Wieliczce.

ty zaufania do siebie i świata oraz egzystencjalnej pustki. Celem badań, przeprowadzonych w 2024 roku na grupie 30 kobiet – klientek OIK, było określenie poziomu poczucia sensu życia oraz ocena skuteczności wybranych elementów logoterapii Viktora E. Frankla zastosowanych w interwencji kryzysowej. Analizie poddano takie narzędzia logoterapeutyczne, jak derefleksja, dystansowanie i modulacja postawy, których zadaniem było wspieranie kobiet (a poprzez nie ich rodzin) w odzyskiwaniu godności, sprawczości i egzystencjalnej orientacji. Artykuł ukazuje logoterapię jako podejście integralne, uwzględniające noetyczny – duchowy – wymiar człowieczeństwa, istotny w pracy z osobami po doświadczeniach traumy relacyjnej. Wyniki badań oraz obserwacje praktyczne wskazują, że łączenie logoterapii z metodami interwencji kryzysowej może znacząco wspierać proces odbudowy poczucia sensu, odporności psychicznej oraz zdolności do przekraczania skutków przemocy. Opracowanie wnosi wkład w rozwój praktyki pomocowej, ukazując sensotwórczy potencjał interwencji ukierunkowanych na duchowy i egzystencjalny wymiar człowieka.
Słowa kluczowe: logoterapia, poczucie sensu życia, przemoc domowa, interwencja kryzysowa, rodzina, odporność psychiczna, trauma relacyjna

Abstract

The article examines domestic violence and its impact on the sense of meaning in life among women receiving support from the Crisis Intervention Center in Wieliczka. Despite advances in legislation, preventive programs, and institutional support, domestic violence remains a complex, often hidden phenomenon that generates profound trauma, emotional disintegration, loss of trust, and existential emptiness. The study, conducted in 2024 with a group of 30 women—clients of the Center—aimed to assess their level of meaning in life and evaluate the effectiveness of selected elements of Viktor E. Frankl's logotherapy applied during crisis intervention. The analysis focused on therapeutic tools such as dereflection, paradoxical intention, and modification of attitudes, which were used to support women (and, consequently, their families) in restoring dignity, agency, and existential orientation. The article presents logotherapy as an integrative approach that encompasses the noetic—spiritual—dimension of human existence, which is particularly relevant in work with individuals who have experienced relational trauma. The findings and practical observations indicate that combining logotherapy with crisis intervention methods can significantly enhance the reconstruction of meaning, psychological resilience, and the ability to overcome the consequences of violence. The study contributes to the helping professions by highlighting the meaning-centered potential of interventions that address the spiritual and existential dimension of the human person.
Keywords: logotherapy, meaning in life, domestic violence, family, crisis intervention, psychological resilience, relational trauma

Zjawisko przemocy domowej, mimo licznych działań legislacyjnych, profilaktycznych oraz interwencyjnych, pozostaje jednym z najtrudniejszych i najbardziej złożonych problemów społecznych współczesności. Jego wielowymiarowość, subtelność przejawów oraz nierzadko ukryty charakter sprawiają, że ofiary przemocy – zwłaszcza kobiety – przez długie lata pozostają w sytuacjach chronicznego cierpienia, bezradności i dezintegracji osobowościowej. Przemoc domowa została zdefiniowana w art. 2 pkt 2 Ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jako jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych (w rozumieniu art. 115 § 11 Kodeksu Karnego), a także innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą[2]. Przemoc, szczególnie ta występująca w rodzinie, narusza fundamenty ludzkiej godności, bezpieczeństwa psychicznego oraz integralności emocjonalnej, nierzadko prowadząc do trwałych deficytów w zakresie funkcjonowania psychospołecznego. Według słownika psychologii przemoc to czyn, który uderza w godność osobistą każdej osoby, jest wymuszaniem konkretnych zachowań wbrew woli ofiary. Akty przemocy mogą występować w formie siły fizycznej, jak i siły psychicznej, między innymi są to: groźby, wyśmiewanie, poniżanie, manipulowanie emocjami. Równocześnie wśród osób doświadczających przemocy domowej obserwuje się głęboki deficyt egzystencjalny – przejawiający się poczuciem pustki, braku celu i bezsensu istnienia. Pojawia się tzw. „nienasycony głód sensu", który – zgodnie z założeniami logoterapii Viktora E. Frankla – może być zarówno skutkiem, jak i źródłem dalszego cierpie-

[2] Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 listopada 2024 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej Dz.U.2024.0.1673

nia psychicznego. Logoterapia, jako podejście koncentrujące się na noetycznym wymiarze człowieczeństwa, w tym na wolności, odpowiedzialności i zdolności do nadawania znaczenia własnym doświadczeniom, stanowi obiecującą perspektywę w pracy terapeutycznej z osobami dotkniętymi przemocą. Przemoc domowa nie jest obojętna dla żadnego z elementów systemu rodzinnego. Blizny psychiczne pozostające po aktach przemocy pozostają zarówno u ofiary, sprawcy, jak i u świadków. Z dniem 22 czerwca 2023 r. weszła w życie nowa ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej, zastępująca dotychczas obowiązującą ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Zmiany w przepisach, wprowadzone zostały ustawą z dnia 9 marca 2023 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i niektórych innych ustaw[3]. Nazwa: Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – zmieniona została na: Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej, pokazuje kierunek tych zmian. Ustawodawca przede wszystkim chciał uniknąć stygmatyzowania rodzin, żeby nie wskazywać, że tylko tam dochodzi do aktów przemocy. Przemoc domowa została na nowo zdefiniowana oraz wskazano wprost dwie nowe formy w postaci przemocy ekonomicznej oraz tak zwanej cyberprzemocy. Rozszerzono krąg osób określonych jako osoby doznające przemocy domowej. Nowelizacja rozszerza zatem krąg osób objętych ochroną na niezamieszkujących razem byłych partnerów oraz dzieci będące świadkami przemocy domowej. Zastąpiono również termin „członek rodziny" poprzez wprowadzenie terminów: „osoba doznająca przemocy domowej" oraz „osoba stosująca przemoc domową". Wskazano, że sprawcami przemocy mogą być: osoba najbliższa w rozumieniu art. 115 par. 11 Kodeksu Karnego, ale też inna osoba spokrewniona lub niespokrewniona, pozostająca w faktycznym związku, niezależnie od faktu wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania, osoby wspólnie zamieszkujące i gospodarujące, a także były małżonek, były partner lub inny członek rodziny, niezależnie od faktu wspólnego zamieszkiwania.

[3] Dz.U. 2023 poz. 535.

W przeprowadzonych w 2024 roku badaniach podjęto próbę eksploracji korelacji pomiędzy doświadczeniem przemocy domowej a poziomem poczucia sensu życia u kobiet objętych wsparciem instytucjonalnym. Zasadniczym celem było określenie poziomu poczucia sensu życia u badanych osób oraz skuteczności metod zaczerpniętych z logoterapii, zastosowanych w ramach interwencji kryzysowej prowadzonej w Ośrodku Interwencji Kryzysowej w Wieliczce. Szczególny nacisk położono na analizę takich komponentów logoterapeutycznych, jak: derefleksja, dystansowanie i modulacja postawy, które w zamierzeniu miały wspierać klientki, a poprzez nie – rodziny, w procesie odzyskiwania poczucia godności, sprawczości i sensu egzystencji. Była to próba połączenia wiedzy teoretycznej z zakresu psychologii egzystencjalnej z praktyką interwencji kryzysowej, uwzględniając przy tym lokalny kontekst społeczny i systemowy. Wartość wskazywanego opracowania wynika nie tylko z jego osadzenia w aktualnych realiach funkcjonowania instytucji pomocowej, ale również z głębokiej refleksji nad sensem, cierpieniem i zdolnością człowieka do przekraczania własnych ograniczeń w obliczu traumatycznych doświadczeń. Inspiracją do analizy poczucia sensu życia w kontekście doświadczeń osób dotkniętych przemocą domową była niewątpliwie lektura spuścizny twórcy logoterapii, Viktora E. Frankla, a w szczególności dwóch pozycji: *Człowiek w poszukiwaniu sensu* i *Lekarz i Dusza*. Spostrzeżenia zawarte również w innych jego pracach pomogły zarówno autorowi niniejszego tekstu, jak i wielu osobom, z którymi przyszło mu pracować, odnaleźć sens życia, sens cierpienia i sens walki o godność, o rodzinę, o zdrowie, o trzeźwość, o życie. Z bezpośrednich obserwacji wynika, że połączenie teorii Frankla z metodyką pracy w interwencji kryzysowej i innym profesjonalnym wsparciem psychologiczno-pedagogicznym, powoduje, że efekty pracy bywają zaskakująco dobre, a dla wielu klientów i ich rodzin – również i trwałe.

Viktor E. Frankl był profesorem neurologii i psychiatrii Uniwersytetu Wiedeńskiego, twórcą trzeciej wiedeńskiej szkoły psychoterapii (po

psychoanalizie Freuda i psychologii indywidualnej Adlera), tak zwanej szkoły logoterapii. Przez 25 lat kierował Wiedeńską Poliklinika Neurologii. Jako profesor wizytujący wykładał na Harvardzie, jak również na uniwersytetach w Stanfordzie, Pittsburgu, San Diego i Dallas. Urodzony w 1905 roku Frankl otrzymał stopień doktora medycyny i doktora filozofii Uniwersytetu Wiedeńskiego. Podczas drugiej wojny światowej przez trzy lata był więźniem niemieckich obozów koncentracyjnych, m.in. Auschwitz i Dachau. Viktor Frankl zmarł w 1997 roku w Wiedniu.

Logoterapia to termin, który pojawił się za jego sprawą na określenie wprowadzonej przez niego samego metody psychoterapii. Metoda ta koncentruje się na umożliwieniu klientowi poznania i akceptacji siebie i swojego znaczenia jako części pewnej całości realnego świata, w którym funkcjonuje. Frankl opowiada się zdecydowanie za nieredukcjonistycznym podejściem w rozumieniu człowieka. Sprzeciwia się sprowadzaniu istoty ludzkiej wyłącznie do szeregu kategorii fizjologicznych, biologicznych czy psychologicznych. Takie podejścia redukują bowiem w człowieku wymiar ludzki, tylko człowiekowi przypisywany, jakim jest jego wymiar noetyczny i jego duchowość. Każdy człowiek, również osoba doświadczająca przemocy domowej, musi być traktowana całościowo w każdym wymiarze swojego człowieczeństwa, w tym również w wymiarze duchowym, noetycznym. Człowiek, jako osoba duchowa, doświadcza wartości i uczuć wyłącznie ludzkich, takich jak: wolność, odpowiedzialność, miłość, cierpienie, lęk, poczucie nieuchronności śmierci, poczucie sensu. Osoba jest, według Frankla, jednością, co opisuje między innymi w swoich dziesięciu tezach na temat osoby [4]. W ocenie autora niniejszej pracy wymiar noetyczny człowieka, na który wskazuje Viktor E. Frankl w swoich teoriach i pracy, jest niczym innym jak wymiarem duchowym człowieka. Duchowość, rozumiana przez autora jako wymiar noetyczny człowieka, niekoniecznie lub nie tylko wiąże się z religijnością, jednak najczęściej z transcendencją, z umiejętnością i możliwością otwarcia się

[4] V. Frankl, *Lekarz i dusza*, Warszawa 2017, s. 259–267.

na coś więcej niż to, co sam człowiek potrafi zrozumieć i poznać empirycznie. Definicja PWN wskazuje, że:

> [...] duchowość to zespół postaw, przekonań, stanowisk wobec kształtujących określoną formę życia rzeczywistości – Boga, świata duchów, świata człowieka, przyrody, a szerzej – wszystkich przejawów bytu zarówno w swej faktyczności, jak też dynamizmie stawania się[5].

Trauma, ze względu na swój charakter, jest doświadczeniem wykraczającym poza zwykłe doświadczenia człowieka[6]. Niewątpliwie doświadczenie przemocy domowej jest czynnikiem traumatyzującym, dalej nazywanym traumą relacyjną, wywołaną przez drugiego człowieka. W przypadku traumy relacyjnej wielokrotnie powtarzające się sytuacje przemocy czy zaniedbania czynią jednostkę bezradną i przerażoną. Pozbawiają zaufania do świata, ludzi, siebie. Odbierają sens istnieniu, rozbijają egzystencjalną spójność. Jedną z cech charakterystycznych doświadczenia traumy, poza paraliżującym doświadczeniem przerażenia, jest doświadczenie (percepcja) druzgocącej i niemającej sobie równych niezrozumiałości rzeczywistości[7], gdyż narusza ona ontologiczny sens istnienia. Człowiek w obliczu traumy przeżywa wszechogarniającą utratę zaufania do siebie, ludzi i do świata, nie mając możliwości poznawczego ustosunkowania się do sytuacji. Trauma narusza egzystencję na wszystkich poziomach motywacji: zdolności do bycia (istnienia), poczucia sensu i wartości istnienia, zdolności do życia w związku, integralności osobowości – rujnuje obraz siebie i poczucie własnej wartości. Pozbawia wiary w przyszłość, w rozwój, w którym własne życie i działania mogłyby przynosić

5 *Encyklopedia PWN*, https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/duchowo%C5%9B%C4%87.html/ [dostęp:16.02.2025].

6 M. Siwak-Kobayashi, *Psychoterapia egzystencjalna osób z zaburzeniami nerwicowymi i związanymi ze stresem*, w: L. Grzesiuk i H. Suszek (red.), *Psychoterapia. Problemy pacjentów. Podręcznik akademicki*, Wyd. Eneteia, Warszawa 2011, s. 85–104.

7 M. Angermayr, *Existenzanalyse mit dem Körper – Ereignis und Anverwandlung. Existenzielles Grounding als existenzanalytisch-körperpsychotherapeutischer Zugang. Existenzanalyse*, 2002, s. 4–13.

satysfakcję i być rozwijające. Refleksja dotycząca wartości towarzyszy człowiekowi szczególnie w trudnych momentach życia związanych z cierpieniem czy doświadczeniem zranienia, w tym w sposób szczególny w doświadczeniu przemocy domowej. Zdaniem Viktora E. Frankla, sens można odnaleźć nawet w sytuacji trudnej, która z punktu widzenia zewnętrznego obserwatora wydaje się skazywać na porażkę czy być pozbawiona nadziei, gdzie doświadcza się upokorzenia ze strony osoby bliskiej, gdzie burzone jest poczucie bezpieczeństwa i doświadcza się utraty rodziny. Co więcej, sytuacja taka może mieć z egzystencjalnego punktu widzenia szczególne znaczenie i prowadzić do wzrostu, w co wierzą pracownicy Ośrodka Interwencji Kryzysowej w Wieliczce i czego doświadczają w procesie interwencji kryzysowej. Dlatego, jak zauważa twórca logoteorii i logoterapii, pomoc udzielana człowiekowi nie może polegać jedynie na rozwijaniu w nim zdolności do pracy i doznawania przyjemności. Równie ważne jest wspieranie go w odkrywaniu prawdy o sobie, sensu własnej egzystencji, wartości oraz pomoc w rozwijaniu zdolności do znoszenia takiego rodzaju cierpienia, które może okazać się konieczne do głębszego stawania się sobą poprzez urzeczywistnienie wartości[8]. Wola sensu, ta jedynie ludzka właściwość, wiąże się bezpośrednio z typowo ludzką cechą, jaką jest autotranscendencja, definiowana jako skierowanie bytu ludzkiego ku czemuś, co znajduje się poza nim samym. Ku czemuś, co jest różne od niego, np. ku jakiejś wartości do osiągnięcia lub osoby, którą można spotkać. Wola sensu ukierunkowuje więc i dynamizuje ludzką aktywność w realizacji podjętego wyboru i można określić ją mianem potrzeby, a dokładniej – potrzeby rozwoju. Sam Frankl unika tego terminu, by podkreślić fakt, że wola sensu nie ma charakteru biologicznego i nie sprowadza się do redukcji napięcia[9].

---

8 A. Salamon, *Perspektywa logoteorii – pomoc w rozumieniu człowieka poszukującego sensu*, „Psychoterapia" 2014;171(4) s. 41–48.

9 R. Klamut, *Poczucie sensu życia a obraz siebie*, w: „Roczniki psychologiczne", Tom 1 – 1998, s. 95.

W ramach interwencji kryzysowej w 2024 roku do OIK w Wieliczce zostało przyjętych 871 nowych osób. Udzielono 8941 interwencji osobistych oraz telefonicznych, konsultacji, porad psychologicznych, pedagogicznych, sesji terapeutycznych i innych, 7 osób skorzystało ze schronienia w hostelu w różnych kryzysowych sytuacjach. Do Ośrodka Interwencji Kryzysowej zgłosiło się w tym czasie 71 osób doświadczających przemocy domowej, w tym 16 dzieci. Od stycznia do października 2025 roku liczba wyniosła 726 nowych osób. Udzielono 1141 interwencji osobistych oraz telefonicznych, konsultacji, porad psychologicznych, pedagogicznych, sesji terapeutycznych i innych, 4 osoby skorzystały ze schronienia w hostelu w różnych kryzysowych sytuacjach. W 2025 roku (do października) zgłosiły się 84 osoby doświadczające przemocy domowej, w tym 11 dzieci.

Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Wieliczce jest Działem IV Powiatowego Centrum Pomocy rodzinie w Wieliczce, podobnie jak działający przed 2021 rokiem Punkt Interwencji Kryzysowej w Wieliczce. Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Wieliczce (zwany również zamiennie i powszechnie OIK) został utworzony na podstawie uchwały Nr XX/174/2020 Rady Powiatu Wielickiego z dnia 21 grudnia 2020 roku. Utworzenie oraz funkcjonowanie Ośrodka Interwencji Kryzysowej było współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Wsparcie udzielane jest w projekcie pod nazwą „Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Wieliczce" nr RPMP.09.02.02-12-0495/19, który realizowany był w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020 –- Poddziałanie 9.2.2 Usługi opiekuńcze i interwencja kryzysowa – ZIT. Projekt był realizowany do 31.10.2023 roku. Obecnie Ciągłość pracy zapewnia Powiat Wielicki, praca ośrodka jest kontynuowana i finansowana z budżetu Starostwa Powiatowego w Wieliczce. Podstawową usługą społeczną realizowaną w OIK w Wieliczce jest interwencja kryzysowa. Zgodnie z art. 47 ustawy o pomocy społecznej, jej definicja brzmi

> Interwencja kryzysowa stanowi zespół interdyscyplinarnych działań podejmowanych na rzecz osób i rodzin będących w stanie kryzysu. Celem interwencji kryzysowej jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej[10]

Celem działalności OIK jest wspieranie osób w kryzysach życiowych, sytuacyjnych, transformacyjnych i chronicznych.

Na podstawie informacji uzyskanych od respondentów i analizie zebranych informacji dokonano charakterystyki badanych osób doświadczających przemocy domowej w 2024 roku z uwzględnieniem bardzo podstawowych kategorii socjologicznych. Badania zostały przeprowadzone na 30-osobowej grupie klientek OIK. Zdecydowano, że badaniu zostaną poddane same kobiety, choć w grupie osób doświadczonych przemocą domową i objętych pomocą OIK znajdowało się w tym czasie również 2 mężczyzn. Grupa badanych kobiet w okresie, w którym przeprowadzono wywiady, była klientkami ośrodka indywidualnie bądź uczestniczyła w grupach wsparcia dla osób doświadczonych przemocą od jednego miesiąca do nawet 20 miesięcy. Najwięcej badanych pań mieści się w przedziale wiekowym 30–45 lat (20 osób), najmniej zaś mieści się w przedziale 61 lat i więcej (2 osoby), 8 osób to przedział 46–-60 lat. Odpowiadając na pytanie o miejsce pochodzenia, zdecydowana większość wskazała miasto (21 osób), natomiast 9 osób – wieś. Najwięcej osób zadeklarowało wykształcenie średnie: 15 osób, wyższe: 8 osób, zawodowe: 5, podstawowe: 2. Równo połowa osób badanych jest po rozwodzie bądź w jego trakcie lub jest w separacji. 3 osoby całkowicie zerwały kontakt z rodziną. Natomiast 15 osób pozostało w związkach partnerskich i próbuje odbudowywać relacje, jak opisują – głównie ze względu na wspólne dzieci lub wyznawane wartości. Ponad połowa badanych (18 osób) jest w trakcie procedury Niebieskiej Karty lub takie procedury miały miejsce

[10] Ustawa o pomocy społecznej Dz.U.2024.1283.

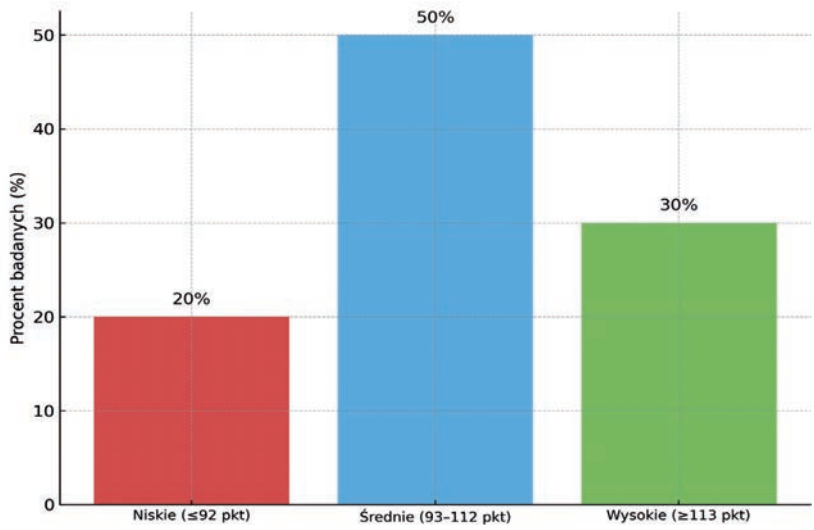
w ich rodzinach. Te dane są istotne w odniesieniu do wyników badań, jakie przeprowadzono w kontekście poczucia sensu życia tych osób. Wszystkie badane osoby są narodowości polskiej.

Podczas codziennych rozmów z badanymi osobami szybko można było się zorientować, że termin „poczucie sensu życia" sprawia wielu osobom proszącym o wsparcie duże kłopoty. Zanim więc przystąpiono do właściwych badań, ze względu na okoliczności i szczególnie trudne środowisko grupy docelowej respondentów, przeprowadzono na niewielkiej grupie osób doświadczających przemocy domowej badanie pilotażowe służące sprawdzeniu, czy respondenci rozumieją zagadnienie poczucia sensu życia. Zgromadzone wyniki pozwalają stwierdzić, że ponad połowa osób nie umiała odpowiedzieć na pytanie, co rozumie przez sformułowanie „poczucie sensu życia", część zaś interpretowała to zagadnienie w sposób niewłaściwy, to znaczy nie była w stanie utożsamić poczucia sensu życia ze sposobem przeżywania własnej egzystencji, z realizowaniem postaw życiowych czy też z własnymi potrzebami, wartościami i dążeniami. Nade wszystko osoby te nie widziały powiązania terminu „poczucie sensu życia" z motywacją do życia, realizacją własnych marzeń czy poczuciem szczęścia. Wobec powyższego podjęto decyzję, aby prowadząc właściwy wywiad, poprzedzić go krótką rozmową i wyjaśnieniem, co rozumiemy poprzez poczucie sensu życia. Ze względu na wskazywane wcześniej różnice w poziomie intelektualnym oraz w wykształceniu badanych rozmowę taką należało, jeśli okazało się to konieczne, przeprowadzić z każdym z respondentów indywidualnie. Sama nieznajomość i brak zrozumienia terminu poczucia sensu życia pogłębiał często fakt znajdowania się w stanie wyczerpania długotrwałym procesem przemocy domowej.

Rozkład wyników testu PIL – część A: Wyniki kwestionariusza PIL (Purpose in Life) w części A, obejmującej 20 stwierdzeń ocenianych w skali 1–7, zsumowano dla każdej badanej. Maksymalny możliwy wynik to 140 punktów, a minimalny 20 pkt – wyższe wartości wskazują na silniejsze poczucie sensu życia. W badanej grupie zanotowano znaczące

zróżnicowanie wyników. 6 respondentek (20%) uzyskało niskie wyniki (poniżej lub równo 92 pkt, co interpretowane jest jako brak lub niski poziom poczucia sensu życia), 15 osób (50%) – wyniki średnie (93–112 pkt, umiarkowane poczucie sensu), a 9 osób (30%) – wysokie (113 pkt i powyżej, świadczące o silnym poczuciu sensu życia). Poniższy wykres ilustruje ten rozkład.

Wykres 1. Rozkład wyników PIL – część A w badanej grupie (liczba respondentek w trzech kategoriach poziomu poczucia sensu życia).

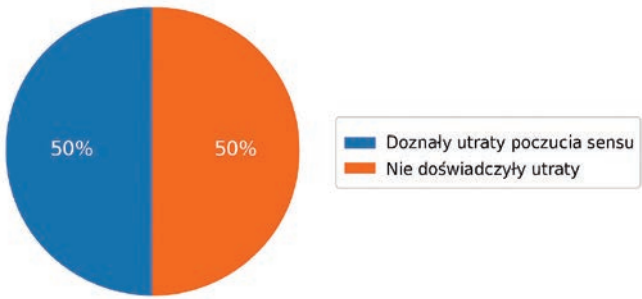

Źródło: badania własne.

Jak wynika z analizy uzyskanych danych empirycznych, połowa badanych plasuje się w środkowym przedziale – ich wyniki wskazują na umiarkowane poczucie sensu życia. Znaczna grupa (30%) osiągnęła wysokie wskaźniki – osoby te można uznać za jednostki o silnym poczuciu sensu. Jednocześnie u 20% kobiet stwierdzono bardzo niskie wyniki PIL, świadczące o poważnym kryzysie egzystencjalnym. Wyniki te korespondują z jakościowymi opisami – 6 spośród badanych pań ujawnia w wywiadach brak odczuwania sensu życia, co znajduje potwierdzenie w ich

niskich wynikach testowych. Analiza historii respondentek pokazuje, że połowa badanych kobiet (50%) doświadczyła utraty poczucia sensu życia w trakcie przemocy domowej. Najczęściej działo się to na skutek długotrwałej ekspozycji na przemoc, izolacji i poczucia beznadziei. Druga połowa (50%) zdołała zachować sens życia pomimo przemocy – głównie dzięki posiadaniu ważnych źródeł sensu (takich jak dzieci, praca czy wiara), które „trzymały je przy życiu".

Wykres 2. Utrata sensu życia

Źródło: badania własne.

Tło tych wyników wyjaśniła analiza jakościowa wywiadów. Wśród kobiet, które nie utraciły poczucia sensu, dominowały dwa czynniki ochronne: macierzyństwo oraz dążenie do uwolnienia się od sprawcy. Około połowa z nich wskazywała, że to odpowiedzialność za dzieci i chęć ich ochrony nadawały sens ich życiu pomimo przemocy (matki opisujące, że „trwały dla dobra dzieci"). Druga część tej podgrupy podkreślała własną determinację, by przerwać przemoc i odzyskać wolność – myśl o przyszłym uwolnieniu się od oprawcy trzymała je przy nadziei (panie, które planowały ucieczkę, i żyły tą myślą). W pojedynczych przypadkach pojawiał się także trzeci aspekt: silne wartości i wiara, które również mogą podtrzymywać sens życia (np. czerpiąc siłę z przekonań religijnych i po-

czucia obowiązku). Natomiast w grupie 15 kobiet, które utraciły poczucie sensu życia w trakcie przemocy, często występowały czynniki takie jak: brak wsparcia społecznego, długotrwała eskalacja przemocy od wczesnej młodości, izolacja oraz współwystępujące problemy (np. bezdzietność uznawana przez nie za życiową porażkę, współuzależnienie, poczucie zmarnowanych lat). U tych kobiet przemoc doprowadziła do epizodów depresji, poczucia beznadziei, a nawet myśli samobójczych (zgodnie z relacjami w wywiadach).

Po zakończeniu interwencji kryzysowej wyniki są zdecydowanie pozytywne. Większość kobiet, które utraciły sens życia, zdołało go odzyskać dzięki udziałowi w grupie wsparcia, pracy z interwentem kryzysowym lub terapii. Jak podsumowano poniżej, spośród 15 kobiet pozbawionych sensu życia wskutek przemocy, 12 (czyli 80%) odzyskało poczucie sensu życia po terapii, natomiast u 3 (20%) nie nastąpiła pełna poprawa. To oznacza, że ogółem 27 z 30 badanych (90%) na koniec badania deklarowało posiadanie wyraźnego poczucia sensu i celu w życiu – wyraźna zmiana w porównaniu z okresem przed oddziaływaniami terapeutycznymi. Wykres 3 przedstawia zbiorcze liczby i odsetki kobiet, które utraciły oraz odzyskały sens życia.

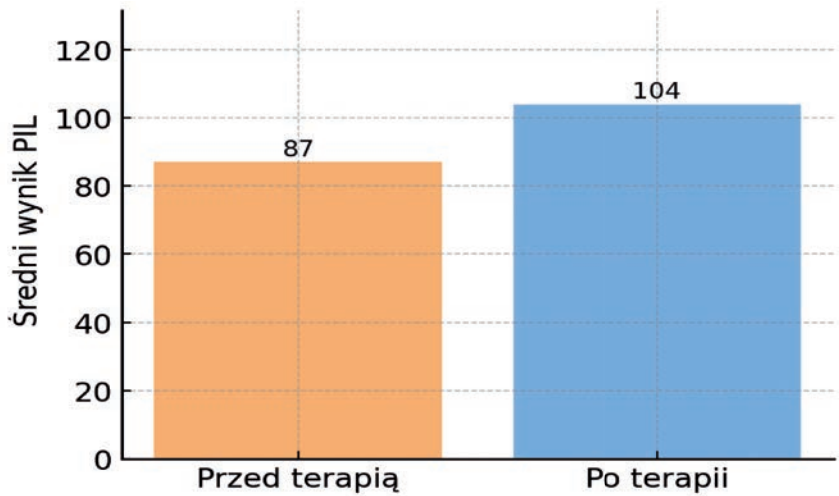
Wykres 3. Efekt wsparcia: odzyskanie poczucia sensu życia

Źródło: badania własne.

Wpływ interwencji terapeutycznej (w szczególności interwencji kryzysowej z zastosowaniem technik zapożyczonych z logoterapii) na odzyskanie poczucia sensu życia jest wyraźny. Zebrane dane wskazują, że zdecydowana większość badanych – 24 kobiety, co stanowi 80% próby – wskutek podjętych oddziaływań terapeutycznych odzyskały poczucie sensu życia. Pozostałe 6 (20%) nie odzyskały go w pełni (utrzymuje się u nich poczucie braku sensu lub są dopiero na początku procesu zmiany). Ilustruje to poniższy wykres.

Wykres 4. Efekt wsparcia: Średni poziom poczucia sensu życia przed oddziaływaniami terapeutycznymi z elementami logoterapii i po nich

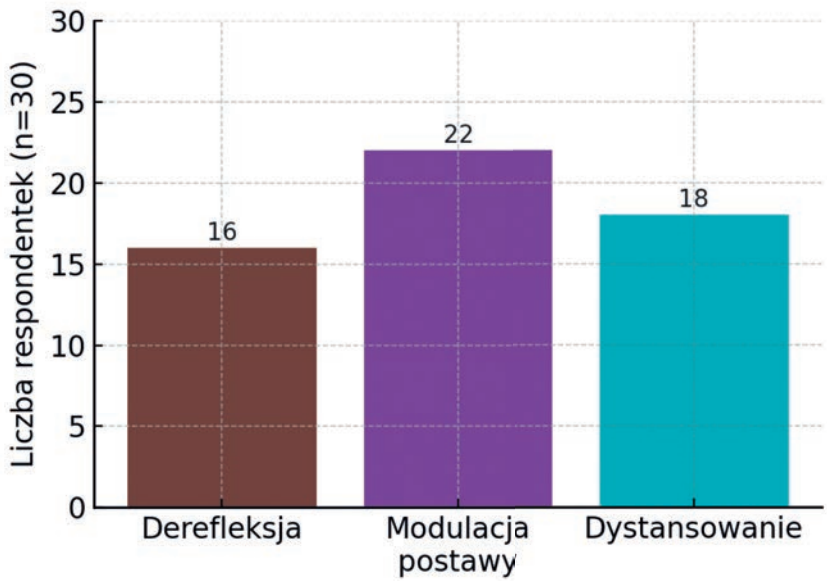

Źródło: badania własne.

Wyniki te są bardzo jednoznaczne – pokazują sens i skuteczność działań podejmowanych przez pracowników OIK, zwłaszcza z wykorzystaniem elementów logoterapii. Aż 80% kobiet po okresie wsparcia deklaruje silniejsze poczucie sensu życia niż w czasie trwania przemocy. Wiele z nich w wywiadach wprost stwierdza, że „dzięki pracy terapeutycznej odzyskały sens życia" i opowiadają o przemianie swojej postawy

i powrocie nadziei. Co ważne, dotyczy to zarówno tych kobiet, które wcześniej sens życia utraciły (odzyskały go od nowa), jak i tych, które nigdy go do końca nie straciły (w ich przypadku często nastąpiło umocnienie i ukierunkowanie poczucia sensu – np. po terapii jeszcze wyraźniej dostrzegają cel swojego życia i działają aktywnie). W grupie 6 pań, które nie odzyskały poczucia sensu życia w pełni, znajdują się historie najtrudniejsze, obciążone długotrwałą traumą i często dodatkowymi problemami (depresja kliniczna, izolacja społeczna, wieloletnie współuzależnienie). Ich historie ukazują, że proces zmiany jest w takich sytuacjach jest wolniejszy, wymaga więcej czasu i dodatkowego, specjalistycznego wsparcia. Warto jednak zaznaczyć, że nawet w tych przypadkach terapia przyniosła pewne pozytywne skutki (choćby częściowe zmniejszenie objawów depresyjnych, wprowadzenie drobnych aktywności dających ulgę), jednak na pełne odrodzenie sensu życia potrzeba więcej czasu.

Wykres 5. Techniki pomocne w odzyskaniu poczucia sensu życia

Źródło: badania własne.

Analiza jakościowa wypowiedzi respondentek wskazuje jednoznacznie na kluczowe czynniki terapeutyczne, które przyczyniły się do poprawy ich stanu. Szczególnie narzędzia zapożyczone z logoterapii okazały się dla wielu z nich pomocne w odzyskanie poczucia sensu życia. Poniższy wykres przedstawia trzy główne techniki zapożyczone z logoterapii, a zastosowane w interwencji kryzysowej, oraz liczbę kobiet, które spontanicznie (bądź w odpowiedzi na pytania) wskazały te techniki jako dla nich istotne i pomocne.

Z powyższych danych wynika, że najwięcej kobiet – 22 z 30 badanych – pozytywnie oceniło wpływ pracy wykorzystującej narzędzie logoterpeutyczne, jakim jest modulacja postawy. Oznacza to, że dla większości kluczowa była zmiana postawy wobec własnego doświadczenia cierpienia i sytuacji – również przejście od bierności i poczucia beznadziei do aktywnej postawy szukania rozwiązań i nowych znaczeń. W wywiadach wiele z nich mówiło o „zmianie nastawienia", „przewartościowaniu myślenia" – np. jedna z badanych zaczęła inaczej patrzeć na siebie (nie jak „nic niewartą", lecz wartościową osobę), inne panie zmieniły perspektywę na przyszłość (z fatalistycznej na pełną planów). Te relacje potwierdzają, że modulacja postawy – zgodnie z założeniami twórcy logoterapii Viktora E. Frankla – pomogła im odkryć, że nawet jeśli nie mogą zmienić pewnych okoliczności, to mogą zmienić swój stosunek do nich, odzyskując poczucie wewnętrznej wolności i sprawczości. Niewiele mniej, bo 18 respondentek, podkreślało znaczenie techniki dystansowania. Dzięki niej uczyły się oddzielać od doświadczanej sytuacji przemocy to, co wewnętrznie o sobie myślą i czują. Kobiety te opisywały, że dystansowanie pozwoliło im np. nie obwiniać się za przemoc ze strony partnera, spojrzeć na swoje życie z szerszej perspektywy – zobaczyć inne role (matki, przyjaciółki, pracownika) poza rolą ofiary, czy też nabrać emocjonalnego dystansu do traum (np. nie rozpamiętywać nieustannie krzywd). Niektóre panie dzięki temu zdały sobie sprawę, że opinie stosującego przemoc męża o ich rzekomych brakach i wadach były nieprawdziwe – zaczęły po-

strzegać siebie przez pryzmat własnych wartości i sukcesów, a nie obelg. Z kolei dwie badane nauczyły się oddzielać swoje poczucie bycia wartościową matką od faktu, że doświadczyły przemocy (przestały uważać, że „są złe, bo nie ochroniły dzieci w pełni"). Ta technika wpisuje się we franklowską ideę, że człowiek może zdystansować się do tragicznych okoliczności i dzięki temu odkryć niezależny wymiar sensu.

Trzecia technika – derefleksja – również okazała się istotna, choć wymagała od badanych aktywnego zaangażowania w nowe czynności. 16 kobiet wyraźnie zaznaczyło, że pomocne było dla nich skierowanie uwagi na konkretne zadania, aktywności czy cele, zamiast ciągłego rozpamiętywania doznawanych krzywd. Kilka respondentek wręcz użyło sformułowań typu „przestałam tyle myśleć o bólu, a zajęłam się działaniem" (np. jedna z pań zaczęła pracę i to odciągnęło ją od ruminacji, inna skoncentrowała się na opiece nad córką i na kursie zawodowym, co dało jej poczucie sprawczości). Kolejne panie wspominały, że drobne obowiązki czy rozwinięcie hobby pomogły im przetrwać najgorsze chwile i nadały strukturę dniom. W ten sposób derefleksja spełniła swoją rolę – zmniejszyła nadmierną koncentrację na cierpieniu i pozwoliła doświadczyć choć małych dawek pozytywnego znaczenia w codzienności (np. opieka nad ogródkiem, udział w warsztatach, praca zarobkowa dawały poczucie bycia potrzebną). To odzwierciedla franklowską zasadę, by nie koncentrować się na pustce, lecz wypełniać życie nawet najmniejszymi celami.

Badania i obserwacje, których dokonano w Ośrodku Interwencji Kryzysowej koncentrowały się na interdyscyplinarnej analizie zjawiska przemocy domowej z perspektywy psychologicznej, egzystencjalnej i logoterapeutycznej. Zasadniczym celem przeprowadzonych badań empirycznych była diagnoza poziomu poczucia sensu życia wśród kobiet – ofiar przemocy domowej – oraz ocena skuteczności zastosowania wybranych technik logoterapeutycznych w procesie interwencji kryzysowej. Badaniami objęto trzydziestoosobową grupę kobiet będących klientkami Ośrodka, które doświadczyły różnorodnych form przemocy – psychicz-

nej, fizycznej, ekonomicznej, a także zaniedbania. Posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem Kwestionariusza Poczucia Sensu Życia (PIL) oraz narzędzi projekcyjnych i wywiadu jakościowego. Skorzystano również z kolejnej techniki badawczej, jaką jest analiza dokumentów. Ustalono, iż poziom poczucia sensu życia wśród badanych kobiet był w znacznym stopniu obniżony, co korelowało z intensywnością i czasem trwania przemocy. Potwierdzono hipotezę roboczą, która zakładała, że poczucie sensu życia u respondentek obecnie jest wyższe niż przed rozpoczęciem pracy terapeutycznej i interwencyjnej z zastosowaniem elementów logoterapii. Ujawniono również, że głównymi determinantami doświadczania przemocy były: współuzależnienie, niska samoocena, wieloletnia relacja z agresorem oraz brak wsparcia społecznego, oraz że głównymi przyczynami występowania przemocy domowej w rodzinach respondentów były uzależnienia, nieumiejętność radzenia sobie z emocjami oraz utrata wartości i celów życiowych, głównie przez osoby stosujące przemoc. Nie sprawdziło się założenie, że większość respondentek utraciła poczucie sensu życia na skutek przemocy domowej – jak bowiem wskazują badania – dokładnie połowa pytanych nie utraciła poczucia sensu życia. Przyczyny i czynniki chroniące dokładnie opisano powyżej. Odnosząc się do motywacji kobiet skłaniających je do podjęcia działań pomocowych, wskazano na istotną rolę dzieci jako czynnika mobilizującego oraz eskalację przemocy jako momentu krytycznego (patrząc oczami interwenta kryzysowego – jako czynnika spustowego). W tym obszarze hipoteza robocza zakładająca, że to dobro dzieci i pragnienie zamiany było czynnikiem mobilizującym do rozpoczęcia oddziaływań terapeutycznych potwierdziła się, choć wskazać należy na czynnik spustowy jako ostateczny determinant. Jeśli natomiast chodzi o rolę elementów logoterapii w procesie odzyskiwania sensu życia to uczestniczki, które przeszły interwencję kryzysową z elementami zapożyczonymi z tego nurtu psychoterapii (m.in. derefleksji, dystansowania, modulacji postawy), w większości deklarowały pozytywne zmiany w zakresie percepcji

własnej sytuacji życiowej, wzrostu autonomii oraz zdolności do odnalezienia sensu własnego cierpienia. Badanie wykazało również, iż logoterapeutyczne podejście miało działanie wzmacniające, sprzyjało wzrostowi poczucia sprawczości i umożliwiało redefinicję dotychczasowej tożsamości.

Zgromadzony materiał badawczy pozwala na sformułowanie wniosku, iż zastosowanie elementów zapożyczonych z logoterapii w ramach interwencji kryzysowej wobec ofiar przemocy domowej jest nie tylko zasadne, ale i może być rekomendowane jako narzędzie wspomagające odbudowę poczucia sensu życia oraz integrację doświadczeń traumatycznych. Uzyskane wyniki potwierdzają zasadność wykorzystania logofilozofii Viktora E. Frankla w praktyce pomocowej, szczególnie w sytuacjach kryzysowych, gdzie występuje dezintegracja aksjologiczna oraz egzystencjalna pustka. Praca w interwencji kryzysowej z wykorzystaniem elementów logoterapii odegrała ogromną rolę w przywróceniu sensu życia badanym osobom doświadczającym przemocy domowej. Badania wykazują, że kluczowe było umożliwienie tym kobietom odkrycia lub przypomnienia sobie, co nadaje znaczenie ich życiu (dzieci, wolność, wiara, praca itp.) oraz jak mogą zmienić swój stosunek do przeszłych traum i obecnej sytuacji. W rezultacie 80% badanych cieszy się obecnie odzyskanym poczuciem sensu – czują, że mają po co żyć i dokąd zmierzać. Pozostałe 20% wciąż zmaga się z egzystencjalną pustką, ale nawet w ich przypadku terapia zasiała ziarna nadziei. Wyniki te potwierdzają trafność założeń Viktora E. Frankla, że nawet w obliczu najbardziej skrajnych doświadczeń człowiek jest w stanie odnaleźć sens – przy odpowiednim wsparciu i użyciu właściwych narzędzi terapeutycznych.

Wydaje się koniecznym kontynuacja badań nad zastosowaniem podejścia logoterapeutycznego w pracy w interwencji kryzysowej, w szczególności przy udziale przemocy domowej i z innymi grupami narażonymi na traumę oraz szersze upowszechnianie tego podejścia w ramach instytucjonalnej, profesjonalnej pomocy psychologicznej i pedagogicznej.

Bibliografia

Angermayr M., *Existenzanalyse mit dem Körper – Ereignis und Anverwandlung. Existenzielles Grounding als existenzanalytisch-körperpsychotherapeutischer Zugang. Existenzanalyse*, 20002, s. 4–13.

Badura-Madej W. i Dobrzyńska-Masterh A., *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

Encyklopedia PWN, *https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/duchowosc;3894715.html* [dostęp: 16.02.2025].

Frankl V.E., *Człowiek w poszukiwaniu sensu*, Wyd. Czarna Owca, Warszawa 2009.

Frankl V.E., *Lekarz i dusza*, Warszawa 2017.

Klamut R., *Poczucie sensu życia a obraz siebie*, w: „Roczniki psychologiczne". Tom 1 – 1998, s. 97–117.

Popielski K., *Noetyczny wymiar osobowości*. Lublin: Wydawnictwo KUL, Lublin 1993.

Siwak-Kobayashi M., *Psychoterapia egzystencjalna osób z zaburzeniami nerwicowymi i związanymi ze stresem*, w: L. Grzesiuk i H. Suszek (red.), *Psychoterapia. Problemy pacjentów. Podręcznik akademicki*, Wyd. Eneteia, Warszawa 2011.

Salamon, A., *Perspektywa logoteorii – pomoc w rozumieniu człowieka poszukującego sensu*, „Psychoterapia" 2014;171(4): s. 41–48.

https://doi.org/10.15633/9788383701219.04

Anna Goch-Murzyniec[1]

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
https://orcid.org/0000-0002-1780-2080

Dekada asystenckiego wsparcia rodziny w podkrakowskiej gminie wiejskiej

A decade of assistant support for families in a rural community near Krakow

Abstrakt
Asystentura rodziny, obecna w katalogu oferowanej pomocy może poszczycić się ponad 10-letnią praktyką. Przepisy dotyczące asystentury ulegały zmianom, tworzono wzory dokumentów i poradniki usprawniające pracę, niezmiennym pozostało pragnienie niesienia pomocy osobom znajdującym się w trudnej sytuacji rodzinnej. Artykuł podejmuje tematykę wsparcia rodziny, analizując dokumentację asystenta rodziny w jednej z podkrakowskich gmin.
Słowa kluczowe: asystentura rodziny, wsparcie, rodzina, dziecko, podkrakowska gmina

[1] Dr Anna Goch-Murzyniec – doktor nauk społecznych, adiunkt na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie. Zainteresowania naukowe: praca z rodziną, praca z dzieckiem, edukacja chrześcijańska, wsparcie rodziny, polityka społeczna, praca socjalna, ewangelikalizm.

Abstract
Family support services, included in the catalogue of available social assistance measures, have been in operation for over ten years. During this period, the legal framework governing these services has evolved, and standardized document templates and guidelines have been developed to streamline professional practice, while the underlying commitment to assisting families in difficult situations has remained constant. This article examines the provision of family support by analysing the documentation produced by a family assistant in one of the municipalities located near Krakow.
Keywords: family assistant, family support, child, social services, municipality near Krakow

Wprowadzenie

Asystentura rodziny została wprowadzona jako kolejny element wsparcia dla rodzin zmagających się z trudnościami opiekuńczo-wychowawczymi. Rok 2011 przyniósł umocowanie prawne dla pracy asystentów rodziny. Prowadzone dotychczas działania pomocowe mające poprawić sytuację rodzin z małoletnimi dziećmi w zakresie ich funkcji opiekuńczo-wychowawczych zostały wzbogacone poprzez możliwość zatrudnienia w Ośrodkach Pomocy Społecznej asystentów rodziny. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej ujednoliciła i jednocześnie zastąpiła różne dotychczas funkcjonujące akty prawne, cząstkowo traktujące problem wsparcia rodzin.

> Reformy samorządowe lat dziewięćdziesiątych poprzedniego stulecia były unikatowym we współczesnej historii Polski przykładem zmian, które realizowano na podstawie jasnej wizji celów i oczekiwanych efektów, wypracowanej w toku kilkuletnich prac analitycznych, pogłębionych dyskusji, a nawet przy wykorzystaniu metody testowej czy eksperymentalnej do badania skuteczności rozważanych scenariuszy reform[2].

[2] D. Sześciło, P. Jakubowski, *Samorząd powiatowy: między koncepcją a realizacją*, w: *Powiaty. Dwadzieścia lat służby na rzecz obywateli*, red. G.P. Kubalski, 2018, s. 13. https://www.zpp.pl/storage/files/2018-09//ebb70d4706b3975d6c8979dabb1efb076361.pdf [dostęp: 10.10.2025].

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, jako akt prawny kompleksowo traktujący rozwiązywanie problemów rodzinnych, weszła w życie w 2012 roku. Według raportu „Województwo Małopolskie 2013" początkowe lata drugiej dekady XXI w. przyniosły pogorszenie sytuacji na małopolskim rynku pracy. Zaobserwowano wzrost liczby bezrobotnych i liczby przewidywanych zwolnień grupowych. Spowolnienie gospodarcze dotknęło przede wszystkim sektory przetwórstwa przemysłowego i budownictwa odpowiedzialne za największą liczbę miejsc pracy w regionie. 79 tys. rodzin było objętych wsparciem w postaci świadczeń pieniężnych i niepieniężnych. Jak podają autorzy raportu, stanowiło to 6,9% ludności zamieszkującej Małopolskę[3]. 74% klientów pomocy społecznej otrzymywało wsparcie pieniężne, a wśród nich największą grupę stanowiły rodziny z dziećmi, których zanotowano 39,5%. Struktura rodzin objętych wsparciem pomocy społecznej w 60% stanowiła rodziców z jednym dzieckiem lub dwójką. Jedynie w 21% rodzin wychowywało się więcej niż dwoje dzieci. Rodziny niepełne stanowiły 26% rodzin objętych pomocą społeczną[4]. Na tle sytuacji ogólnopolskiej Małopolska prezentowała się dobrze, mimo wszystko dość łatwo można było uzyskać pracę. Co do statystyk dotyczących wzrostu gospodarczego – Polska powoli wychodziła z najtrudniejszych i najsłabszych wyników.

> Według stanu na koniec grudnia 2013 r. liczba bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy województwa małopolskiego wyniosła 164,4 tys. osób i była wyższa od zanotowanych w roku poprzednim (o 3,2 tys. osób, tj. o 2,0%) i w 2010 r. (o 22,2 tys. osób, tj. o 15,6%). Tempo wzrostu w 2013 r. było wolniejsze niż rok wcześniej, kiedy to liczba bezrobotnych zwiększyła się o 11,1%. Analogiczne zmiany obserwowano w skali kraju, gdzie na koniec 2012 r. liczba bezrobotnych była o 1,0% wyższa niż rok wcześniej (wobec wzrostu o 7,8% w 2012 r.) i o 10,4%

[3] Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego *Województwo Małopolskie 2013*, Kraków 2013, s. 9–10. https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/Wojew%C3%B3dztwo%20Ma%C5%82opolskie%202013.pdf [dostęp: 13.10.2025].

[4] Ibidem, s. 49–52.

> wyższa w stosunku do 2010 r., co stanowi różnicę mniejszą niż w skali województwa[5].

Raport opracowany na potrzeby Urzędu Marszałkowskiego województwa małopolskiego donosi, że:

> Od wielu lat dominującą przesłanką udzielania pomocy społecznej jest ubóstwo. Jednocześnie w ciągu ostatnich lat obserwowany jest wzrost świadczeń związanych z długotrwałą lub ciężką chorobą oraz odsetek klientów pomocy społecznej, którzy otrzymują wsparcie z tytułu bezrobocia. Również w przypadku bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego notowany jest niewielki, ale stały wzrost. Natomiast odsetek klientów pomocy społecznej, którzy otrzymują wsparcie z powodu niepełnosprawności, od kilku lat utrzymuje się na podobnym poziomie[6].

Podstawowym wsparciem oferowanym rodzinom jest przede wszystkim praca socjalna niezależna od dochodów osiąganych przez rodzinę. W Małopolsce tego rodzaju pomocą w 2012 roku objęto ponad 84 tys. rodzin stanowiących 6,5% ludności województwa[7]. W latach 2012–2014 usługa wsparcia asystenckiego rodzin nie była dostępna w każdej gminie, zatrudnianie asystentów w tym czasie miało charakter fakultatywny. Brak płynności w finansowaniu zatrudnienia asystentów rodziny, niepewność w otrzymywaniu środków rządowych z programu dedykowanego wspieraniu rodziny i z systemu pieczy zastępczej, w konsekwencji zniechęcało OPS i prowadziło do rezygnacji z zatrudniania asystentów, w sposób niekorzystny wpływało również na samych asystentów.

---

5 Urząd Statystyczny w Krakowie, *Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa małopolskiego w 2013*, 2014, s. 35; https://krakow.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/inne-opracowania/raport-o-sytuacji-spoleczno-gospodarczej-wojewodztwa-malopolskiego-w-2013-r-,8,2.html?pdf=1 [dostęp: 9.10.2025].

6 *Województwo Małopolskie 2013*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego Kraków 2013, s. 54–55.

7 Ibidem, s. 55.

> Ponad połowa OPS nie refundowała asystentom kosztów dojazdu do rodzin objętych wsparciem czy też rozmów telefonicznych, a 1/4 nie finansowała niezbędnych szkoleń. Przenoszenie tych wydatków na asystentów obniżało ich wynagrodzenia, które i tak było niższe o 1/4 od otrzymywanego przeciętnie przez pracowników socjalnych[8].

W raporcie na temat sytuacji rodzin w Małopolsce opublikowanym w 2025 roku czytamy, że:

> W 2024 r. w Małopolsce z systemu pomocy społecznej skorzystało 93,8 tys. osób, co stanowi 2,7% mieszkańców regionu. W porównaniu z poprzednim rokiem było to prawie 8,8 tys. osób korzystających z systemu pomocy społecznej mniej [...] Na przestrzeni lat 2012–2024 spadek liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej objął już blisko 142,7 tys. osób (o 60,3% klientów mniej)[9].

Raport wskazuje na zmiany w strukturze rodzin objętych wsparciem OPS oraz zmiany w poziomie ubóstwa skrajnego w Polsce, które w ostatnim roku zanotowało wzrost[10].

Asystent rodziny, jako wsparcie rodzin zmagających się z różnego rodzaju trudnościami, wykonuje swoją pracę głównie poprzez wizyty domowe, spotkania z przedstawicielami instytucji wspierających konkretne rodziny. Prowadzi również niezbędną dokumentację obejmującą diagnozę sytuacji rodziny, plan pracy z rodziną zawierający cele i zamierzone działania oraz jest zobowiązany do sporządzania okresowych ocen sytuacji rodziny nie rzadziej niż co sześć miesięcy. W opracowaniu planu pracy z rodziną istotne jest wyznaczanie celów pracy uwzględniających zało-

---

8 NIK, *Funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej,* 2015, s. 9, https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/14/048/KPS/ [dostęp: 9.10.2025].

9 Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, *Ocena zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego za rok 2024*, Kraków 2025, s. 12–13. https://rops.krakow.pl/mpliki/PS/BA/Raport_OZPS_za_rok_2024.pdf

10 Ibidem, s. 14–19.

żenia koncepcji „smart", według której cele charakteryzują się konkretnością, mierzalnością, osiągalnością, są istotne i posiadają cezurę czasową[11].

Opis badań

W toku badań przeanalizowano zgromadzoną dokumentację teczek asystenckich prowadzonych w latach 2012–2025 w Ośrodku Pomocy Społecznej w podkrakowskiej gminie wiejskiej. Uzupełnieniem analizy dokumentów było przeprowadzenie wywiadu z pierwszym asystentem zatrudnionym w Ośrodku Pomocy Społecznej w konsekwencji zmian legislacyjnych wprowadzających nową profesję – asystenta rodziny – do struktur zawodów pomocowych. Szczególną uwagę zwrócono na zawartość treściową wniosków o przydzielenie asystenta rodziny, diagnozę rodziny, plany pracy i oceny okresowe. Ważnym elementem badań była analiza struktury rodzin objętych asystenturą, szczególnie pod względem porównawczym.

Badania przeprowadzono we wrześniu i w październiku 2025 roku.

Celem badań było uchwycenie zmian zachodzących w asystenturze, szczególnie pod względem warunków pracy asystenta rodziny, w tym ilości rodzin będących pod opieką asystenta rodziny, występujących problemów w funkcjonowaniu rodzin, przyczyn objęcia wsparciem asystenckim, formułowanymi celami w pracy z rodzinami, a także przyczynami zakończenia współpracy wśród rodzin objętych asystenturą w podkrakowskiej gminie wiejskiej w latach 2012–2025. Istotne było również zaobserwowanie zmian związanych ze wzrostem poziomu ubóstwa skrajnego zanotowanego w roku 2024 oraz ewentualnego wzrostu liczby rodzin zmagających się z trudnościami w sferze materialnej.

---

[11] Por. G. T Doran, *There's a S.M.A.R.T way to write management's goals and objectives*, „Management Review", 70(11), 1981, s. 35–36; https://vorakl.com/files/smart/smart-way-management-review.pdf [dostęp: 12.10.2025].

Przewidywane wnioski z przeprowadzonych badań zakładały polepszenie warunków pracy asystenta rodziny, zmiany w zakresie struktury rodzin oraz problemów, z jakimi zmagają się rodziny.

Analizując wnioski pracowników socjalnych kierowane do kierownika Ośrodka o udzielenie wsparcia rodzinie poprzez objęcie asystenturą, można stwierdzić, że uzasadnienie wprowadzenia nowej usługi motywowane było przede wszystkim zmaganiem się rodziny z problemami wynikającymi z nadużywania alkoholu przez rodziców, trudnościami ekonomicznymi, niepełnosprawnością rodziców bądź dzieci, kwestią wielodzietności, nieumiejętnością zadbania o podstawowe elementy higieny własnej i najbliższego środowiska, występowanie przemocy domowej oraz kłótni między małżonkami[12].

W początkowym okresie wprowadzania w życie zapisów ustawy powołującej nowy zawód pomocowy w strukturach OPS asystent określał cele główne pracy z rodziną, formułując je w następujący sposób:

Poprawa sytuacji materialnej rodziny.
Poprawa wzajemnych relacji panujących w domu.
Podniesienie poziomu umiejętności opiekuńczo-wychowawczych.
Abstynencja rodziców.
Wzmocnienie aktywności i samodzielności życiowej, zawodowej rodziny.
Wzrost umiejętności rodziców w zakresie rozwiązywania spraw urzędowych.
Poprawa wyników szkolnych małoletnich dzieci[13].

Konsekwencją wyznaczonych wspólnie z rodziną celów było podjęcie konkretnych działań wraz z wytypowaniem osób odpowiedzialnych i czasu, w jakim działania będą podjęte. Wśród działań zaakceptowanych

[12] Dokumentacja asystenta rodziny podkrakowskiej gminy wiejskiej prowadzona w latach 2012–2025. Plany pracy z rodziną.

[13] Dokumentacja asystenta rodziny podkrakowskiej gminy wiejskiej w latach 2012–2014.

przez rodziny pojawiały się następujące propozycje uwzględniające indywidualne potrzeby rodzin:

> Wymalowanie ścian.
> Wymiana wykładziny podłogowej.
> Uporządkowanie dokumentów.
> Wizyta u psychologa i terapeuty uzależnień.
> Zapisanie dziecka do świetlicy.
> Rozplanowanie bieżących wydatków z rodziną.
> Zarejestrowanie się w Urzędzie Pracy.
> Nawiązanie i utrzymywanie kontaktów z pedagogiem szkolnym oraz wychowawcami dzieci[14].

Cele pracy z rodziną, ujęte w planie pracy z rodziną, w 2025 roku formułowane są w podobny sposób. Zmieniła się szata graficzna planu pracy. Obecnie w planie pracy z rodziną ustalany jest jeden cel główny, najczęściej brzmiący w następujący sposób: „zapewnienie właściwych warunków do życia i rozwoju dzieci, lub powrót dzieci do rodziny biologicznej w przypadku przebywania dzieci w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej czy typu resocjalizacyjnego"[15]. Oprócz celu głównego formułuje się cele szczegółowe dostosowane do indywidualnych potrzeb rodziny:

> Poprawa warunków materialnych rodziny.
> Podjęcie pracy przez członka rodziny.
> Utrzymanie regularnych kontaktów ze szkołą dzieci.
> Podjęcie terapii rodzinnej, dla par, terapii uzależnień[16].

Asystenci zatrudnieni w OPS w latach 2012–2025 dbali o dobór realistycznych i precyzyjnych celów w pracy z rodzinami, działań zawiera-

[14] Dokumentacja asystenta rodziny w latach 2012–2014 w podkrakowskiej gminie wiejskiej. Plany pracy z rodziną.

[15] Dokumentacja pracy asystenta rodziny w latach 2024–2025 w podkrakowskiej gminie wiejskiej. Plany pracy z rodziną.

[16] Dokumentacja pracy asystenta rodziny w latach 2024–2025 w podkrakowskiej gminie wiejskiej. Plany pracy z rodziną.

jących konkretne daty oraz dobór osób odpowiedzialnych za ich realizację, stosując się do ustawowych wskazań[17] oraz zaleceń teoretyków pracy z rodziną. Główne problemy zidentyfikowane przez asystentów rodziny w pracy z rodzinami w latach 2012–2013, czas współpracy oraz strukturę wybranych rodzin przedstawia tabela nr 1.

Tabela nr 1.

Lp.	Czas trwania współpracy	Główne problemy	Struktura rodziny	Przyczyny zakończenia współpracy
1.	2012–2016	Alkoholizm ojca dzieci, występowanie przemocy domowej, bardzo słabe warunki lokalowe, problemy z utrzymaniem porządku i higieny osobistej, nieporadność w sprawach wychowawczych i urzędowych.	Rodzice w związku małżeńskim, dwoje małoletnich dzieci	Osiągnięcie pełnoletniości przez dzieci
2.	2012–2023	Alkoholizm rodziców, traumatyczne przeżycia związane ze śmiercią dziecka. Dzieci umieszczone w pieczy zastępczej.	Rodzice w związku małżeńskim, czworo małoletnich dzieci	Osiągnięcie celów
3.	2012–2023	Choroba psychiczna jednego z rodziców, niepełnosprawność intelektualna jednego z rodziców	Rodzice w związku małżeńskim, troje małoletnich dzieci	Osiągnięcie pełnoletniości przez dzieci
4.	2013–2023	Alkoholizm rodziców, niewydolność wychowawcza, trudności w przestrzeganiu higieny osobistej	Rodzice w związku nieformalnym, czworo małoletnich dzieci z różnych związków	Rezygnacja rodziny ze współpracy

Zestawienie głównych problemów zidentyfikowanych w rodzinach objętych asystenturą, czasu współpracy, przyczyny zakończenia współpracy oraz struktury rodziny. Opracowanie własne na podstawie dokumentacji asystenta rodziny w podkrakowskiej gminie wiejskiej w latach 2012–2023.

[17] Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku. Art. 15. Tekst jednolity Dz. U. z 2025 r. poz. 49.

W tabeli nr 1 ujęto główne problemy, z jakimi zmagały się cztery rodziny, z którymi współpraca trwała najdłużej, została rozpoczęta w latach 2012–2013, a zakończona w 2023 roku. W jednym przypadku współpracę zakończono w roku 2016. Przyczynami zaprzestania udzielania wsparcia za pomocą usługi asystenta rodziny było najczęściej osiągnięcie pełnoletności przez dzieci. W jednym przypadku współpraca zakończona została na wniosek rodziny, w jednym – z powodu realizacji wyznaczonych celów. Rodziny objęte asystenturą były pełne, w większości rodzice pozostawali w związkach małżeńskich. Charakterystyczną cechą ujętych w tabeli rodzin jest pokoleniowy wymiar trudności i zmagań. W dwóch przypadkach asystent nadal współpracuje z rodzinami dorosłych dzieci pochodzących z rodzin w pierwszej kolejności objętych asystenturą. Dorosłe dzieci w dużej części przeżywają podobne trudności, jakie nękały ich rodziców: zmagają się z alkoholizmem, przebywaniem dzieci w pieczy zastępczej, nieporadnością w sprawach urzędowych i problemami związanymi z higieną i porządkiem w przestrzeni domowej. Dodatkowym zaskakującym elementem okazała się również bliskość terytorialna wieloproblemowych rodzin objętych asystenturą.

Sytuacja rodzin objętych wsparciem asystenta rodziny w latach 2023–2025 przedstawia się w nieco odmienny sposób. Tabela nr 2 ujmuje wybrane rodziny współpracujące z asystentem rodziny w Ośrodku Pomocy Społecznej w podkrakowskiej gminie wiejskiej od 2023 roku w kontekście ich głównych trudności i struktury rodzinnej.

Z analizy dokumentacji asystenta rodziny podkrakowskiej gminy wiejskiej w 2025 roku wynika, że zmianie uległa struktura rodzin objętych asystenturą. Częściej model rodziny stanowi rodzic samodzielnie wychowujący dziecko/dzieci. Problemy okołorozwodowe bywają zasadniczą przyczyną trudności w sprawowaniu opieki i wychowania dzieci. Niepełnosprawność dzieci i rodziców utrudnia właściwe funkcjonowanie całej rodziny w społeczeństwie i wymaga konkretnego wsparcia w pełnieniu funkcji rodzicielskich. Występowanie chorób psychicznych

u dzieci wpływa na funkcjonowanie całej rodziny, bywa przyczyną niepowodzeń szkolnych i trudności w relacjach rówieśniczych. Występująca w rodzinie przemoc wymaga wsparcia nakierowanego na wzmocnienie dzieci oraz zmobilizowanie do podjęcia działań profilaktycznych. Warto zauważyć, że zmiany w strukturze rodziny przejawiają się w większej liczbie związków nieformalnych wśród rodziców i w zmniejszeniu liczby potomstwa w rodzinach.

Tabela nr 2.

Lp.	Czas współpracy	Główne problem	Struktura rodziny
1.	2023 – nadal	Problemy okołorozwodowe	Rodzic samodzielnie wychowujący troje małoletnich dzieci
2.	2023 – nadal	Problemy psychiczne dziecka, problemy finansowe, brak stałej pracy rodzica, trudności edukacyjne dziecka	Rodzic samodzielnie wychowujący małoletnie dziecko
3.	2024 – nadal	Występująca w rodzinie przemoc	Rodzina pełna wychowująca dwoje małoletnich dzieci
4.	2025 – nadal	Niepełnosprawność sprzężona dziecka, nieporadność rodziców w sprawach urzędowych, niepełnosprawność intelektualna rodziców, słabe warunki lokalowe	Rodzina pełna wychowująca jedno małoletnie dziecko

Zestawienie czasu współpracy, głównych problemów oraz struktury wybranych rodzin objętych asystenturą w 2025 roku w podkrakowskiej gminie wiejskiej. Opracowanie własne na podstawie dokumentacji asystenta rodziny.

Ciekawą obserwacją wydaje się również to, że wśród samodzielnie wychowujących dziecko/dzieci rodziców objętych asystenturą pojawiają się obok matek również ojcowie decydujący się podjęcia samodzielnych starań o zapewnienie dzieciom właściwych warunków do życia i rozwoju.

Tabela nr 3.

Problemy rodzin objętych asystenturą w latach 2012–2014	Problemy rodzin objętych asystenturą w latach 2023–2025
problemy szkolne, niskie kompetencje rodzicielskie, bieda, brak wystarczających środków do życia, słabe warunki lokalowe, bezrobocie, alkoholizm, problemy małżeńskie wpływające na funkcjonowanie całej rodziny, a w szczególności na dzieci, niskie wykształcenie, wielodzietność, przemoc	zagrożenie niedostosowaniem społecznym dzieci, skaryfikacja u dzieci, próby samobójcze u dzieci, trudności w relacjach rodziców z dziećmi, trudności dzieci w relacjach rówieśniczych, sytuacje okołorozwodowe wpływające na funkcjonowanie rodziny, uzależnienia behawioralne rodziców, przemoc rówieśnicza, domowa, trudności edukacyjne u dzieci, choroby psychiczne rodziców i dzieci, występowanie przemocy domowej, niskie kompetencje rodzicielskie

Zestawienie zidentyfikowanych problemów występujących w rodzinach w latach 2012–2025 w podkrakowskiej gminie wiejskiej. Opracowanie własne na podstawie dokumentacji asystenta rodziny.

Trudności w funkcjonowaniu rodzin w latach 2012–2014 w podkrakowskiej gminie wiejskiej spowodowane były brakiem wystarczających środków do życia wynikających z trudności z pozyskaniem pracy, nadużywaniem alkoholu przez rodziców, posiadanymi niskimi kompetencjami niezbędnymi na rynku pracy, stosowaną przemocą adresowaną do członków rodziny. Rodziny objęte asystenturą od 2023 roku to osoby zmagające się z niskim poziomem kompetencji interpersonalnych, rodzicielskich. Sytuacje przemocowe obecne w domu i w środowisku rówieśniczym, okołorozwodowe trudności w porozumiewaniu się członków rodziny, niedostosowanie społeczne, próby samobójcze i choroby psychiczne stały się głównym motywem podejmowanej współpracy z asystentem rodziny.

Wśród efektów działań podjętych przez rodziny i asystenta na rzecz rodziny w latach 2012–2014 można wymienić:

– X odbył wizytę w poradni PPP z dzieckiem.
– Uzyskano zmianę stopienia niepełnosprawności dla dziecka.
– X złożył dokumenty w sprawie świadczenia pielęgnacyjnego.
– Y uczestniczy w terapii dla osób uzależnionych.
– Y uczestniczy w projekcie dla osób nieaktywnych zawodowo.
– Asystent pozyskał elementy wyposażenia domu/ mieszkania dla rodziny.
– Y uczy się dbać o swój wygląd.
– Asystent motywował i mobilizował rodzinę do dbania o porządek w domu.
– Asystent instruował rodzinę w jaki sposób dbać o porządek[18].

Efekty podjętych działań asystenta i podopiecznej rodziny w latach 2023–2025 koncentrowały się głównie na mobilizowaniu rodziny do uczestnictwa w terapiach, na odnotowaniu faktu uczestnictwa członków rodziny w terapiach, w tym terapiach dla osób uzależnionych, na korzystaniu ze specjalistycznych porad lekarskich, w tym wizyt u lekarzy psychiatrów, na ukończeniu przez rodziców programu korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy, kursu Szkoły dla rodziców, na udaniu się na badania w Opiniodawczym Zespole Specjalistów Sądowych. Z dokumentacji asystentów rodziny wyłania się nowy obraz asystenta rodziny jako osoby udzielającej porad, prowadzącej swoistą terapię rodziną[19]".

W kwestii zmian w asystenturze obejmujących warunki pracy asystenta rodziny, z rozmowy przeprowadzonej z pierwszym asystentem rodziny zatrudnionym w podkrakowskiej gminie wynika, że pierwsi asystenci rodziny zmagali się z wieloma trudnościami w zakresie formalnych aspektów swojej pracy. Jak wspomina asystent zatrudniony w 2012 roku w jednej z podkrakowskich gmin, „nie było nic. Kierownik rzucił mnie na głęboką wodę ze słowami – radź sobie. Była to zupełnie pionierska praca. Brakowało wzorów dokumentów, superwizji, telefonów służbo-

[18] Dokumentacja asystenta rodziny w podkrakowskiej gminie wiejskiej latach 2012–2014. Okresowe oceny sytuacji rodziny.

[19] Dokumentacja asystenta rodziny w podkrakowskiej gminie wiejskiej latach 2023–2025. Okresowe oceny sytuacji rodziny.

wych, często również własnego kąta przy biurku[20]". Asystenci budowali swój warsztat pracy, dostosowywali metody, poznawali mechanizmy związane z uzależnieniami. Zadania asystenta rodziny określone w art. 15 Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej obejmowały między innymi prowadzenie dokumentacji pracy, sporządzenie planu pracy z okresowymi ocenami sytuacji rodziny, wspieranie w poszukiwaniu pracy, w rozwiązywaniu problemów wychowawczych, psychologicznych, socjalnych, psychoedukację, pomoc w poprawie sytuacji rodzin w dziedzinie prawidłowego prowadzenia gospodarstwa domowego. Obecnie w literaturze przedmiotu można spotkać publikacje odnoszące się do metod pracy asystenta rodziny, podręczniki instruktarzowe zawierające wzory dokumentów, dostępna jest superwizja, możliwość korzystania ze służbowych telefonów komórkowych, pracodawca udziela również zwrotu poniesionych kosztów dojazdów do klientów. W roku 2012 korzystanie z wymienionych przywilejów nie było powszechne w OPS. W latach 2012–2017 w Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej w podkrakowskiej gminie zatrudniony był jeden asystent. Początkowo wspierał swą pracą 20 rodzin. Dość szybko limit ten uległ zmniejszeniu do 15 rodzin. W 2018 roku liczba rodzin objętych asystenturą przekroczyła 25, co było bezpośrednią przyczyną zatrudnienia drugiego asystenta. Wśród trudności w wykonywanej pracy z rodziną asystent wymieniał unikanie spotkań i współpracy członków rodziny z asystentem, markowanie chęci wprowadzenia zmian.

Asystent bardzo angażował się w pracę na rzecz swoich podopiecznych, nierzadko wspierany przez członków swojej rodziny. Odbierał telefony o niestandardowych porach. Podopieczni często dziękowali mu za obecność i możliwość wsparcia udzielanego praktycznie o każdej porze. Po sześciu latach asystentury asystent definitywnie zrezygnował z pracy

[20] Wywiad z asystentem zatrudnionym od 2012 roku w podkrakowskiej gminie wiejskiej 15.10.2025.

w tym zawodzie. Wypalenie zawodowe, którego doświadczył, odcisnęło piętno na wykonywanej pracy, powodując rezygnację z zawodu[21].

Wnioski

Analizując prowadzoną dokumentację asystenta rodziny wykonującego pracę w podkrakowskiej gminie wiejskiej na przestrzeni lat 2012–2025, można stwierdzić, że w doborze celów pracy z rodziną asystent realizował zamierzenia ustawodawcy. W latach 2012–2014 cele i konkretne działania koncentrowały się na poprawie warunków bytowych, utrzymaniu porządku w domu, pracy nad uzależnieniami i nabywaniu umiejętności rodzicielskich. W latach 2023–2025 cele i działania asystenta uzgodnione z rodziną dotyczyły głównie dostarczania informacji o terapiach, prowadzeniu rozmów pedagogizujących, terapeutycznych, kierowaniu do specjalistycznych ośrodków i miejsc w sposób specyficzny udzielających wsparcia w problemach deficytów rozwojowych, chorób psychicznych, trudności komunikacyjnych, okołorozwodowych. Trudności interpersonalne wśród członków rodzin wpisują się w spuściznę odziedziczoną po epidemii COVID-19[22]. Zmiana dotycząca wzrostu poziomu ubóstwa skrajnego w Polsce, zaobserwowana w roku 2024, nie miała odzwierciedlenia w doborze celów i działań asystenta rodziny w pracy z rodzinami w latach 2023–2025. Kwestia zmian w strukturze rodziny wśród podopiecznych asystenta rodziny, odnotowana poprzez analizę dokumentacji asystentury, jest zbieżna ze zjawiskami opisywany-

[21] Wywiad z asystentem rodziny pracującym w podkrakowskiej gminie wiejskiej w latach 2012–2019, 15.10.2025.

[22] Por J. Księska-Koszałka, *Psychologiczne konsekwencje pandemii COVID-19,* https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/132288/PDF/01_03_J_Ksieska-Koszalka_Psychologiczne_konsekwencje_pandemii_COVID-19.pdf [dostęp: 12.10.2025].

mi w teoriach drugiego przejścia demograficznego[23]. Zmiany te są uzasadnione w wynikach badań przedstawianych przez GUS:

> Wstępne szacunki pokazują, że w okresie dziewięciu miesięcy br. (2025 AGM) zawarto ok. 109 tys. małżeństw (o ponad 2 tys. mniej niż przed rokiem), z czego ok. 46% stanowiły małżeństwa wyznaniowe. Współczynnik małżeństw był podobny jak rok wcześniej – wyniósł 3,9%. Wzrosła natomiast liczba rozwodów do ok. 45,5 tys. (tj. o ok. 3 tys.), a współczynnik rozwodów wyniósł 1,6% (wobec 1,5% w analogicznym okresie ub. roku). Separację orzeczono w stosunku do kolejnych ok. 400 małżeństw, podobnie jak przed rokiem[24].

Zaobserwowano również pokoleniowość trudności rodzinnych przejawiającą się w fakcie, iż objęcia asystenturą rodzin doświadczyły także dorosłe dzieci tych rodzin, którym w okresie ich dzieciństwa oferowano wsparcie w takiej postaci.

Aspekt współpracy pomiędzy asystentem a przedstawicielami rodziny na rzecz dokonania istotnych zmian w funkcjonowaniu rodziny jest niezwykle istotny ze względu na dobrowolność podejmowania tej właśnie współpracy. Przed jej rozpoczęciem wymagane jest podpisanie formalnej zgody przez członków rodziny na wsparcie asystenturą.

Okres ponad dziesięciu lat funkcjonowania w systemie pomocy społecznej usługi asystenta rodziny wymaga głębszych refleksji nad metodami pracy asystenta rodziny, nad warunkami jego pracy, ustaleniem ścieżki awansu i nad zakresem specjalistycznych szkoleń obejmujących nie tylko prowadzenie dokumentacji pracy asystenta. Jak zauważa pierwszy asystent rodziny, charakter problemów rodzin oraz ich potrzeby nieuchronnie wymagają podjęcia także terenowej pracy terapeutycznej rodzin. W

---

[23] Por. R. Lesthaeghe, J. Sukryn, *When History Moves On: The Foundations and Diffusion of the Second Demographic Transition* w *International Family Change Ideational Perspectives,* red. R. Jayjakody, A. Thornton, W. Axinn, „Routledge" 2007.

[24] Główny Urząd Statystyczny *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju. Departament Opracowań Statystycznych* https://ssgk.stat.gov.pl/Ludnosc.html [dostęp: 18.10.2025].

przypadku pracy z rodzinami, w których prowadzona jest procedura Niebieskiej karty, praca nakierowana jest na wykorzystanie elementów socjoterapii, w przypadku problemów wychowawczych i zagrożenia niedostosowaniem społecznym asystent zachęca i wspiera rodziców w nabywaniu kompetencji rodzicielskich. Problemy rodzin wynikające z niewystarczających środków do życia rozwiązywane są poprzez angażowanie pracowników socjalnych działających w ramach swoich kompetencji. Asystent rodziny wskazuje i zachęca członków rodziny do skorzystania z pomocy specjalistycznej terapeutów, psychologów, pedagogów, innych instytucji pomocowych wspierających rodzinę, jednak ze względu na duże zapotrzebowanie na pomoc specjalistyczną, uzyskanie jej wymaga cierpliwości w oczekiwaniu. Rodziny zatem nie uzyskują pomocy tak szybko, jak byłoby to wskazane. Rozwiązaniem jest asystent, który często pełni funkcje terapeutyczne. Autorzy *Poradnika dla asystentów rodziny* wskazują:

> Praca asystenta rodziny polega przede wszystkim na utrzymywaniu intensywnych relacji z innymi ludźmi. Do tego niezbędna jest zdolność do nawiązywania kontaktów z innymi, umiejętność współdziałania i współpracy, bezkonfliktowość. Dodatkowymi pożądanymi predyspozycjami w tym zawodzie są: życzliwość, empatia, cierpliwość, wyrozumiałość, umiejętność zdobycia zaufania i sympatii, tolerancja. W wielu sytuacjach pomocnymi cechami mogą się okazać pomysłowość i kreatywność. Asystent rodziny powinien również charakteryzować się uczciwością, wysokim poczuciem odpowiedzialności, powinien być sumienny i obowiązkowy, posiadać umiejętność organizacji swojego czasu pracy. Bardzo ważną predyspozycją charakteryzującą osoby wykonujące ten zawód jest umiejętność panowania nad swoimi emocjami[25].

[25] J. Janowska, *Poradnik asystenta*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie Szkolenie i doskonalenie zawodowe kadr pomocy społecznej, s. 12; https://rops.krakow.pl/dla-kadr-pomocy-spolecznej/poradniki [dostęp: 29.09.2025]

Przytoczone pożądane predyspozycje w pracy asystenta rodziny czynią go osobą, z którą można współpracować w zakresie osiągania pozytywnych zmian w funkcjonowaniu rodziny.

Zakończenie

Przemiany zachodzące w funkcjonowaniu współczesnych rodzin wymuszają wprowadzenie zmian w zawodach pomocowych. Ewolucja w rozumieniu asystentury i potrzebach rodzin generuje nowe spojrzenie na zawód asystenta rodziny i wskazuje na potencjał, jaki tkwi w pomocy udzielanej w przyjaznej, znanej rodzinie przestrzeni. Szczególnie istotny jest aspekt dobrowolność i – co za tym idzie – rzeczywistej współpracy w formułowaniu celów i realizacji zadań. Oferowane rodzinie wsparcie instytucjonalne w formie asystentury rodzi sprawczość w dokonywaniu zmiany w funkcjonowaniu rodziny. Dekada wsparcia rodzin asystenturą może być przyczynkiem do dalszych badań nad zmianą struktury i potrzeb rodziny, zmianą w zakresie wsparcia udzielanego rodzinie oraz zmianami w zakresie warunków pracy asystenta rodziny.

> Można mnożyć wiele przykładów pomocy, ale aby asystent osiągnął zamierzony efekt, musi być nastawiony na innych i dla innych. Fenomen bycia dobrym w tej pracy i efektywnym tkwi w samym asystencie i jego indywidualnym podejściu do klienta. Pozytywne nastawienie to sukces w pracy z rodziną[26].

[26] Ibidem, s. 38.

Bibliografia

Dokumentacja asystenta rodziny podkrakowskiej gminy wiejskiej, prowadzona w latach 2012–2025.

Dokumentacja asystenta rodziny w podkrakowskiej gminie wiejskiej, prowadzona w latach 2012–2014. *Okresowe oceny sytuacji rodzin.*

Dokumentacja asystenta rodziny w podkrakowskiej gminie wiejskiej, prowadzona w latach 2023–2025. *Okresowe oceny sytuacji rodziny.*

Dokumentacja pracy asystenta rodziny, prowadzona w latach 2024–2025 w podkrakowskiej gminie wiejskiej, Plany pracy z rodziną.

Doran G.T., *There's a S.M.A.R.T way to write management's goals and objectives'*, „Management Review", 70(11),1981, s. 35–36. https://vorakl.com/files/smart/smart-way-management-review.pdf

Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju. Departament Opracowań Statystycznych,* https://ssgk.stat.gov.pl/Ludnosc.html

Janowska J., *Poradnik asystenta*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie Szkolenie i doskonalenie zawodowe kadr pomocy.

Księska-Koszałka J., *Psychologiczne konsekwencje pandemii COVID-19*, https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/132288/PDF/01_03_J_Ksieska-Koszalka_Psychologiczne_konsekwencje_pandemii_COVID-19.pdf

Lesthaeghe R., Sukryn J., *When History Moves On: The Foundations and Diffusion of the Second Demographic Transition* w *International Family Change Ideational Perspectives*, red. R. Jayjakody, A. Thornton, W. Axinn, Routledge 2007.

NIK, *Funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej,* 2015, s. 9, https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/14/048/KPS/

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, *Ocena zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego za rok 2024*, Kraków 2025. https://rops.krakow.pl/mpliki/PS/BA/Raport_OZPS_za_rok_2024.pdf

Sześciło D., Jakubowski P., *Samorząd powiatowy: między koncepcją a realizacją*. w: *Powiaty. Dwadzieścia lat służby na rzecz obywateli,* red. G.P. Kubalski, 2018, https://www.zpp.pl/storage/files/2018-09//ebb70d4706b3975-d6c8979dabb1efb076361.pdf

Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego *Województwo Małopolskie 2013*, Kraków 2013, https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/Wojew%C3%B3dztwo%20Ma%C5%82opolskie%202013.pdf

Urząd Statystyczny w Krakowie, *Raport o sytuacji społeczno- gospodarczej województwa małopolskiego w 2013*, Kraków 2014, https://krakow.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/inne-opracowania/raport-o-sytuacji-spoleczno--gospodarczej-wojewodztwa-malopolskiego-w-2013-r-,8,2.html?pdf=1

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku. Tekst jednolity Dz. U. z 2025 r. poz. 49.

Wywiad z asystentem rodziny pracującym w podkrakowskiej gminie wiejskiej w latach 2012–2019, 15.10.2025.

https://doi.org/10.15633/9788383701219.05

Anna Seemann-Majorek[1]

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
https://orcid.org/0009-0009-8613-8468

Rodzinna piecza zastępcza w systemie projektowym – analiza odbiorców wsparcia w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych

Family foster care in the project system – analysis of support recipients in the context of deinstitutionalization of social services

[1] Dr Anna Seeman-Majorek – zainteresowania naukowe: nauki o rodzinie; problemy, codzienność i organizacja życia duchowego rodzin ekumenicznych oraz zagadnienia szeroko związane z funkcjonowaniem systemu rodzinnej pieczy zastępczej – m.in. z pracą rodzin zastępczych, problemami, ograniczeniami i wsparciem na gruncie systemowym i opiekuńczo-wychowawczym oraz perspektywą dziecka; historia i dziedzictwo Kościołów luterańskich

Abstrakt
Artykuł przedstawia analizę grupy odbiorców projektu systemowego skierowanego do sektora rodzinnej pieczy zastępczej, realizowanego w jednym z miast aglomeracji górnośląskiej. Celem badań była diagnoza kondycji rodzin zastępczych, ich potrzeb, trudności oraz oczekiwań wobec systemu wsparcia. W badaniach zastosowano triangulację metod jakościowych: analizę źródeł wtórnych, netografię, studium przypadku i wywiad swobodny. Wyniki wskazują, że większość uczestników projektu stanowiły rodziny spokrewnione, często o ograniczonych zasobach materialnych i zdrowotnych, ale silnej motywacji emocjonalnej. Projekty systemowe finansowane ze środków unijnych odgrywają istotną rolę w procesie deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej, jednak ich skuteczność zależy od ciągłości wsparcia i zintegrowanej współpracy międzyinstytucjonalnej. Autorka zwraca także uwagę na potrzebę refleksji etycznej w zakresie dokumentowania i promocji projektów obejmujących dzieci oraz na konieczność wypracowania trwałych standardów etycznych w tym obszarze.
Słowa kluczowe: piecza zastępcza, rodzinna piecza zastępcza, projekty systemowe, praca socjalna, deinstytucjonalizacja, badania jakościowe, wsparcie rodzin

Abstract
The article presents an analysis of the target group of a systemic project aimed at the family foster care sector, implemented in one of the cities in the Upper Silesian agglomeration. The aim of the research was to diagnose the condition of foster families, their needs, difficulties, and expectations regarding the support system. The study employed triangulation of qualitative methods: secondary source analysis, netnography, case studies, and free-flowing interviews. The results indicate that most project participants were kinship families, often with limited material and health resources but strong emotional motivation. EU-funded systemic projects play an important role in the deinstitutionalization of foster care, though their effectiveness depends on continuous support and integrated inter-institutional cooperation. The author also highlights the need for ethical reflection on the documentation and promotion of projects involving children, as well as the development of sustainable ethical standards in this area.
Keywords: foster care, family foster care, systemic projects, social work, deinstitutionalization, qualitative research, family support

Wprowadzenie

Piecza zastępcza stanowi jedno z kluczowych zagadnień podejmowanych przez badaczy pracy socjalnej. W ostatnich latach, wobec pogłębiającego się kryzysu w tym obszarze, coraz częściej staje się ona również przedmiotem debat publicznych i politycznych. Dyskusje te koncentrują się wokół licznych problemów systemowych, takich jak:

- niewystarczająca liczba miejsc w instytucjonalnych formach pieczy (przy równoczesnym dążeniu do jej deinstytucjonalizacji, wdrażanej jednak zbyt wolno),
- zbyt mała liczba rodzin zastępczych,
- nierówny i nieadekwatny podział środków finansowych między pieczę instytucjonalną a rodzinną,
- niewystarczające wsparcie ze strony organizatorów pieczy zastępczej,
- utrudniony dostęp do specjalistów umożliwiających szybkie diagnozowanie i leczenie dzieci przebywających w pieczy,
- nieodpowiednie traktowanie rodzin zastępczych przez pracowników instytucji pomocowych,
- brak społecznego zrozumienia dla pracy rodzin zastępczych,
- nieuregulowany status prawny opiekunów, skutkujący niepewnością zatrudnienia i niskim wynagrodzeniem,
- opór części organizatorów pieczy wobec przekształcania rodzin niezawodowych w zawodowe,
- przeciążenie już funkcjonujących rodzin zawodowych zbyt dużą liczbą dzieci,
- opieszałość sądów w sprawach o pozbawienie praw rodzicielskich, co wydłuża pobyt dzieci w pieczy i utrudnia proces adopcji[2].

Problemy te pogłębiają się w wyniku deficytów kadrowych, lokalowych i finansowych w systemie pomocy społecznej. W wielu ośrodkach

[2] Wszystkie poruszane problemy zostały wyłuskane z grup wsparcia i for internetowych skupiających polskie rodziny zastępcze.

brakuje pracowników zdolnych do systematycznego wspierania rodzin zastępczych, pomieszczeń umożliwiających prowadzenie indywidualnych rozmów (niekiedy spotkania odbywają się na korytarzach) czy środków finansowych na rozwój rodzinnej pieczy zastępczej i powoływanie nowych rodzin zastępczych[3]. Trudności te przekładają się bezpośrednio na jakość oferowanej pomocy oraz skuteczność realizacji zadań ustawowych.

Aby sprostać tym wyzwaniom, jednostki samorządowe coraz częściej sięgają po projekty systemowe, finansowane głównie ze środków europejskich w ramach programów operacyjnych. Celem tych projektów jest wspieranie rozwoju społecznego i gospodarczego, wyrównywanie różnic regionalnych, zwiększanie konkurencyjności lokalnych struktur oraz poprawa jakości życia mieszkańców[4]. W kontekście pieczy zastępczej projekty te umożliwiają wprowadzanie rozwiązań wspierających zarówno dzieci umieszczone w pieczy, jak i rodziny zastępcze oraz organizatorów systemu.

Badania nad uczestnikami takich projektów stanowią cenne źródło wiedzy o kondycji rodzinnej pieczy zastępczej, jej potrzebach, trudnościach i sukcesach. Pozwalają również ocenić, w jakim stopniu realizowane działania odpowiadają na realne problemy środowisk lokalnych oraz czy przyczyniają się do ich pozytywnego rozwoju.

---

[3] Na potrzeby artykułu dla rodzinnej pieczy zastępczej przyjęto definicję za Głównym Urzędem Statystycznym: „Formami rodzinnej pieczy zastępczej są: 1) rodzina zastępcza: a) spokrewniona, b) niezawodowa, c) zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna; 2) rodzinny dom dziecka". Źródło: GUS (2025), *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3061,pojecie.html [dostęp: 31.10.2025].

[4] https://www.funduszeeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/zasady-dzialania-funduszy/czym-sa-fundusze-europejskie/ [dostęp: 31.10.2025].

Metodologia

Celem niniejszego artykułu jest analiza grupy odbiorców projektów systemowych skierowanych do sektora rodzinnej pieczy zastępczej. Badania przeprowadzono w jednym z większych miast aglomeracji górnośląskiej. Wybór lokalizacji wynikał z faktu, że województwo śląskie od lat zajmuje czołowe miejsce w statystykach Głównego Urzędu Statystycznego zarówno pod względem liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej, jak i liczby funkcjonujących rodzin zastępczych oraz placówek instytucjonalnych[5].

Wybrane miasto cechuje się specyficzną strukturą organizacyjną – organizator pieczy zastępczej działa w ramach ośrodka pomocy społecznej (nie jako odrębna jednostka), a sam ośrodek nie został jeszcze przekształcony w centrum usług społecznych. Świadczy on usługi zarówno dla mieszkańców gminy, jak i powiatu. Co istotne, w roku prowadzenia badań (2025) jednostka ta po raz pierwszy realizowała projekt systemowy skierowany do rodzin zastępczych, nie posiadając wcześniejszego doświadczenia w tym zakresie.

Cele i pytania badawcze

Główne pytanie badawcze brzmiało: Jakie rodziny zastępcze zostały zrekrutowane do projektu systemowego? W celu jego pogłębienia postawiono pytania szczegółowe dotyczące: kondycji i sytuacji życiowej rodzin zastępczych; ich aktualnych potrzeb i problemów; osiąganych sukcesów wychowawczych; rodzaju i skuteczności otrzymywanego wsparcia; oczekiwań wobec instytucji organizujących pieczę zastępczą.

---

[5] Na koniec 2024 roku w województwie śląskich istniało 4 967 rodzin zastępczych, w których przebywało łącznie 7 951 dzieci oraz 180 placówek, w których zabezpieczono 2 337 dzieci. Województwem, które ma najniższe wskaźniki, jest województwo podlaskie – 913 rodzin zastępczych z 1 410 dziećmi oraz 32 placówki z 420 dziećmi. Źródło: GUS (2024). Statystyka publiczna w obszarze pieczy zastępczej w Polsce 2024, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3061,pojecie.html [dostęp: 31.10.2025].

W toku analizy pojawiły się także pytania o charakterze etycznym, związane z zasadnością wykorzystywania projektów finansowanych ze środków zewnętrznych do działań obejmujących dzieci i rodziny w kryzysie. Zagadnienia te dotyczyły m.in. ochrony prywatności beneficjentów, sposobu dokumentowania działań (w tym audiowizualnego) oraz granic publicznego prezentowania efektów projektów w mediach społecznościowych.

Zastosowane metody

Badanie miało charakter jakościowy i opierało się na połączeniu czterech metod badawczych:

1. analizy źródeł wtórnych – obejmującej przeszukiwanie oficjalnej strony internetowej ośrodka pomocy społecznej oraz jego profili w mediach społecznościowych;
2. netografii – pozwalającej na analizę treści publikowanych w przestrzeni wirtualnej w kontekście komunikacji projektu;
3. studium przypadku – koncentrującego się na analizie konkretnego projektu systemowego jako jednostkowego przykładu realizacji wsparcia dla rodzinnej pieczy zastępczej;
4. wywiadów swobodnych – przeprowadzonych z osobami zaangażowanymi w realizację projektu, w tym z koordynatorami rodzinnej pieczy zastępczej i specjalistami.

Badania rozpoczęto od analizy treści zamieszczonych w sieci (wiosna 2025 roku), a następnie – od sierpnia 2025 roku – przystąpiono do kwerendy dokumentacji projektowej udostępnionej przez ośrodek pomocy społecznej. Równolegle prowadzono wywiady z pracownikami ośrodka.

Zakres i ograniczenia badania

Poniższe dane pozyskano wyłącznie w celach naukowych. Ośrodek udostępnił anonimową dokumentację zawierającą: wywiady z beneficjentami, końcowe diagnozy rodzin oraz ofertę warsztatową projektu.

Nie uzyskano natomiast dostępu do pełnego wniosku projektowego ani teczek poszczególnych rodzin, zawierających np. protokoły, orzeczenia czy postanowienia sądowe. Z tego względu niektóre wskaźniki i założenia projektu mogły pozostać nieznane.

Wszystkie dane zostały zanonimizowane, dlatego w artykule pominięto nazwę miasta oraz szczegóły, które mogłyby umożliwić identyfikację uczestników. Dodatkowo przeprowadzono kilka wywiadów uzupełniających z pracownikami zaangażowanymi w realizację projektu, co pozwoliło na weryfikację i pogłębienie informacji pochodzących z dokumentacji.

Wyniki badania

Z pozyskanych informacji z zasobów internetowych wynika, że projekt realizowany jest w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021–2027, czyli jest finansowany ze środków europejskich w ramach programu operacyjnego wspierającego deinstytucjonalizację usług społecznych. Jego celem było wzmocnienie potencjału rodzin zastępczych poprzez diagnozę potrzeb, rozwój kompetencji opiekuńczo-wychowawczych oraz zwiększenie dostępności specjalistycznego wsparcia. Wartość projektu opiewa na ponad 2,5 mln zł, przy czym wkład własny po stronie realizatora to około 5% wartości projektu[6].

Dalsze badania pokazały, że wsparciem mają zostać objęte przede wszystkim dzieci przebywające w pieczy zastępczej na terenie miasta realizującego projekt, a także rodziny zastępcze (niezawodowe, zawodowe, osoby prowadzące rodzinne domy dziecka i inne placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego) oraz rodziny biologiczne starające się o powrót swoich dzieci z pieczy zastępczej. Odbiorców projektu wspierać

[6] Ponieważ dane pochodzą z zasobów sieciowych, do których łatwo dotrzeć, z uwagi na anonimizację odbiorców projektu, zdecydowano o nieujawnianiu dokładnych danych liczbowych (kwoty, zakładane liczby odbiorców itp.), a w szczególności źródeł (adresów stron internetowych). Wszystkie dane podano więc w przybliżeniu, najczęściej z komentarzem, jeśli wymagało to analizy postępów w realizacji projektu.

mają specjalnie zatrudnieni do tego celu koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, asystenci rodziny oraz specjaliści (np. psycholog, pedagog), dla których przewidziano również środki na podnoszenie swoich kwalifikacji. Łącznie wsparciem ma zostać objętych mniej niż 200 osób, ale więcej niż 165 osób. Z innych udostępnionych w zasobach sieciowych informacji wynika, że projekt skierowany jest do większej liczby dorosłych kobiet niż mężczyzn. W przypadku dzieci podział według płci ma być równy. W tym miejscu warto odnotować, że na wsparcie mogą liczyć także dzieci biologiczne rodziców zastępczych, jako grupa szczególnie narażona na wykluczenie – najczęściej pomijana we wszelkich działaniach skierowanych do środowiska pieczy zastępczej, a aktywnie uczestnicząca w procesie socjalizacji i niwelowania deficytów dzieci pieczowych[7]. Jednym z rezultatów projektu ma być utworzenie kilku nowych miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej, czyli zawiązanie kilku nowych rodzin zastępczych. Z dostępnych publicznie informacji wynika, że zawiązanie dotyczyć może osób chętnych do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, rodzinnego domu dziecka lub prowadzenia placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego. Nie jest jednak doprecyzowany pożądany charakter rodziny zastępczej, trudno więc zakładać, czy wskaźniki projektu zostaną spełnione, gdy do projektu zgłoszą się jedynie kandydaci na rodzinę zastępczą spokrewnioną (w znaczeniu ustawowym, niekoniecznie biologicznym), a których statystycznie w Polsce jest najwięcej. Podczas prowadzenia badań oraz w trakcie opracowywania zebranego materiału, nie uzyskano informacji, czy na tym etapie ośrodek pozyskał jakichkolwiek nowych kandydatów na rodziców zastępczych.

Wsparcie w ramach projektu oparte jest na indywidualnej ścieżce, która została określona w specjalnie do tego celu skonstruowanym narzę-

[7] Termin „dzieci pieczowe" od dawna obecny jest w potocznym języku środowiska rodzinnej pieczy zastępczej. Nie ma na celu stygmatyzowania czy etykietowania, ale jedynie informowania co do statusu prawnego wychowywanego w rodzinnej pieczy zastępczej dziecka – dla odróżnienia od małoletnich dzieci biologicznych tychże opiekunów.

dziu – planie wsparcia, a wynika z przeprowadzonej diagnozy rodziny. Z ustnych relacji pozyskano informację, że do sporządzenia pełnej diagnozy rodziny zaangażowani byli zarówno koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej i/lub asystenci rodziny, jak i specjaliści. Proces diagnozowania trwał kilka miesięcy, zanim możliwe było rozpoczęcie pełnego, specjalistycznego wsparcia jako głównego celu projektu. W tym czasie rodziny były otoczone opieką koordynatorów pieczy zastępczej, asystentów rodziny oraz w sytuacjach kryzysowych mogły uzyskać pomoc psychologa.

W ramach specjalistycznych usług wsparcia i rozwoju rodziny zaplanowano różnego typu działania oraz warsztaty czy treningi. Założono m.in.: zajęcia z zakresu małej motoryki i grafomotoryki, warsztaty z zakresu relaksacji, trening regulacji emocji i radzenia sobie ze stresem, warsztaty z zakresu komunikacji, trening uważności, zajęcia z zakresu stymulacji polisensorycznej i doświadczania świata, zajęcia z elementami bajkoterapii, zajęcia z zakresu plastyki sensorycznej, zajęcia kreatywne, warsztat kompetencji rodzicielskich dla rodziców biologicznych (w tym z podstaw seksuologii czy uważnej komunikacji z dzieckiem) oraz korepetycje dla dzieci. Podczas prowadzenia badań oraz w trakcie opracowywania zebranego materiału nie uzyskano informacji o przebiegu warsztatów, zaangażowaniu beneficjentów oraz otrzymanych rezultatów. Analiza tych danych będzie możliwa dopiero po zakończeniu projektu.

Przez cały czas trwania projektu prowadzony jest nabór uczestników, co jest szczególnie istotne z uwagi na dynamikę obszaru wsparcia rodziny objawiającą się okresowo mniejszą lub większą rotacyjnością wychowanków z pieczy zastępczej i/lub klientów asystentury rodziny. Na stronie realizatora dostępne są szczegóły rekrutacji oraz wszelkie niezbędne dokumenty rekrutacyjne (kwestionariusze, deklaracje, zgody, regulaminy) do pobrania. Ponadto organizator zapewnia, że zasoby lokalowe, w których realizuje się działania projektowe, pozbawione są barier architektonicznych. Faktycznie, w toku badań ustalono, że na cele projektowe zostały udostępnione pomieszczenia w budynku, w którym istnieje podjazd

oraz winda, gdzie zlikwidowano wszelkie progi (wewnątrz i na zewnątrz budynku), a drzwi wejściowe do biur projektowych mają szerokość dostosowaną do wózków inwalidzkich i wózków bliźniaczych (też „rok po roku"). Ponadto przed budynkiem wyznaczone jest miejsce parkingowe dla osoby z niepełnosprawnością, a wewnątrz znajduje się również parę dostosowanych toalet. Warsztaty projektowe organizowane są w przestronnych salach, z których każda znajduje się w bliskiej odległości od węzła sanitarnego. Minimum jedno pomieszczenie zostało przystosowane do doświadczeń polisensorycznych i relaksacji. Zasoby lokalowe ośrodka, w którym znajdują się biura projektowe, umożliwiają prowadzenie minimum sześciu spotkań/warsztatów jednocześnie. W ramach promowania elastyczności i dostępności usług założono, że pracownicy projektu pracują w trybie zadaniowym oraz w terenie. Ponadto wszyscy zostali wyposażeni w służbowe telefony komórkowe oraz laptopy, tak aby móc wykonywać swoje obowiązki w miejscu i czasie dostosowanym do potrzeb środowiska[8]. Sprzęt wyposażony jest w odpowiednie zabezpieczenia uniemożliwiające przejęcie danych zawartych na nośnikach. Z zamieszczanych na stronie realizatora projektu ogłoszeń o pracę wynika, że w ramach projektu zatrudniono około 10 osób – są to wspomniani już wcześniej koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, asystenci rodziny, specjaliści i inni. Z wywiadów pozyskano informację, że najdłużej realizator projektu poszukiwał pracownika na stanowiska pedagoga. Rekrutacja trwała ponad trzy miesiące, co miało bezpośredni wpływ na wydłużony czas procesu diagnostycznego środowiska, a w konsekwencji na rozpoczęcie wsparcia z obszaru warsztatowego.

Udział w projekcie jest całkowicie bezpłatny, przy czym osoba uczestnicząca w projekcie nie może korzystać z tego samego typu wsparcia w innych instytucjach realizujących swoje działania w ramach funduszy europejskich. Ta zasada dotyczy także pracowników. Żadna z zatrudnionych przy projekcie osób nie może jednocześnie pobierać wynagrodzenia za

[8] Środowisko – przyjęto taką definicję na określenie całej grupy odbiorców projektu.

pracę świadczoną na rzecz realizatora innego projektu, na który środki pozyskano z funduszy europejskich przeznaczonych dla województwa śląskiego.

Co istotne, osobą uczestniczącą w projekcie może być każda osoba należąca do grupy docelowych odbiorców projektu (wspomniane już osoby pełniące funkcję i/lub kandydaci do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, rodzinnego domu dziecka lub prowadzące placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego oraz członkowie ich rodzin, dzieci umieszczone w pieczy zastępczej oraz rodziny biologiczne starające się o powrót dziecka z pieczy zastępczej do rodziny z obszaru objętego projektem), ale preferowane są osoby o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, z niepełnosprawnością sprzężoną, z chorobami psychicznymi, z niepełnosprawnością intelektualną oraz osoby z całościowymi zaburzeniami rozwojowymi (w rozumieniu zgodnym z Międzynarodową Statystyczną Klasyfikacją Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD10). Z analizy dokumentacji projektowej wynika, że tylko około 7% uczestników projektu należy do preferowanej grupy osób. Drugie tyle deklaruje, że jest w procesie diagnostyczno-orzeczniczym lub planuje jego rozpoczęcie. Mniej niż troje odbiorców projektu zgłosiło odrzucenie wniosku o orzeczenie niepełnosprawności przez zespół orzekający.

Wgląd w udostępnioną zanonimizowaną dokumentację projektową umożliwił dotarcie do bardziej szczegółowych informacji o odbiorcach projektu. W momencie rozpoczęcia badań do projektu zgłosiło się niespełna 40 rodzin zastępczych, z czego rodziny zajmujące się pieczą zastępczą zawodowo stanowiły około 13%. Najliczniejszą grupę, bo aż 64% wszystkich rodzin zastępczych reprezentowały rodziny spokrewnione w rozumieniu ustawy (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej) – w tym przypadku dziadkowie (tu w znaczeniu: oboje rodzice ojca lub matki danej osoby, stanowiący dla niej krewnych w linii prostej drugiego stopnia), z których ponad połowa to rodzice ojczyści. 40% rodzin niezawodowych spokrewnionych, to oso-

by samotnie wychowujące wnuki. Są wśród nich zarówno kobiety, jak i mężczyźni – osoby o różnym statusie (wdowy / wdowcy, rozwodniczki / rozwodnicy, osoby samotne lub z uwagi na stan zdrowia współmałżonka / współmałżonki samodzielnie prowadzący / prowadzące domowe gospodarstwo). Mniej niż 5 rodzin spokrewnionych wychowuje wnuki od początku, czyli od urodzenia. Niespełna 20% rodziców zastępczych tworzą kobiety lub mężczyźni dla swoich bratanków / bratanic i/lub siostrzeńców / siostrzenic. Większość z nich wspierana jest przez współmałżonków i/lub partnerów / partnerki. Choć pomiędzy rodzicami zastępczymi i powierzonymi im w opiekę dziećmi istnieje więź na poziomie biologicznym (mają wspólnych przodków i wspólne geny), to przez wzgląd na polskie ustawodawstwo tworzą rodziny niezawodowe niespokrewnione[9]. Najmniejszą grupę rodzin zastępczych reprezentują rodziny niezawodowe niespokrewnione, których z powierzonymi im w opiekę małoletnimi nie łączą ich żadne biologiczne więzi. Stanowią one jedynie 5% wszystkich rodzin zastępczych, przy czym tylko połowa z nich była dla małoletnich całkowicie obcym, nowym środowiskiem. Resztę tej grupy stanowią rodzice zastępczy decydujący się na opiekę nad dziećmi, z którymi znały się i istniała między nimi jakaś więź emocjonalna na długo przed wystąpieniem sytuacji kryzysowej. Wśród badanych przeważają emerytki i emeryci. Rodzice zastępczy aktywni zawodowo pracują w różnych branżach. Pod względem wykształcenia i doświadczenia zawodowego jest to środowisko bardzo niejednorodne. 75% rodzin zastępczych o statusie zawodowym posiada wykształcenie i doświadczenie pedagogiczne. Spośród pozostałych rodzin zastępczych, czyli rodzin niezawodowych, tylko około 5% badanych posiada kwalifikacje pedagogiczne, a jeszcze mniej ma jakiekolwiek powiązania z branżą medyczną.

[9] W myśl ustawy, rodzinę zastępczą spokrewnioną tworzą małżonkowie lub osoba będący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka. Ustawodawca pomija w tym zestawieniu osoby będące rodzeństwem rodziców małoletnich – bardzo liczną grupę osób, spośród których rekrutują się rodziny zastępcze. Źródło: Art. 41.2. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Te dane dokładnie odzwierciedlają obraz rodzinnej pieczy zastępczej na poziomie krajowym – choć GUS nie prowadzi badań w tym zakresie z aż tak głęboką wnikliwością w struktury rodzin pod względem pokrewieństwa, powinowactwa czy chociażby istnienia lub całkowitego braku jakichkolwiek więzi i podziału na płeć rodziców zastępczych, ani tym bardziej pod względem rodzaju i poziomu wykształcenia[10]. Dopiero analiza mikrospołeczności pozwala wniknąć w tematykę i zaobserwować inne, równie ważne cechy wspólne czy inne zależności mogące mieć w przyszłości znaczenie dla ustawodawcy oraz szerszego grona organizacji świadczących usługi wspierające / pomocowe w podobnych środowiskach.

Spośród wszystkich rodziców zastępczych blisko 60% stanowią kobiety, a pozostałą część mężczyźni. Niepełnoletnich uczestników reprezentują natomiast mężczyźni, jest to jednak przewaga minimalna, bo na poziomie mniejszym niż 4%. Pierwszy wskaźnik pokazuje dużą zmianę na poziomie kulturowym i pokoleniowym, kiedy to głównie kobiety zajmowały się prowadzeniem gospodarstwa domowego i wychowaniem dzieci. Obraz ojca przechodzi transformację i ugruntowuje się w systemie rodzicielstwa – badania w mikrospołeczności udowadniają, że mężczyźni z pełną świadomością i odpowiedzialnością wchodzą w rolę pełnoprawnych, a także całkowicie samodzielnych opiekunów, odnosząc na tym polu liczne sukcesy.

W zrekrutowanych do projektu rodzinach zastępczych zakwalifikowano blisko 100 małoletnich uczestników i uczestniczki, z czego około 10% stanowią niepełnoletnie, biologiczne dzieci rodziców zastępczych. Znacząca większość zrekrutowanych rodzin zastępczych reprezentuje grupę wiekową 50+ i większość z nich (jeśli w ogóle ma dzieci) posiada

[10] W statystykach podaje się liczbę rodzin zastępczych, rozróżniając rodziny zastępcze niezawodowe spokrewnione i niespokrewnione, rodziny zawodowe, rodzinne domy dziecka, pogotowia. Sposób gromadzenia i pozyskiwania danych nie zakłada głębszej analizy relacji między rodzicami zastępczymi a małoletnimi powierzonymi im w opiekę. Brakuje chociażby informacji, ile spośród rodzin niezawodowych spokrewnionych stanowią siostry i bracia małoletnich.

już pełnoletnie biologiczne dzieci, nierzadko prowadzące swoje własne gospodarstwa. Niepełnoletnich uczestników można podzielić na 5 grup, według kategorii wiekowej: małoletni do 3 roku życia (około 8 % wszystkich niepełnoletnich uczestników, z czego najmłodsze w chwili rozpoczęcia badań miało tylko 3 miesiące; grupa z równym rozkładem wg kryterium płci – 50%/50%), małoletni 3 do 6 lat (15% niepełnoletnich uczestników, z czego 60% stanowią chłopcy), małoletni 7 do 10 lat (25% niepełnoletnich uczestników, z czego 65% stanowią chłopcy), małoletni 10 do 15 lat (30% niepełnoletnich uczestników, z czego 60% stanowią chłopcy) oraz małoletni 15+ (12% niepełnoletnich uczestników, z czego 35% stanowią chłopcy).

Spośród zgłaszanych i/lub zdiagnozowanych potrzeb / kwestii problemowych, z jakimi mierzą się podopieczni zrekrutowanych rodzin zastępczych, wymieniane są (kolejność przypadkowa): problemy z emocjami (w tym wybuchy agresji i/lub zachowania autoagresywne), duże poczucie wyobcowania i niezrozumienia w środowisku szkolnym, duże zaniedbania rozwojowe oraz edukacyjne, zły stan uzębienia, złe nawyki żywieniowe i/lub wynikające z tego niedożywienie organizmu, kradzieże, podatność na wpływy osób o wątpliwej reputacji, zaburzenia odżywiania, zdiagnozowane zaburzenia (także w trakcie procesu diagnostycznego) i/lub choroby (ADHD, spektrum autyzmu, FAS, RAD, depresja, niepełnosprawność intelektualna, choroby psychiczne, dysfunkcje niektórych narządów zmysłu i/lub narządów wewnętrznych, duże trudności z koncentracją, absencja szkolna, problemy z nauką, problemy z motoryką małą i dużą, demoralizacja, uzależnienie od gier komputerowych i elektroniki, konflikty z rówieśnikami, konflikty z rodzicami zastępczymi i/lub innymi dziećmi z tej samej rodziny zastępczej.

W tym miejscu należy nadmienić, że realizator projektu reprezentuje jeden z niewielu ośrodków pomocy społecznej na terenie województwa, który przeznacza środki finansowe na diagnozowanie dzieci trafiających do rodzinnej pieczy zastępczej. Co warte podkreślenia – dotyczy to wszystkich dzieci, bez względu na status rodziny, której powierzono

funkcję rodziny zastępczej. Na wsparcie w procesie diagnostycznym może więc liczyć także najliczniejsza grupa spośród rodzin zastępczych – czyli przedstawiciele niezawodowych spokrewnionych rodzin zastępczych, którym (na poziomie krajowym) z uwagi na pokrewieństwo nierzadko odmawia się innych świadczeń.

Część dzieci posiada opinie o wczesnym wspomaganiu rozwoju i/lub orzeczenia o kształceniu specjalnym. Podopieczni mają przyznane zajęcia logopedyczne, zajęcia rewalidacyjne, zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, zajęcia psychologiczno-pedagogiczne, fizjoterapię, zajęcia w ramach integracji sensorycznej i inne. Ponadto nieliczni regularnie korzystają z pomocy psychiatrycznej, w tym także z farmakoterapii. Mniej niż 10% podopiecznych zostało skierowanych do Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii lub Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych zlokalizowanych na terenie całego kraju. Pozostali podopieczni (jeśli obejmuje ich już obowiązek szkolny) uczą się na miejscu w placówkach różnego typu. Są to lokalne szkoły podstawowe (w tym także szkoły specjalne lub klasy integracyjne) oraz szkoły ponadpodstawowe (licea ogólnokształcące, technika i szkoły branżowe) z obszaru objętego projektem. Przy czym mniej niż 5% spośród młodzieży uczęszczającej do szkół ponadpodstawowych zdecydowało się na licea ogólnokształcące. Znaczna większość rodziców zastępczych, pytana o aspiracje edukacyjne wobec swoich podopiecznych, odpowiadała jednogłośnie, że zależy im przede wszystkim na zdobyciu zawodu przez wychowanków, żeby w przyszłości byli w stanie samodzielnie się utrzymać.

Wszyscy rodzice zastępczy deklarują, że z powierzonymi im w pieczę dziećmi mają dobre relacje. Znaczna większość podkreśla, że dzieci pieczowe traktowane są przez nich oraz ich przyjaciół i krewnych na równi z ich dziećmi biologicznymi. Ponadto podkreślają, że łączą ich silne więzi. Co warte zaznaczenia, takie deklaracje padały także z ust rodziców, których podopieczni przekraczali swoim zachowaniem ogólne zasady i normy życia społecznego, łamali prawo, wykazywali postawy demoralizujące.

W trakcie badań pojawiły się także wątpliwości natury etycznej. Dotyczyły one zwłaszcza sytuacji bezpośrednio związanych z dziećmi. Przedmiotem wątpliwości była cała projektowa dokumentacja zawierająca wszelkie informacje na ich temat (narzędzia badawcze, diagnozy itp. oraz dokumentacja audiowizualna mająca stanowić element promocji działań projektowych i dowód realizacji projektu, do których dostęp będą miały osoby spoza ośrodka pomocy społecznej. Pracownicy mieli świadomość, że nadmierna ekspozycja medialna oraz dostęp do dokumentacji osób niepowołanych może naruszać prawo do prywatności i godności małoletnich. Wskazywali też na presję wymogów promocyjnych wynikających z umów projektowych finansowanych ze środków UE, na które pomimo osobistej niezgody, nie mieli żadnego wpływu[11].

Wnioski

Przeprowadzone badania potwierdzają, że rodzinna piecza zastępcza w Polsce, mimo znaczącego zaangażowania opiekunów, znajduje się w stanie trwałego przeciążenia organizacyjnego i emocjonalnego. System wymaga głębokich zmian strukturalnych, obejmujących zarówno zwiększenie dostępności usług wspierających, jak i wzmocnienie roli organizatorów pieczy zastępczej jako instytucji koordynujących i integrujących działania różnych podmiotów lokalnych.

Projekty systemowe finansowane ze środków europejskich stanowią ważne narzędzie wzmacniania rodzin zastępczych. Pozwalają one nie tylko na udzielenie doraźnej pomocy, lecz także na diagnozowanie potrzeb, testowanie nowych form wsparcia i rozwijanie kompetencji wychowawczych. Jednakże, aby efekty tych działań miały charakter trwały, niezbędne jest zapewnienie ich ciągłości po zakończeniu finansowania projektowego. Krótkoterminowe interwencje, realizowane w ramach

[11] Ze względu na bezpieczeństwo respondentów i beneficjentów projektu nie zdecydowano się na ujawnienie szczegółów działań promocyjnych, do których jedni i drudzy zostali zobligowani przez realizatora projektu.

projektów, nie są w stanie w pełni zastąpić systemowego wsparcia instytucjonalnego.

Wyniki badań wskazują również na potrzebę pogłębienia refleksji etycznej w zakresie dokumentowania i promocji działań projektowych. W przypadku pracy z rodzinami i dziećmi w kryzysie należy dążyć do maksymalnego ograniczenia publicznego ujawniania danych oraz wizerunków uczestników. Ochrona prywatności powinna mieć pierwszeństwo przed wymogami promocyjnymi projektów finansowanych ze środków publicznych.

Rekomenduje się także:

- Wzmocnienie współpracy między organizatorami pieczy zastępczej, szkołami, służbą zdrowia i sądami rodzinnymi.
- Rozszerzenie oferty wsparcia specjalistycznego – zwłaszcza psychologicznego, terapeutycznego i edukacyjnego.
- Wprowadzenie systemowych rozwiązań motywujących do tworzenia nowych rodzin zawodowych.
- Opracowanie ogólnopolskich wytycznych dotyczących etycznej realizacji i promocji projektów społecznych obejmujących dzieci.

Przeprowadzone badania potwierdzają, że struktura rodzin zastępczych objętych projektem w badanym mieście odpowiada ogólnokrajowym tendencjom. Dominują rodziny spokrewnione, a wśród rodziców przeważają kobiety. Widoczna jest jednak stopniowa zmiana pokoleniowa i kulturowa – coraz więcej mężczyzn przejmuje aktywną rolę w procesie wychowawczym, co wskazuje na ewolucję modelu rodziny zastępczej.

Projekty systemowe, takie jak analizowany, stanowią ważne narzędzie wspierania procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej oraz poprawy jakości życia rodzin i dzieci w nią zaangażowanych. Dają szansę na diagnozę potrzeb środowiska, rozwój kompetencji opiekunów, a także zwiększenie świadomości społecznej w zakresie roli pieczy rodzinnej.

Zidentyfikowane wyzwania – takie jak niewielki udział osób z niepełnosprawnościami wśród uczestników, ograniczona liczba rodzin za-

wodowych oraz problemy kadrowe przy realizacji projektu – wskazują na konieczność dalszego monitorowania efektywności i dostępności systemu wsparcia.

W dłuższej perspektywie sukces procesów deinstytucjonalizacji będzie zależał nie tylko od liczby utworzonych rodzin zastępczych, ale także od jakości relacji między wszystkimi podmiotami systemu: rodzinami, dziećmi, organizatorami pieczy i lokalnymi instytucjami pomocy społecznej.

Podsumowując, badany projekt stanowi przykład działań, które mogą znacząco poprawić funkcjonowanie rodzinnej pieczy zastępczej, pod warunkiem, że staną się częścią trwałej, zintegrowanej polityki wsparcia rodzin zastępczych. Tylko spójne i długofalowe rozwiązania pozwolą zbudować system, który zapewni dzieciom w pieczy bezpieczne i stabilne środowisko rozwoju.

Bibliografia

GUS (2024), *Statystyka publiczna w obszarze pieczy zastępczej w Polsce 2024*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3061,pojecie.html

GUS (2025), *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3061,pojecie.html

Jankowska M., *Rodzinna piecza zastępcza w Polsce – wyzwania i kierunki zmian*, „Praca Socjalna", 3(2)2022, s. 45–60.

Mroczkowska A., *System wspierania rodziny i pieczy zastępczej. Teoria i praktyka*, Katowice 2023.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2024, poz. 1778).

Zasady działania funduszy, https://www.funduszeeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/zasady-dzialania-funduszy/czym-sa-fundusze-europejskie/

https://doi.org/10.15633/9788383701219.06

Magdalena Vinco[1]

Uniwersytet Studiów Żydowskich w Heidelbergu

The Family as a Mirror of Society – The Crisis of the Family in Isaac Bashevis Singer's *Di familye Mushkat* (1950)

Rodzina jako zwierciadło społeczeństwa – kryzys rodziny w powieści *Di familye Mushkat* Isaaca Bashevisa Singera (1950)

Abstrakt

Artykuł analizuje powieść Isaaca Bashevisa Singera *Di familye Mushkat* (1950) w kontekście gatunku powieści rodzinnej jako literackiego przedstawienia rozpadu struktur rodzinnych i społecznych w polsko-żydowskim środowisku pierwszej połowy XX wieku. Wychodząc od literackiego modelu powieści rodzinnej o strukturze genealogicznej, która cyklicznie przedstawia rozkwit, doj-

[1] Dr Magdalena Vinco – zainteresowania badawcze: literatura polska XX wieku, współczesna literatura Yiddish.

rzałość i upadek rodziny, pokazano, w jaki sposób Singer na przykładzie trzech pokoleń inscenizuje rozpad więzi religijnych, społecznych i kulturowych w obszarze napięć między tradycją a nowoczesnością. W centrum uwagi znajduje się postać Oyzer-Heshla, którego kryzys duchowy i egzystencjalny – naznaczony filozofią Spinozy, niepokojem seksualnym i odejściem od wiary – jest paradygmatyczny dla dezorientacji całego pokolenia. Powieść kreśli wielogłosową panoramę ideologiczną – od ortodoksyjnego judaizmu przez syjonizm po ateizm – i odrzuca jednoznaczne rozwiązanie światopoglądowe. Podczas gdy postacie syjonistyczne wydają się nadal zdolne do działania, ostatecznie tylko w powrocie do religii sugerowana jest możliwa droga wyjścia. *Di familye Mushkat* jest zatem nie tylko kroniką wewnętrznego rozkładu rodziny, ale także literackim requiem dla zaginionego judaizmu wschodnioeuropejskiego.
Słowa kluczowe: rodzina, model powieści rodzinnej, kryzys duchowy, judaizm wschodnioeuropejski

Abstract

This paper examines Isaac Bashevis Singer's "Di familye Mushkat" (1950) within the context of the family novel as a literary genre and presents it as a portrayal of the disintegration of familial and societal structures in the Polish-Jewish milieu of the early 20th century. Drawing on the scholarly model of the genealogically structured family novel—which follows a cyclical trajectory of flourishing, maturity, and decline—it shows how Singer depicts the breakdown of religious, social, and cultural bonds across three generations, thereby also highlighting the tensions between tradition and modernity. At the center of the novel is Oyzer Heshl, whose spiritual and existential crisis—shaped by Spinoza's philosophy, sexual restlessness, and a departure from faith—serves as a paradigm for the disorientation of an entire generation. The novel presents a polyphonic cultural and ideological panorama ranging from Orthodox Judaism through Zionism to atheism and deliberately avoids offering a singular ideological resolution. While the Zionist characters appear to retain agency, only a return to religious tradition is implicitly suggested as a possible path forward. "Di familye Mushkat" thus functions not only as a chronicle of a family's internal collapse but also as a literary requiem for the vanished world of Eastern European Jewry.
Keywords: family, family novel model, spiritual crisis, Eastern European Judaism

Introduction: The Peculiarities of the Family Novel

The family novel is characterized by a strong historical and political dimension that unfolds across multiple generations. A defining feature of the genre is its close interconnection between private family destinies and broader societal and global developments. Within this framework, the family often serves as a mirror—or microcosm—of larger world events.

When understood in this way, the portrayal of family offers an opportunity to extrapolate insights into the societal macrocosm and contemporary developments. At the same time, the structure of the family is linked to a diffuse promise of happiness, grounded in the idea of potentially infinite genealogical continuity.[2] For the author, the fictional family also becomes a canvas upon which personal and collective fate can be inscribed.[3]

Thus, the family novel offers writers a compelling literary framework for reflecting on processes of societal transformation and their impact on the family as a microcosmic community. As individual fate becomes intertwined with collective change, the family emerges as a literary prism through which broader social dynamics can be explored.

The Family Novel in Yiddish Literature

In contrast to the Western European literary tradition, Yiddish literature displays a particular affinity for the family novel. During the 1930s and 1940s, this genre gained considerable popularity[4] and emerged

---

2 H. Lutosch, *Ende der Familie – Ende der Geschichte. Zum Familienroman bei Thomas Mann, Gabriel García Márquez und Michel Houllebecq*, Bielefeld 2007, p. 10 and p. 194.

3 M. Kula, *Autoportret rodziny X. Fragment żydowskiej Warszawy lat międzywojennych*, Warsaw 2007, p. 7.

4 M. Krutikov *'Turning My Soul Inside Out': Text and Context of The Family Mashber*, in: *Uncovering the Hidden. The Works and Life of Der Nister*, eds. Gennady

as a distinctive and recognized subgenre within Yiddish prose.[5] Alongside the Bildungsroman, the family novel became one of the most widely embraced genres.[6]

For Yiddish—and likewise Hebrew—writers of the 20th century, the family novel offered a particularly apt literary medium for exploring profound historical transformations within Jewish family and social life.[7] This narrative form facilitated not only representations of socio-cultural upheaval but also reflections on collective identity and continuity. A key reason for the genre's central prominence in Yiddish literature lies in the outstanding role of the family within Jewish tradition: as a core social institution, it plays a pivotal function in preserving religious, cultural, and communal continuity. By contrast, Western European literature attributes far less centrality to the family novel. The Yiddish scholar Sol Gittleman articulates this emphasis on family in times of existential crisis:

> Yiddishkeit, more than anything else, has come to mean *mishpoche*, the idea of "family", of kinship, of being a part. At a time when the Jewish identity seemed to be challenged by all the forces of modernity during the past century, it was only natural that the writers who spoke to the world of the Jewish masses should focus on the threat to the family. Later, when the center of the Yiddish-speaking world had shifted to America, the preoccupation with family identity, with the threat of assimilation, remained just as strong; [...] But the modern age was tearing at the fabric of Jewish life. Socialism, Zionism, even more virulent anti-Semitism finally

---

Estraikh, Kerstin Hoge, Mikhail Krutikov, Studies in Yiddish, vol. 12, London 2014, pp. 111–144, here p. 129.

5 P.E. Hyman, *Introduction: Perspectives on the Evolving Jewish Family*, in: *The Jewish Family. Myths and Reality*, eds. Steven M. Cohen, Paula E. Hyman, New York 1986, pp. 3–13, here p. 10.

6 D. Miron, *Prose: Yiddish Prose*, "YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe", 12 October 2010, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Prose/Yiddish_Prose [accessed:18.03.2025].

7 M. Magentsa-Shaked., *Singer and the Family Saga Novel in Jewish Literature*, "Prooftexts" 1989 n.9, pp. 27–42, here p. 28.

> broke through and penetrated the experience of the people. Out of the turmoil, Yiddish literature emerged as the vehicle for communication, and it focused on the theme which was central to Jewish identity: the *mishpoche*, the family, caught up in a time of change.[8]

The Decline of the Family

Around 1900, the family novel—focused on the disintegration of family structures—became increasingly common.[9] These works often adopt a multi-generational structure that mirrors a vegetative cycle of bloom, maturity, and decay.[10] The family's breakdown is thus not portrayed merely as a personal tragedy but serves as a cipher for broader societal transformation and decline. In the rupture of familial bonds, the collapse of larger social orders is symbolically manifested.[11]

Because of this focus on decline, the genre was frequently chosen by Yiddish authors. Israeli literary scholar Malka Magentsa-Shaked identifies the sense of catastrophe as a central impetus for the creation of family novels.[12] Particularly in the period between the two world wars, a growing sense of existential threat found expression in these novels through the motif of familial disintegration.[13]

---

8 S. Gittleman, *From Shtetl to Suburbia. The Family in Jewish Literary Imagination*, Boston 1978, pp. 2–4.

9 W. Erhart, Familienmänner. *Über den literarischen Ursprung moderner Männlichkeit*, München 2001, p. 113.

10 T. Macho, *Die wahre Heldin ist die Zeit*, "Literaturen", 2007 vol. 10, pp. 12–17, here p. 14.

11 S.A. Slotnick., *The Family Moskat and the tradition of the Yiddish family saga*, in *Recovering the canon. Essays on Isaac Bashevis Singer*, ed. Miller D. N., (Studies in Judaism in modern times vol. 8), Leiden 1986, pp. 24-38, here p. 25.

12 Magentsa-Shaked, *Singer and the Family Saga Novel in Jewish Literature*, p. 28.

13 W.M. Glicksman., *In the Mirror of Literature. The Economic Life of the Jews in Poland as Reflected in Yiddish Literature (1914–1939)*, New York 1966, p. 217.

A key element in portraying the decline of the family is the basic narrative structure of the family novel. These stories often begin with the figure of the patriarch, who—thanks to favorable historical, social, or economic conditions—actively builds a family empire.[14]

Within the story, he holds a central, almost mythical role: as the so-called founding ancestor, he begins the family line, much like figures in medieval or early modern genealogies. This starting point shapes both the family's social position and its internal dynamics. The patriarch represents an original force whose influence continues through the following generations – both structuring and prefiguring the disintegration process that sets in later.[15]

Isaac Bashevis Singer's Di familye Mushkat

The Yiddish writer Isaac Bashevis Singer portrays three generations of the Polish-Jewish Mushkat family in his novel Di familye Mushkat (1950, English: The Family Moskat) up until the beginning of World War II. In this family saga, as in other novels of the time, he highlights the difficult position in which the family system found itself during the interwar period.

Isaac Bashevis Singer was born in 1904 in Leoncin near Warsaw and spent his childhood in Warsaw, where he received a traditional education. In 1917, he moved with his mother and younger brother Israel Joshua to Biłgoraj. He lived and worked in Warsaw until his emigration to the United States in 1935. His literary debut was published in 1925 in Oyf der elter in Literarishe bleter. In the United States, his stories and

---

14 V. Chilese., *Die Macht der Familie. Ökonomische Diskurse in Familienromanen*, in: *Deutsche Familienromane. Literarische Genealogien und internationaler Kontext*, eds. Matteo Galli, Simone Costagli, München 2010, pp. 121–130, here p. 124.

15 K. Heck, B. Jahn, *Einleitung: Genealogie in Mittelalter und Früher Neuzeit. Leistungen und Aporien einer Denkform*, in: *Genealogie als Denkform in Mittelalter und Früher Neuzeit*, eds. Heck K., Jahn B., Tübingen 2000, pp. 1–9, here p. 3.

serialized novels were regularly featured in the New York Yiddish daily newspaper *Forward*, where Di familye Mushkat was also published as a serialized novel in 1950.[16]

Although Singer had already been in the United States for some time, he set the plot of Di familye Mushkat in pre-war Poland. The novel's action takes place in Warsaw and the surrounding areas, with Singer providing detailed descriptions of streets and squares. Thus, the setting and time of the novel are not placed in Singer's present-day America, but in the Jewish world of Poland before World War II.[17]

In his novel, Bashevis Singer paints a panorama of Jewish mindsets and ideologies in the first half of the 20th century. He achieves this primarily through a diversity of characters. The range includes devout Hasidim, assimilated converts, as well as Zionists and Communists.

The depiction of various religious and political movements can be traced to the author's own personal journey. In his search for his own path and his desire to distinguish himself from his surroundings, he not only rejected the way of life of his orthodox parents but also the mindset of his brother Israel Joshua, who at the time was involved in the revolutionary circles surrounding the artist group Di Khalyastre. Thus, although Bashevis Singer was drawn to some of the movements of his time, such as pacifism, vegetarianism, and Spinozism, he was one of the few Yiddish intellectuals of his era who did not adhere to any political ideology and was critical of both socialism and nationalism.[18]

Even in his later novels, such as The Manor (1967), Bashevis Singer presents a panorama of the intellectual and political directions of Polish

---

16 N. Cohen, L. Prager, *Isaac Bashevis Singer*, in: *Encyclopaedia Judaica*, eds. Berenbaum M, Skolnik F., Detroit 2007, Second Edition, vol. 18, pp. 634–636, here p. 634 f.

17 D. Pertsch., *Isaac B. Singers Geschichten über die ausgelöschte Welt des polnischen Judentums*, Hamburg 2003, p. 24.

18 R.R. Wisse, *Singer's Paradoxical Progress*, "Studies in American Jewish Literature", 1981 vol. 2:1, pp. 148–159, here p. 151.

Jews before the Second World War, without aligning with any specific way of life.[19]

The representatives of the three generations in Di familye Mushkat are, in accordance with the genre of the family novel, depicted as figures of their generation both within the family dimension and the historical one, thus becoming embodiments of specific worldviews.[20] *Di familye Mushkat* reveals notable contrasts not only between the generations but also within each generation itself.

Meshulam Mushkat represents the first generation of the Mushkat family and is, in a sense, its center; he embodies the figure of the patriarch of the family described earlier. Under his leadership, the Mushkat empire has been built, and thus he feels entitled to determine the lives of his children, as well as his grandchildren. The essayist and literary critic Moyshe Gros-Tsimerman aptly described him as „אבי אבות פון די מושקאטס"[21] [The Patriarch of the Mushkats]. When he dies, the sense of unity within the family is lost.[22] Meshulam Mushkat is like the tradition that holds life together.

The protagonist, Oyzer-Heshl, is in search of happiness. This pursuit drives him away from the Judaism of his family and, through Spinoza, to a rejection of the world and a loss of faith in humanity. Oyzer-Heshl comes from a very orthodox family. His grandfather is the esteemed Rabbi Dan Katsenelenboygn, the Rabbi of Kleyn-Tereshpol, and he is raised in an orthodox manner. When he arrives in Warsaw, he is dressed according to orthodox customs: he wears sidelocks, a yarmulke, and a caftan. However, even in his first days in the capital, he forgets to pray

---

19 R. Pragier , *Żydzi czy Polacy*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1992, p. 19.

20 A. Assmann, *Generationsidentitäten und Vorurteilsstrukturen in der neuen deutschen Erinnerungsliteratur*, Wien 2006, p. 28.

21 M. Gros-Tsimerman, *Bashevis*, "Di goldene keyt", 1967 vol. 60, pp. 190–194, here p. 192.

22 M.F. Schulz, *The Family Chronicle as Paradigm of History. The Brothers Ashkenazi and The Family Moska*t, in *The Achievement of Isaac Bashevis Singer*, ed. Allentuck M., Carbondale 1969, pp. 77–92., here p. 83.

and put on his tefillin. Initially, this seems to him like a significant departure from faith, but later, neglecting the commandments becomes normal. After a life full of indulgences, mostly of a sexual nature, he returns to his Jewish roots. When he asks himself how he could have forgotten, he admits that he wanted to shed the yoke of religion.[23] However, he soon realizes that shedding religious life only led him to apparent freedom. Without the religion in which he grew up, Oyzer-Heshl is outwardly freer, but he is constantly searching, dissatisfied with his life and unfulfilled in every sense. He strives for something without knowing exactly what. Even when he achieves the goals he once set for himself, he falls into dissatisfaction. Thus, the life he so longed for with Hadase Mushkat soon becomes a torment, and he flees into a new affair. The only constant in his life is dissatisfaction. This leads to a rejection of the world and indifference toward life. He is also incapable of love. He is constantly searching for love and happiness, but no sooner does he achieve them than he grows weary of them and destroys his own happiness, as well as that of others. He acts entirely selfishly. His feelings are placed above those of others: above the fate of his once-beloved second wife, his two children, and his family. While he feels connected to them, in situations where he does not place his own freedom above that of his loved ones, he acts solely out of a sense of duty. It is this sense of duty that binds him to his family and prevents him, in the darkest hour of the family—during the Nazi bombardment of Warsaw—from fleeing to Russia with his lover Barbara Fishelson, leaving his sister and her family behind in misery. Ultimately, however, it is more indifference to his own life than a sense of duty that prevents him from fleeing eastward.

This leads to a loss of faith in humanity and in the meaning of human life. Yet, although his Spinozist worldview brings him no happiness and his Jewish upbringing has deeply marked him, he does not return to the faith of his fathers:

---

23 I.B. Singer, *Di mishpokhe Moshkat*, Tel Aviv 1977, p. 749.

„עוזר-העשל [האָט] נישט געוואָלט גיין אין קיין מקום־קדוש. אויב מ׳לעבט ווי אַן אַפּיקורס, מוז מען שטאַרבן אַן אַפּיקורס. מ׳בעט זיך נישט איבער מיטן רבונו של עולם ביי דער טיר פֿון גיהנום...“[24]

[Oyzer-Heshl did not want to enter a house of prayer. If one lives as a heretic, one must also die as a heretic. One does not reconcile with God at the gates of hell...]

Moments later, he is reading Spinoza's *Ethics*—but now the book seems obscure to him, and he can no longer grasp the core of Spinoza's philosophy.[25] Only shortly before, he had still declared:

„וצנאַג ויא רע זיא סאָד, אָי? אַזאָניפּש סאָד זיא“[26].

[Is this Spinoza? Yes, this is fully him.]

Spinoza's *Ethica, ordine geometrico demonstrata* (1677) has accompanied him since his youth. He already carries the book in his pocket when he leaves the shtetl for Warsaw. He arrives with the intention of discovering divine truths and tries to live according to Spinozist principles. However, he fails at this from the very beginning.

Spinoza's philosophy enjoyed significant reception in the Yiddish-speaking world, both before and during the interwar period. New editions of his writings appeared, along with studies on his life and thought—among them Jacob Shatzky's Spinoza un zayn svive (1927, Spinoza and His Circle) and William Nathanson's Shpinoza un Bergson: a paralel (1923, Spinoza and Bergson: A Parallel). On the occasion of Spinoza's 300th birthday in 1932, a collected volume titled Spinoza-bukh was published, featuring a wide range of contributions on his work.[27] Discussions of Spinoza also appeared in contemporary periodicals—both in Yiddish newspapers such as Unzer Ekspres and Literarishe Bleter, and in Polish-language Jewish journals such as Miesięcznik Żydowski and

24 I.B. Singer, *Di mishpokhe Moshkat*, p. 757.
25 Ibidem.
26 Ibidem, p. 749.
27 *Naye bikher*, "Literarishe bleter", 27 Jan. 1933 n. 5, p. 77.

Trybuna Akademicka. Melekh Ravitsh, alongside Bashevis Singer, also explored Spinoza's philosophy in his writings.

In the final chapter, the two worldviews that have profoundly shaped Oyzer-Heshl—Judaism and Spinoza's philosophy—come together. In particular, the pantheistic outlook derived from Spinoza's identification of God with nature (*Deus sive Natura*) is described in striking terms:

> „איז דאָ אַ גאָט? יאָ, ס'איז דאָ. ער איז אלץ: די ערד, דער הימל, דער מילכוועג, דאָס געוויין פֿון אַ קינד, די נאַצישע באָמבע, איינשטיינס טעאָריע, היטלערס, מיין קאַמף'."[28]

> [Is there a God? Yes, there is. He is everything: the Earth, the sky, the Milky Way, the crying of a child, the Nazi bomb, Einstein's theory, Hitler's Mein Kampf].

The examples Oyzer-Heshl chooses can be interpreted through Spinoza's concept of "substance"—a self-sustaining, active, and all-embracing principle which Spinoza identifies with God. The entities mentioned here appear as modes of this one infinite and active substance. The Spinozist idea of a philosophy beyond good and evil is also hinted at by the final, negatively charged examples.

Spinoza and Judaism—these two traditions shape Oyzer-Heshl's life and define the man he becomes by the end of the novel. He cannot return to the Jewish faith, but neither can he break with it. In a fit of rage against God, he wants to throw the Tanakh to the ground—but something inside him resists. He lifts the holy book to his lips and kisses it.[29] The depth of his religious conditioning is also evident in the way biblical verses repeatedly come to his mind.

To the figure of Oyzer-Heshl, Singer contrasts the character of Simon Bendel. Through Bendel, he offers the reader a counter-model. In this figure, Bashevis Singer presents the ideal image of the "New Hebrew" as envisioned by Zionism. The Zionist movement propagated a muscular,

---

28 I.B. Singer, *Di mishpokhe Moshkat*, p. 749.

29 Ibidem, p. 758.

masculine figure—full of strength and energy—who was meant to cultivate the new land. In contrast stood the weak, pale Diaspora Jews from the shtetl. Bendel, in both appearance and action, embodies the type of the "New Hebrew." He is well-built and strong; his actions are energetic and purposeful. He achieves his goal and emigrates with his wife to Palestine to take part in building the land.

Oyzer-Heshl, by contrast, is physically weak and indecisive in his actions. He is repeatedly distracted from his goals and ultimately fails to achieve what he originally aimed for. While Simon Bendel pursues his goal with determination, Oyzer-Heshl continuously loses sight of his. He is a man of intellect, but he appears almost stereotypically cerebral—especially in comparison to Bendel, who may be less intellectual but is active and pragmatic.

Through his characters, Bashevis Singer portrays the challenges faced by the younger generation at the beginning of the 20th century, caught between tradition and assimilation. These characters are also contrasted with representatives of the older generation. According to Bashevis Singer, the transformation within the young Jewish generation occurred rapidly:

> Young yeshiva students who had not yet shed their slitted gaberdines and little caps, and who were still steeped in the legacy of generations, suddenly decided that waiting for the Messiah was not for them; [...] Organizations, clubs, and libraries sprouted like mushrooms after the rain.[30]

The character of Oyzer-Heshl is shaped by his search for happiness, his inner struggle with tradition, and his freely expressed sexuality. Like many of the male protagonists in Singer's work, he is deeply interested in women—one woman is not enough for him. Oyzer-Heshl, like several

---

30 I.B. Singer, *Concerning Yiddish Literature in Poland*, "Prooftexts", 1995 vol. 15, pp. 113–127, here pp. 113–114.

other characters in Singer's oeuvre, desecrates a sacred holiday by sleeping with another man's wife on Yom Kippur.[31]

Bashevis Singer addresses the connection between sexuality and sanctity in his memoir Mayn tatns bezdn-shtub (1956, My Father's Court):

> „אין מיינע דערציילונגען איז אויך איין טריט פון בית־דין־שטוב ביז נאַקע־
> טקייט און פון נאַקעטקייט צו דער בית־דין־שטוב. איך בין געבליבן אינטע־
> רעסירט מיט לייב־און־לעבן אין די ביידע פאַזן פון מענטשלעכקייט."[32]

> [In my stories, it is also just one step from the rabbinical courtroom to nakedness and from nakedness back to the rabbinical courtroom. I remained deeply interested—body and soul—in both stages of humanity.]

Sexuality plays a prominent role not only in Singer's literary work—Polish author Agata Tuszyńska has called him a "writer of passions"[33]—but also in his personal life. Perhaps this parallel is part of the connection he saw between himself and Oyzer-Heshl. Singer himself spoke of a resemblance between himself and Oyzer-Heshl. [34] Singer was known for having many affairs and for making sexist remarks, even well into old age, particularly in his interactions with his translators.

Singer presents a completely different life path through the figure of Menasse David. He is a pious Jew, a Hasid, who firmly believes in the imminent coming of the Messiah and therefore places little value on worldly matters. Like Oyzer-Heshl, Menasse David does not resist when Warsaw is bombed. But his non-resistance is fundamentally different. What separates the two is belief in the Messiah. While Menasse David lives entirely in expectation of the Messiah's arrival, the idea of the Messiah plays no role at all in Oyzer-Heshl's life.

---

31 A. Tuszyńska, *Lost Landscapes. In Search of Isaac Bashevis Singer and Jews of Poland*, New York 1998, pp. 145 and 148.

32 I.B. Singer, *Mayn tatns bezdn-shtub*, p. 288.

33 A. Tuszyńska, *Lost Landscapes*, p. 150.

34 I.B. Singer, *Ich bin ein Leser*, München 1988, p. 77.

In other words: Menasse David is firmly convinced of the coming redemption.[35] His faith gives him stability but also alienates him from the real world. He places his fate entirely in God's hands—a position that is harshly criticized by his wife Dina:

> וואָס [...] ...די באָמבעס פֿאַלן איבערן קאָפּ. אַ גאַנצן טאָג... טררר...טררר שטייסטו ביי דער טיר? מנשה־דודל, הער דיך אויף שאָקלען. ער איז שוין אין גאַנצן חסר־דעה!... [36]
>
> [The bombs are falling over our heads. All day long... trrr... trrr... [...] Why are you standing by the door? Menasse-David, stop rocking! He has completely lost his mind!]

Bashevis Singer here addresses the accusation of the lack of Jewish resistance against the Nazis. The Jews were reproached for allowing themselves to be led to slaughter like sheep. Without resisting and with a naive belief in salvation, they made it all too easy for their Nazi murderers. Oyzer-Heshl's wife accuses her husband of the same behavior. In his blind trust in God and the coming of the Messiah, he closes his eyes to reality and the impending death. While she sees the German attack as God's punishment, she accuses Menasse David not only of being disconnected from the world but, above all, of acting irresponsibly toward his family, who, in times of war, barely have what is necessary to survive.[37]

Despite everything, Menasse David completely trusts in God. According to him, a person must thank God for evil just as much as for good. It seems as though, in his intense focus on God, he is oblivious to the misery around him.

Menasse David's behavior also resembles Bashevis Singer's commentary on his own father in his memoir Mayn tatns bezdn-shtub. He criticizes the religious circles who, despite the upheavals in the world,

---

35 I.B. Singer, *Di mishpokhe Moshkat*, p. 746.
36 Ibidem, p. 746.
37 Ibidem, p. 747.

focused solely on religious study. Singer comments on his father's religious studies during a time of upheaval as follows:

> „ — ער לערנט, האַ? ווי לאַנג ווועט מען דאָס אַזוי לערנען? אַ וועלט קערט זיך איבער און זיי האַלטן אַלץ ביי דער ביצה שנולדה ביום טוב.“[38]
>
> [— He's learning, huh? How long will they keep learning this way? The world is turning upside down and they're still focused on the egg that was laid on the holiday.]

The character of Menasse David also strongly resembles the description of the Singer brothers' father in the autobiography Fun a velt vos iz nishto mer by Israel Joshua Singer. In this work, the father is criticized for not taking responsibility and, while waiting for the Messiah, being entirely dependent on God.[39]

None of the characters in Di familye Mushkat are able to recognize the intensity of the impending danger. Only the Zionist characters truly recognize the threat of antisemitism and the necessity of leaving Europe. However, the novel should not be seen as Zionist per se; Still, the Zionist movement is portrayed more positively in comparison to socialism and communism.[40]

In spite of this critique of religion, ultimately, Bashevis Singer presents no secular intellectual movement as the solution in his family novel. In contrast to secular movements, only a return to religion is paradoxically depicted as the true salvation.

---

38 I.B. Singer., *Mayn tatns bezdn-shtub*, p. 286.

39 J.C. Landis J. C., *The Brothers Singer: Faith and Doubt*, in *Blood Brothers. Siblings as Writers*, ed. Kiel N., New York 1983, pp. 365–382, here pp. 369–370.

40 E. Alexander, *The Resonance of Dust. Essays on Holocaust Literature and Jewish Fate*, Columbus 1979, p. 160.

Conclusion

In Di familye Mushkat, Bashevis Singer creates an epic panorama of the social and spiritual decay of a family, encapsulating in the genre of the family novel the downfall of East European Jewry. Isaac Bashevis Singer's novel Di familye Mushkat presents the disintegration of familial structures as a reflection of social and spiritual crises in the Polish-Jewish context of the first half of the 20th century. The family's dissolution becomes a cipher for spiritual, societal, and religious decay in an era of profound upheaval. Through the polyphony of his characters, Isaac Bashevis Singer succeeds in depicting a comprehensive picture of the inner turmoil of a generation trapped between tradition and modernity, between faith and doubt, and between passivity and activism.

Bibliography

Alexander E., *The Resonance of Dust. Essays on Holocaust Literature and Jewish Fate*, Columbus 1979.

Assmann A., *Generationsidentitäten und Vorurteilsstrukturen in der neuen deutschen Erinnerungsliteratur*, Wien 2006.

Chilese V., *Die Macht der Familie. Ökonomische Diskurse in Familienromanen*, in: *Deutsche Familienromane. Literarische Genealogien und internationaler Kontext*, eds. Matteo Galli, Simone Costagli, München 2010, pp. 121–130.

Cohen N., Prager L., *Isaac Bashevis Singer*, in: *Encyclopaedia Judaica*, eds. Berenbaum M, Skolnik F., Detroit 2007, Second Edition, vol. 18, pp. 634–636.

Erhart W., *Familienmänner. Über den literarischen Ursprung moderner Männlichkeit*, München 2001.

Gittleman S., *From Shtetl to Suburbia. The Family in Jewish Literary Imagination*, Boston 1978.

Glicksman W.M., *In the Mirror of Literature. The Economic Life of the Jews in Poland as Reflected in Yiddish Literature (1914–1939)*, New York 1966.

Gros-Tsimerman M., *Bashevis*, *"Di goldene keyt"*, 1967 vol. 60, pp. 190–194.

Heck K., Jahn B., *Einleitung: Genealogie in Mittelalter und Früher Neuzeit. Leistungen und Aporien einer Denkform*, in: *Genealogie als Denkform in Mittelalter und Früher Neuzeit*, eds. K. Heck, B. Jahn, Tübingen 2000, pp. 1–9.

Hyman P.E., *Introduction: Perspectives on the Evolving Jewish Family*, in *The Jewish Family. Myths and Reality*, eds. S.M. Cohen, P.E. Hyman, New York 1986, pp. 3–13.

Krutikov M., *'Turning My Soul Inside Out': Text and Context of The Family Mashber*, in *Uncovering the Hidden. The Works and Life of Der Nister*, eds. Gennady Estraikh, Kerstin Hoge, Mikhail Krutikov, (*Studies in Yiddish*, vol. 12), London 2014, pp. 111–144.

Kula M., *Autoportret rodziny X. Fragment żydowskiej Warszawy lat międzywojennych*, Warszawa 2007.

Landis J.C., *The Brothers Singer: Faith and Doubt*, in *Blood Brothers. Siblings as Writers*, ed. Kiel N., New York 1983, pp. 365–382.

Lutosch H., *Ende der Familie – Ende der Geschichte. Zum Familienroman bei Thomas Mann, Gabriel García Márquez und Michel Houllebecq*, Bielefeld 2007.

Macho T., *Die wahre Heldin ist die Zeit*, *"Literaturen"*, 2007 vol. 10, pp. 12–17.

Magentsa-Shaked M., *Singer and the Family Saga Novel in Jewish Literature*, *"Prooftexts"* 1989 n.9, pp. 27–42.

Miron D., Prose: Yiddish Prose, *"YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe"*, 12 October 2010, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Prose/Yiddish_Prose

Naye bikher, *"Literarishe bleter"*, 27 Jan. 1933 n. 5, p. 77.

Pertsch D., *Isaac B. Singers Geschichten über die ausgelöschte Welt des polnischen Judentums*, Hamburg 2003.

Pragier R., *Żydzi czy Polacy*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1992.

Schulz M. F., *The Family Chronicle as Paradigm of History. The Brothers Ashkenazi* and *The Family Moskat*, in *The Achievement of Isaac Bashevis Singer*, ed. Allentuck M., Carbondale 1969, pp. 77–92.

Singer I.B., *Concerning Yiddish Literature in Poland*, *"Prooftexts"*, 1995 vol. 15, pp. 113-127.

Singer I.B., *Ich bin ein Leser*, München 1988.

Singer I.B., *Di mishpokhe Moshkat*, Tel Aviv 1977.

Singer I.B., *Mayn tatns bezdn-shtub*, New York 1956.

Slotnick S.A., *The Family Moskat and the tradition of the Yiddish family saga*, in *Recovering the canon. Essays on Isaac Bashevis Singer*, ed Miller D.N., (*Studies in Judaism in modern times vol. 8*), Leiden 1986, pp. 24-38.

Tuszyńska A., *Lost Landscapes. In Search of Isaac Bashevis Singer and Jews of Poland*, New York 1998.

Wisse R.R., *Singer's Paradoxical Progress*, *"Studies in American Jewish Literature"*, 1981 vol. 2:1, pp. 148–159.

https://doi.org/10.15633/9788383701219.07

Marcin Rzepka[1]

Uniwersytet Jagielloński
https://orcid.org/0000-0003-2020-6594

Zmiana modelu oraz funkcji rodziny w przedrewolucyjnym Iranie w świetle protestanckich raportów misyjnych i medycznych[2]

Changing Family Model and Family Functions in Pre-Revolutionary Iran as Reflected in Protestant Missionary and Medical Reports

[1] Dr hab. Marcin Rzepka – slawista i orientalista, pracownik Instytutu Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W badaniach koncentruje się problemach zmian społecznych i religijnych na Bliskim Wschodzie, historii misji protestanckich oraz dynamice współczesnych migracji. Głównym obszarem badań pozostaje historia społeczna współczesnego Iranu, kultura wizualna protestantyzmu oraz pentekostalizm.

[2] Artykuł powstał w ramach projektu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki o numerze UMO-2020/39/B/HS3/00920.

Abstrakt
Artykuł dotyczy zmian modelu rodziny w Iranie w okresie poprzedzającym rewolucję islamską w 1979 roku. Podstawę źródłową stanowią raporty misyjne, wśród nich szczególnie wyróżniono raporty medyczne ze względu na poruszaną w nich problematykę zdrowia i higieny, które w znaczący sposób ukazują przemiany zachodzące w odniesieniu do rodziny oraz macierzyństwa w Iranie. Raporty te zostały sporządzone w dwóch największych misjach protestanckich działających w Iranie: prezbiteriańskiej oraz anglikańskiej. Ich analiza potwierdziła przyjęte w artykule założenie, że przedefiniowanie roli i funkcji rodziny w Iranie rozpoczyna się wraz ze zmianą podejścia do kobiet. Wykorzystane w analizach materiały odnosiły się do zmian zachodzących w społeczeństwie irańskim, wywołanych programem reform wprowadzanych przez władców z dynastii Pahlawich – Rezę Pahlawiego (1925–1941) oraz Mohammada Rezę (1941–1979), które znalazły odzwierciedlenie w ustawodawstwie bezpośrednio dotyczącym rodziny.
Słowa kluczowe: Iran, dynastia Pahlawich, rodzina, kobieta, protestantyzm, misje

Abstract
The article examines changes in the family model in Iran during the period preceding the Islamic Revolution of 1979. The primary sources are missionary reports, with particular emphasis on medical reports due to their focus on health and hygiene issues, which significantly illustrate transformations in family and motherhood in Iran. These reports were compiled by the two largest Protestant missions operating in Iran: the Presbyterian and Anglican missions. Their analysis confirms the article's assumption that the redefinition of the family's role and functions in Iran began with a shift in the approach to women. The materials used in the analyses pertain to changes in Iranian society triggered by reform programs introduced by the rulers of the Pahlavi dynasty—Reza Pahlavi (1925–1941) and Mohammad Reza (1941–1979)—which were reflected in legislation directly concerning the family.
Keywords: Iran, Pahlavi dynasty, family, woman, Protestantism, missions

Zagadnienia dotyczące przemian rodziny muzułmańskiej stanowią interesujący obszar badań zarówno ze względu na wzorce wynikające z interpretacji konstytutywnych dla islamu tekstów religijnych, jak również z powodu czynników społecznych, procesów alfabetyzacji i urbanizacji oraz politycznych, wpływających na próby redefiniowania norm

muzułmańskich w kontekście współczesności[3]. Dynamikę zmian określały i wciąż określają realizowane przez rządy polityki społeczne oraz uchwalane przepisy prawa rodzinnego, stanowiące konkretne przejawy negocjacji pomiędzy tradycją a modernizacją w poszczególnych państwach muzułmańskich.

Iran w okresie poprzedzającym rewolucję islamską z 1979 roku jawi się jako ciekawy przykład nakładających się lub pozostających w stałym konflikcie wizji dotyczących rozwoju społecznego, a tym samym również modelu rodziny, który był silnie powiązany z postrzeganiem roli kobiety w społeczeństwie. Reformy wprowadzane przez monarchów w sposób odgórny prowadziły jednak do pogłębiającego się różnicowania społeczeństwa, zwłaszcza w kwestii możliwego zachowania wymogów religijnych, jak również poszukiwań wzorców, które umożliwiłyby integrację tradycyjnych szyickich rozwiązań z osiągnięciami medycyny czy też standardami ochrony zdrowia, lub przeciwnie – pozwoliłyby zredukować przepisy religijne czy wręcz je usunąć. Procesy te wpisywały się w szerszy projekt modernizacji, a także westernizacji państwa, który powiódł się jedynie częściowo, głównie w środowiskach miejskich oraz wśród irańskich elit okresu rządów dynastii Pahlawich (1925–1979).

Zachodzące wówczas w Iranie zmiany społeczne, kulturowe i polityczne przyciągały uwagę obserwatorów międzynarodowych, bowiem proces unowocześniania prawa rodzinnego nasilający się po II wojnie światowej korespondował z programami społecznymi realizowanymi przez agendy Organizacji Narodów Zjednoczonych w kwestiach planowania rodziny, a także przez Światową Organizację Zdrowia. W samym Iranie istotną grupę obserwatorów stanowili rezydujący i pracujący w kraju misjonarze protestanccy, którzy nie tylko byli świadkami zachodzących zmian, lecz także bezpośrednio doświadczali skutków wprowadzanych reform.

---

[3] Youssef Courbage, Emmanuel Todd, *Spotkanie cywilizacji*, przekład Sz. Całek, Kraków 2009, s. 7–34; John L. Esposito, *Women in Muslim family law*, Syracuse 2001.

Raporty misyjne jako źródło wiedzy na temat historii społecznej rodziny w Iranie

Obszerny materiał w postaci raportów, relacji oraz korespondencji, pozostawiony przez misjonarzy, stanowi cenne świadectwo procesów transformacji społecznych oraz modyfikacji i negocjacji zachodzących w zakresie irańskiej polityki społecznej i rodzinnej. Analizy raportów pozwalają również uchwycić przemiany dokonujące się stopniowo w sferze życia rodzinnego[4]. Co więcej, dokumenty te mają charakter refleksyjny oraz autorefleksyjny, jako takie stanowią zapis nie tylko obserwacji dotyczących społeczeństwa irańskiego, lecz także przemian zachodzących wewnątrz instytucji misyjnych oraz rodzin misjonarzy[5].

---

4 Począwszy od XIX wieku w Iranie pojawiały się bardzo różne grupy misjonarzy protestanckich. Zasadniczo jednak prezbiterianie oraz anglikanie w okresie do 1979 roku utworzyli trwałe struktury kościelne, które powstały w wyniku działalności anglikańskiej organizacji Misyjnego Towarzystwa Kościelnego [Church Missionary Society] oraz misji prezbiteriańskiej afiliowanej przy Radzie Misji Zagranicznych Kościoła Prezbiteriańskiego w Stanach Zjednoczonych [Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church in the United States]. W wyniku ich działalności ukształtowały się – Kościół anglikański w Iranie (*Kelisā-je osqofi*) oraz Kościół ewangeliczny – prezbiteriański (*Kelisā-je endżili*). Wspomniane misje oraz rozwój protestantyzmu w Iranie były już przedmiotem licznych studiów: Marcin Rzepka, *Prayer and protest. The protestant communities in revolutionary Iran*, Kraków 2017; idem, *Apostołowie nowoczesności. Protestantyzm w Iranie w okresie autorytarnej nowoczesności*, Kraków 2019. W pracach znajduje się również omówienie źródeł archiwalnych w badaniach. Materiały wykorzystane w artykule pochodzą z archiwów znajdujących się w Presbyterian Historical Society w Filadelfii (dalej: PHS) oraz materiałów archiwalnych Kościoła anglikańskiego w Iranie, znajdujących się w Lambeth Palace Library w Londynie (dalej: LPL).

5 Warto zasygnalizować problematykę rodzin misjonarzy przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, zagadnienia funkcjonowania rodzin misjonarzy w kontekstach wielokulturowych stanowią obecnie ważną część badań w obrębie historii misji protestanckich. Po drugie, również w Iranie mamy do czynienia z wielopokoleniowymi rodzinami misyjnymi oraz ukształtowaną na misjach wizją zaangażowanej rodziny, w której wszyscy członkowie pełnią odpowiednie funkcje podporządkowane ewangelizacji. Zob. Emily J. Manktelow, *Missionary families: race, gender and generation on the spiritual frontier*, Manchester 2013, s. 1–22.

Zasadne jest podkreślenie wartości materiałów misyjnych dla badań nad historią społeczną Iranu, w tym zagadnień mieszczących się w obrębie studiów historycznych i kulturowych nad rodziną. Relacje misyjne umożliwiają bowiem wgląd w funkcjonowanie muzułmanów–Irańczyków a przy tym również niewielkich społeczności należących do mniejszości etnicznych i religijnych. Pozwalają uchwycić odmienne sposoby postrzegania rodziny oraz ról i funkcji pełnionych przez kobiety i mężczyzn w różnych kontekstach społeczno-kulturowych w szerszym aspekcie czasowym obejmującym rządy Rezy Pahlawiego (1925–1941) oraz jego syna Mohammada Rezy (1941–1979).

W niniejszym artykule ograniczono się do omówienia przemian rodziny muzułmańskiej w kontekście projektów modernizacyjnych, które znalazły odzwierciedlenie w ówczesnym prawodawstwie, analizowanych z perspektywy rezydujących w Iranie misjonarzy. Przyjęto założenie, że zmiany w funkcjach i modelu rodziny irańskiej rozpoczynały się od przedefiniowania pozycji kobiety w społeczeństwie. Warto podkreślić, że – jak zauważa Amy Motlagh – dyskusje dotyczące małżeństwa stanowiły stały element debat o reformach społecznych sięgających końca XIX wieku[6]. Przemiany w obrębie rodziny irańskiej odzwierciedlają zatem szersze procesy o charakterze prawno-kulturowym oraz społeczno-religijnym, które kształtowały społeczeństwo irańskie niemal przez cały XX wiek.

Trudno przecenić znaczenia relacji i raportów misyjnych. Z jednej strony stanowią one cenne źródło informacji o założeniach państwowych programów społecznych oraz uchwalanych regulacjach prawnych dotyczących kobiet i rodziny, z drugiej zaś – prezentują projekty misyjne promujące ideał rodziny osadzony w tradycji chrześcijańskiej. Szczególny typ tych materiałów stanowią raporty medyczne, które – choć stanowią część polityki informacyjnej misji – zasługują na odrębne omówienie[7]. Ich wy-

[6] Amy Motlagh, *Burying the beloved: marriage, realism, and reform in modern Iran*, Stanford 2012, s. 5.

[7] Marcin Rzepka, *Dokumentacja (nie)medyczna: Iran w relacjach Rolli Hoffmana (1887–1974), lekarza i misjonarza*, „Textus et Studia" 3 (35), 2023, s. 165–192;

jątkowość zasadza się na tym, że odnoszą się do działalności szpitali misyjnych, będących najbardziej „świeckim" komponentem misji protestanckich. Szpitale charakteryzowały się bowiem wysokim stopniem unaukowienia, widocznym we wdrażaniu nowoczesnych osiągnięć technologicznych oraz diagnostycznych stosowanych w medycynie przy jednoczesnym postrzeganiu ich jako działań o charakterze misyjnym, ewangelizacyjnym. Szpitale misyjne cechowała znaczna otwartość, w praktyce niemal wszyscy, co szczególnie istotne – także niezamężne kobiety, mogły w nich uzyskać pomoc. Na wczesnym etapie implementacji rządowych projektów dotyczących zdrowia publicznego i higieny w Iranie misjonarze odgrywali istotną rolę, prowadząc nie tylko placówki medyczne, lecz także szkoły dla pielęgniarek. Co więcej, realizowane przez nich programy koncentrowały się wokół zagadnień macierzyństwa, stanowiąc praktyczny wymiar troski o dziecko oraz formę wsparcia skierowaną bezpośrednio do kobiet.

Nie ulega wątpliwości, że raporty misyjne, nawet jeśli ich autorzy dążyli do pewnej obiektywizacji, widocznej choćby w zestawieniach statystycznych, pozostają wyrazem określonego światopoglądu – protestanckiego uniwersalizmu misyjnego, ukierunkowanego na upowszechnianie wartości chrześcijańskich, a tym samym chrześcijańskiego modelu rodziny. W rzeczywistości jednak model ten był ukształtowany przez kulturę pochodzenia samych misjonarzy.

Zważywszy na zróżnicowanie misji protestanckich prowadzonych w Iranie – zarówno amerykańskich (prezbiteriańskich), jak i brytyjskich (anglikańskich) – można zauważyć pewne różnice, mające jednak głównie charakter praktyczny. Różnice te dotyczyły sposobów upowszechniania chrześcijaństwa: Brytyjczycy szybciej asymilowali lokalne wzorce, co przejawiało się m.in. w architekturze obiektów sakralnych oraz w stosowaniu *parde*, zasłony oddzielającej część przeznaczoną dla mężczyzn i kobiet w kościele, przynajmniej we wczesnym okresie działalności. Inicjaty-

idem, *Medycyna i misje protestanckie w przedrewolucyjnym Iranie : narracja fotograficzna*, „Textus et Studia" 3 (39), 2024, s. 169–204.

wy podejmowane przez misję anglikańską i prezbiteriańską różniły się także zakresem działania, rozmieszczeniem geograficznym (granicę między misjami wyznaczał 34. równoleżnik szerokości geograficznej północnej) oraz stopniem powiązania misji z irańskimi instytucjami politycznymi. Działalność amerykańskich prezbiterian, koncentrująca się na północy kraju, miała ze względu na główną siedzibę misji w stolicy kraju wpływ na środowiska decydenckie, zwłaszcza w dwóch kluczowych obszarach kształtowania nowych wzorców społecznych – edukacji i medycyny.

Irańska rodzina w protestanckim dyskursie misyjnym

Amy Motlagh, dokonując analizy tekstów prawnych i literackich dotyczących małżeństwa i rodziny w Iranie w XX wieku, doszła do wniosku, że: „pojęcie *kobieta* zostało ponownie ukształtowane przez nowe prawo i wynikające z niego praktyki społeczne”[8]. Niewątpliwie nowe rozumienie roli kobiety w społeczeństwie oraz znaczenie rodziny miało również wpływ na tworzenie studiów czy też instytutów badań nad rodziną (*pażuheszkade-je motāl'āt-e chānewādegi*), a w okresie późniejszym również studiów kobiecych (*motāl'āt-e zanān*) w Iranie. Irański socjolog Taghi Azdarmaki dowodzi, że profesjonalizacja badań nad rodziną sięga w Iranie połowy XX wieku i wiąże się z wprowadzeniem programów z socjologii na Uniwersytecie Teherańskim[9]. Tego typu badania były prowadzone już nie tylko z perspektywy prawa muzułmańskiego, lecz z wykorzystaniem narzędzi socjologicznych, antropologicznych czy psychologicznych, co odpowiadało faktycznym przeobrażeniom, jakich doświadczał Iran przed rewolucją islamską.

---

8 A. Motlagh, *Burying the beloved*, op. cit., s. 7.

9 Taghi Azadarmaki, *Families in Iran: The Contemporary Situation*, w: *Handbook of World Families*, red. Bert N. Adams, Jan Trost, Thousand Oaks, CA 2005, s. 467–485; Taghi Azdarmaki, Mehri Bahar, *Families in Iran: changes, challenges and future*, „Journal of Comparative Family Studies” 37/4 (2006), s. 590.

Należy podkreślić, że wszelkie rozważania dotyczące zmiany modelu rodziny irańskiej od wielopokoleniowej, patriarchalnej, patrylinearnej do nuklearnej muszą uwzględnić rozwój prawodawstwa, które począwszy od Rezy Pahlawiego coraz wyraźniej uwzględniało podmiotowość kobiet oraz ich aktywność społeczną, a przy tym również odchodziło od wzorców wyznaczonych przez dominujący w Iranie islam szyicki. W tym kontekście raporty misyjne stanowią niezwykle cenne źródło – ukazują proces transformacji rodziny oraz prawa rodzinnego w Iranie. Z jednej strony misjonarze zainteresowani byli zmianami zachodzącymi na poziomie ogólnym, państwowym, z drugiej – sami byli inicjatorami pewnych rozwiązań w tym zakresie. Niezależnie od podejmowanych przez misje anglikańską i prezbiteriańską partykularnych inicjatyw, jak tworzenie irańskich struktur anglikańskiej organizacji Mothers' Union w Isfahanie czy promowanie określonych postaw poprzez prasę, jak w przypadku czasopisma *Ālam-e Neswān* [Świat kobiet] redagowanego przez amerykańską misjonarkę Annie Boyce – działania misyjne miały podobny charakter. Obejmowały one zakładanie szkół dla dziewcząt, organizowanie kursów praktycznych (od krawiectwa po pielęgniarstwo), a także tworzenie szpitali, w tym oddziałów przeznaczonych wyłącznie dla kobiet. W konsekwencji misjonarze podkreślali konieczność wprowadzenia standardów w zakresie opieki nad dzieckiem, a w późniejszym okresie – rozwijania badań prenatalnych i troski o zdrowie kobiet, matek.

Irańska badaczka Pamela Karimi wskazuje jeszcze na jedną istotną przestrzeń interakcji z Irańczykami, jaką był dom misjonarzy. Stanowił on miejsce, które wywierało wpływ zarówno na postawy estetyczne Irańczyków, jak i – co szczególnie istotne – na ich przekonania ideowe dotyczące funkcjonowania rodziny, a także obowiązków i praw jej członków[10]. W tym kontekście należałoby raczej mówić o rodzinie jako o podmiocie działań misyjnych, a tym samym dostrzegać w aktywności misjonarzy

[10] Pamela Karimi, *Domesticity and consumer culture. Interior revolutions of the Modern Era*, London–New York 2013. s. 40.

manifestację wzorców i postaw charakterystycznych dla rodziny chrześcijańskiej. W takim ujęciu działalność misyjna stanowiła formę reprodukcji wzorców, zachowań oraz hierarchii rodzinnych typowych dla rodzin misjonarzy, z dominującą pozycją mężczyzny jako głową rodziny oraz przypisaniem kobiecie przestrzeni domowej. W praktyce misyjnej kobiety odgrywały jednak znaczącą rolę w kwestiach religijnych, wykazując się dużą aktywnością w działaniach związanych z ewangelizacją, edukacją i opieką, co również stanowiło ważny wzorzec postaw społecznych dla kobiet irańskich.

Postulaty misyjne dotyczące przemian społecznych w Iranie obejmowały kilka kluczowych obszarów: zdrowie, edukację oraz partycypację społeczną. Michael Zirinsky zwraca uwagę, że działania misyjne promowały określony styl życia, obejmujący zarówno sposób prowadzenia domu, jak i wzorce relacji rodzinnych[11]. W projektach misyjnych szczególne miejsce zajmowały zagadnienia dotyczące relacji między płciami w rodzinach irańskich, które – zgodnie z wizją misjonarzy – powinny były ulec gruntownej przemianie. Postulowane zmiany obejmowały m.in. zakaz wydawania za mąż dziewcząt w bardzo młodym wieku, zakaz poligamii oraz wprowadzenie ograniczeń w zakresie rozwodów. Tym samym postulowano odejście od tradycyjnego rozumienia małżeństwa jako kontraktu regulowanego prawem muzułmańskim, na rzecz małżeństwa rozumianego jako „powołanie boskie", które jako związek oparty na wzajemnym szacunku miał gwarantować szczęście i spełnienie małżonków, a także zapewnić właściwe wychowanie potomstwa.

Za punkt wyjścia do prezentacji oraz analizy opinii misjonarzy na temat rodziny irańskiej może posłużyć tekst Clary C. Rice, misjonarki związanej z anglikańską organizacją misyjną Church Missionary Society. W artykule opublikowanym w biuletynie diecezjalnym w 1919 roku dotyczącym sytuacji kobiet w Iranie autorka pisała:

---

11 Michael P. Zirinsky, *A Presbyterian Vocation to Reform Gender Relations in Iran: The Career of Annie Stocking Boyce*, w: *Women, Religion and Culture in Iran*, red. Sarah Ansari, Vanessa Martin, London–New York 2001, s. 53.

> Uzus społeczny bardziej niż wszystko inne determinuje los kobiety w Iranie. Wydana za mąż w wieku dziewięciu lat, czego może oczekiwać od następnego pokolenia? Wielożeństwo, małżeństwa czasowe, rozwody [...] osłabiają fizyczną i moralną siłę narodu. Jeśli kiedykolwiek ten straszliwy bieg miałby być odwrócony, to potrzebujemy chrześcijańskiej edukacji, legislacji, opinii publicznej oraz zintensyfikowanych indywidualnych wysiłków[12].

Przytoczony fragment stanowi jedynie część niezwykle interesującego tekstu o znamiennym tytule *The Future of Persia's Womanhood*, w którym autorka przedstawiła sytuację kobiet irańskich, wskazując na różnice między mieszkankami miast, wsi oraz kobietami reprezentującymi społeczności nomadów. Problem degradacji roli i znaczenia kobiety dostrzegała przede wszystkim w normach społecznych ukształtowanych przez szyizm. Krytykowała w szczególności dopuszczalne w prawie muzułmańskim: wczesny wiek zamążpójścia, poligamię, małżeństwa czasowe oraz łatwość, z jaką mężczyzna mógł się rozwieść – a szerzej, degradację irańskiej rodziny. Poruszone przez nią zagadnienia kształtowały dyskurs misyjny zorientowany na relacje rodzinne.

Krytyka tradycyjnego szyickiego modelu rodziny oraz społecznych uwarunkowań dotyczących roli kobiet – matek, żon i córek – stanowiła zatem istotny element raportów i relacji misyjnych praktycznie od XIX wieku. Rice dodatkowo wprowadzała tematykę społecznej roli kobiet oraz właściwych relacji między małżonkami w szerszy kontekst, który można określić jako polityczno-narodowościowy. Postulowała zmianę prawa oraz podjęcie wysiłków na rzecz kształtowania nowych wzorców społecznych. Jednym z rozwiązań miało być wprowadzenie chrześcijańskiej edukacji, rozumianej jako kształcenie dostępne dla wszystkich, niezależnie od płci.

Istotnie, intensyfikacja działań misyjnych w obszarze edukacji oraz opieki zdrowotnej przypada na pierwszą połowę XX wieku. Podobnie

---

[12] Clara C. Rice, *The Future of Persia's Womanhood*, „The Persia Mission Letter" 1, 1919, s. 7.

w zakresie edukacji, higieny i ochrony zdrowia – obszarów wówczas w dużej mierze uniezależnianych od wpływu islamu – rządzący wprowadzali odpowiednie regulacje prawne, dążąc ostatecznie do centralizacji systemu edukacji oraz służby zdrowia[13]. Warto przy tym pamiętać, że motywowany religijnie model relacji społecznych oraz rodzinnych był również przedmiotem krytyki reformatorów irańskich. Wraz z przemianami społecznymi w Iranie krytyka ta była połączona z nadzieją, że nowe prawa doprowadzą do faktycznych zmian i poprawy sytuacji kobiet, a w konsekwencji również więzi rodzinnych.

Regulacje prawne dotyczące rodziny w okresie panowania Rezy Pahlawiego (1925–1941)

Reformy wprowadzane w okresie rządów Rezy Pahlawiego znacząco ograniczyły wpływ uczonych muzułmańskich na kształtowanie systemu prawnego Iranu. W tym zakresie niewątpliwie kluczowym było: 1) wprowadzenie regulacji dotyczącej ewidencji obywateli – Ustawa o rejestrze obywateli, Qānun-e sedżel-e ahwāl z 1925 roku, która wprowadzała konieczność rejestracji ślubów i rozwodów[14], 2) wprowadzenie regulacji dotyczących funkcjonowania jednostki w społeczeństwie oraz relacji społecznych w postaci Kodeksu cywilnego, Qānun-e madani w roku 1928 wraz z późniejszymi dodatkami oraz zmianami, 3) wprowadzenie regulacji dotyczących małżeństwa w 1931 roku w postaci uchwały Qānun-e dar bāre'-je ezde*wādż* oraz 4) regulacji dotyczących ubioru kobiet – dekret

[13] Firoozeh Kashani-Sabet, *Conceiving citizens. Women and politics of motherhood in Iran*, Oxford 2011, s. 28.

[14] Mehralsadat Aszrafpur, Soheila Tarabi Farsani, Fejzollah Boszaseb Gosze, *Ezdewādż wa masā'el-e hoquqi dar dowre-je Rezā-szāh* [Małeństwo i aspekty prawne w okresie panowania Rezy-szaha], „Naszri-je jāftehā-je tārichi" 1/ 4, 1403 (=2025), s. 53.

szacha z 1935 roku zakazujący kobietom noszenia *czadoru* zakrywającego całe ciało kobiety[15].

Niezależnie od metod wprowadzania reform oraz autorytarnego charakteru rządów władca był postrzegany przez misjonarzy jako inicjator rzeczywistych zmian społecznych[16]. Z entuzjazmem przyjęto zwłaszcza regulacje dotyczące stroju, upatrując w nich próby upodmiotowienia kobiet w społeczeństwie irańskim oraz przejawów zmian w zakresie modelu rodziny, która wciąż opierała się na wzorcach wyznaczonych przez islam szyicki. Pomimo pewnych innowacji kodeks cywilny w zakresie odpowiedzialności i roli małżonków, a także prawo dotyczące małżeństwa powielały rozwiązania charakterystyczne dla szyizmu. Takie rozwiązania nie mogły być zaakceptowane przez misjonarzy.

John N. Hoare, misjonarz anglikański, w raporcie z 1937 roku zatytułowanym *Something new in Iran* poświęconym sytuacji w Iranie, skrytykował nowe rozwiązania prawne wskazując, że wymagają one dalszego udoskonalenia. Pisząc o instytucji małżeństwa podkreślał, że:

> Prawo małżeńskie zostało zmienione, wciąż jednak pozostaje wiele miejsca na jego poprawę. Muzułmanin może mieć do czterech stałych żon, jednak zgodnie z prawem szyickim, obowiązującym w Iranie, małżeństwa czasowe są dozwolone i nikt nie piętnuje mężczyzny, który żeni się z kobietą na tydzień czy miesiąc, choć system ten jest niczym innym jak zalegalizowaną prostytucją[17].

Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że prawo dotyczące małżeństwa – nawet jeśli opierało się na rozwiązaniach religijnych – miało charakter prawa stanowionego, podlegające późniejszym nowelizacjom. Wspomniane małżeństwa czasowe (*sighe*) były przedmiotem znacznej

---

15 Gholam Reza Vatandoust, *The Status of Iranian Women during the Pahlavi regime*, w: *Women and the Family in Iran*, red. Asghar Fathi. Leiden 1985, ss. 107–130; Nadjma Yassari, *Iranian Family Law in theory and practice*, „Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law Online", 9 (1), 2002, s. 43–64.

16 M. Rzepka, *Apostołowie nowoczesności*, op. cit., s. 102–103.

17 John N. Hoare, *Something New in Iran*, Church London 1937, s. 19–20.

krytyki ze strony misjonarzy, którzy postrzegali je jako wyraz patologii społecznej oraz formę zalegalizowanej prostytucji[18]. Z podobnymi opiniami spotykamy się w pismach misjonarzy od dawna, między innymi u przywołanej wcześniej Clary Rice. Podobne stanowisko zajmował również lekarz i misjonarz John Wishard, pracujący w teherańskim szpitalu prowadzonym przez prezbiterian. Podkreślał on, że po zakończeniu kontraktu małżeńskiego kobiety pozostawały całkowicie pozbawione środków do życia i często stawały się zależne od instytucji charytatywnych prowadzonych przez misjonarzy[19].

Przedmiotem krytyki były również wczesne zamążpójścia. W 1929 roku w czasopiśmie „The Mission Hospital" ukazał się artykuł autorstwa Alice Linton, dotyczący pracy w szpitalu dla kobiet prowadzonym przez anglikanów w Isfahanie. Linton poruszyła w nim problem wydawania za mąż dziewczynek w wieku dziewięciu lat jako praktyki zgodnej z islamem. Wspomniała jednocześnie o petycji wysłanej do szacha – podpisanej przez wszystkich lekarzy pracujących w misji oraz popartej przez władze lokalne – wzywającej do zmiany prawa[20]. Tekst ten jest interesujący nie tylko ze względu na poruszaną problematykę, lecz także dlatego, że ukazuje zaangażowanie misjonarzy w kwestie prawne dotyczące kobiet oraz ich dążenie do tworzenia sieci współpracy między różnymi podmiotami, wykraczającymi poza działalność o charakterze ewangelizacyjnym.

W latach trzydziestych XX wieku wyraźnie zarysował się kształt reform Rezy Pahlawiego zmierzający do silnej centralizacji państwa, modernizacji instytucji społecznych, administracji oraz promocji nowych wzorców kulturowych. Hoare, odnosząc się do zmian, które zaobserwował w społeczeństwie irańskim, dowodził, że posiadanie więcej niż jednej żony

---

18 Claudia Yaghoobi, *Temporary Marriage in Iran: Gender and Body Politics in Modern Iranian Film and Literature,* Cambridge 2020, s. 60.

19 John Wishard, *Twenty years in Persia; a narrative of life under the last three shahs*, New York 1908, s. 211–212; Janer Afary, *Sexual politics in modern Iran*, Cambridge 2009, s. 60–66.

20 Alice P. Linton, *Isfahan Women's hospital*, „The Mission Hospital" 6 (376), 1929, s. 138–139.

było w tym czasie raczej wyjątkiem niż regułą, a zwyczaj małżeństw czasowych – jak przekonywał – powinien zaniknąć wraz ze zwiększającą się rolą kobiet i ich aktywnością społeczną oraz zawodową, podobnie jak nieograniczona inicjatywa rozwodowa mężów. Istotnie, zagadnienie rozwodów oraz poligamii powracało w raportach misyjnych cyklicznie. Co ważne, Hoare odnotował zmniejszającą się liczbę wczesnych małżeństw: „Małżeństwa dzieci są obecnie znacznie rzadsze; nie ustały one całkowicie, o czym świadczą dane pochodzące ze szpitali, ale ustawowy wiek małżeński ustalono na osiemnaście lat dla chłopców i szesnaście lat dla dziewcząt”[21]. Autor, jak się wydaje, odnosił się do kodeksu cywilnego, który jednak przewidywał pewne wyjątki dotyczące minimalnego wieku zawarcia małżeństwa dla dziewcząt, określając go na 13 lat, dla chłopców zaś na 15 lat[22].

Należy zauważyć, że pomimo obowiązywania regulacji prawnych silnie związanych z islamem szyickim, praktyka społeczna w zakresie zawierania małżeństw, rozwodów czy wychowania dzieci – zwłaszcza w miastach – ulegała wyraźnym przeobrażeniom, odpowiadając reformom ukierunkowanym na unowocześnienie Iranu. Reformy te określane były przez misjonarzy mianem „polityki liberalnej i progresywnej”[23]. Przejawiała się ona między innymi w przyjęciu europejskiego stylu ubioru, stanowiącego wyraźny znak identyfikujący zwolenników reform. W rzeczy samej, takie praktyki obserwowano początkowo przede wszystkim w stolicy kraju. Ruth Irwing pisała w liście do rodziny, że „Teheran wydaje się być zagranicznym miastem” – odrębność miasta wynikała z obecności Iranek w przestrzeni publicznej bez *czadorów*. Irwing zwróciła także uwagę na popularność kin, w których wyświetlano filmy amerykańskie i europejskie. Warto podkreślić, że w odniesieniu do przemian obyczajowych kino odgrywało istotną rolę, co również zauważali misjonarze[24].

---

21 J.N. Hoare, *Something new*, op. cit., s. 20.

22 Shamin Ashari, *Early marriage in Iran: a pragmatic approach*, „Journal of Human Rights Oractice” 11, 2019, s. 577.

23 J.N. Hoare, *Something new*, op. cit., s. 17.

24 M. Rzepka, *Apostołowie nowoczesności*, op. cit., s. 160–162.

Charakterystyczne wydaje się również to, że akceptowalne przez islam formy małżeństwa, zwłaszcza poligamia oraz „muzułmański strój kobiety" były krytykowane przez reprezentantów różnych grup społecznych. Za ich ograniczeniem lub zniesieniem przedstawiano różne argumenty natury społecznej oraz medycznej. Wskazywano na szkodliwość wielożeństwa dla zdrowia psychicznego kobiety, dowodząc, że taka sytuacja wzmacnia poczucie zagrożenia oraz konfliktu między żonami, w konsekwencji ma to negatywny wpływ na wychowanie dzieci. Ruth Frances Woodsmall w pracy dotyczącej kobiet muzułmańskich, opublikowanej w 1936 roku, przywołuje badanie przeprowadzone przez lekarzy z misji prezbiteriańskiej w Kermanszahu, którzy wykazali, że w rodzinach monogamicznych śmiertelność niemowląt była mniejsza[25]. Tego typu relacje należy jednak czytać w odniesieniu do bardzo niskiej świadomości zasad higieny w tamtym okresie. Stąd obserwowana tendencja, którą można określić jako „medykalizację życia rodzinnego", zawierająca się w formule: zdrowi rodzice to zdrowe dzieci, czyli zdrowi małżonkowie to zdrowa rodzina[26]. Podobnie jak poligamia również muzułmańskie nakrycie *czador* łączono z rozważaniami nad zdrowiem kobiety. Z jednej strony wykazywano większą zachorowalność kobiet na gruźlicę, powodem czego miało być wdychanie bakterii pod czadorem, czy też osteomalację, wywołaną brakiem witaminy D pozyskiwanej z promieni słonecznych, z drugiej zaś podkreślano szkodliwość czadoru dla zdrowia psychicznego kobiet[27].

Analizując sytuację zdrowotną mieszkańców Maszhadu w roku 1935 – wówczas wprowadzono prawo zakazujące kobietom noszenia czadorów – pracujący w szpitalu misyjnym Rolla Hoffman, pisał, że: „ostatecznie kobiety z wszystkich grup społecznych odrzuciły wielowiekową tradycję zasłaniania, a tym samym izolacja i segregacja kobiet jest kwestią

---

25 Ruth F. Woodsmall, *Moslem women enter a new world*, London 1936, s. 298.

26 Warto podkreślić, że prawo małżeńskie przyjęte w 1931 wymagało również certyfikatu zdrowia dla mężczyzn, Yaghoobi, *Temporary Marriage*, s. 60.

27 J. Afary, *Sexual politics*, op. cit., s. 165, R.F. Woodsmal, *Moslem women*, op. cit., s. 290.

przeszłości w tym nowym Iranie"[28]. Stwierdzenie to jednak wydaje się nazbyt optymistyczne. Owszem, przyjęcie nowego stroju było powszechne wśród osób wykształconych, jednak w społecznościach religijnych, bardziej konserwatywnych wprowadzone prawo przyczyniło się do niechęci kobiet do pojawiania się w miejscach publicznych – faktycznie zostało ono zniesione przez Mohammada Rezę na początku jego rządów i pozostawiono kobietom prawo decydowania o stroju. Nie ulega jednak wątpliwości, że z perspektywy misyjnej takie rozwiązanie miało silny wpływ na pozycję kobiety w społeczeństwie irańskim. Hoffmann, przywołując pozytywne przykłady, w tym dotyczące tworzenia się nowych więzi społecznych będących wynikiem zerwania z „izolacją i segregacją kobiet", wspominał o problemach natury medycznej:

> [...] grzybica woszczynowa stała się głównym problemem w tych dniach po zaadaptowaniu nowych nakryć głowy. Nie miało to takiego znaczenia dawniej, gdyż mogło być skrywane pod turbanem czy czadorem, dzisiaj jednak jest to piętno niższości, i jej biedne ofiary wołają o pomoc[29].

Innym problemem łączonym z patologicznymi relacjami społecznymi były choroby weneryczne. Hoffmann wskazywał dodatkowo, że to, co cechowało Irańczyków w tym czasie, to pragnienie wiedzy. Wydaje się to znamienne, że model rodziny był budowany na „świeckim racjonalizmie", a nie na religii[30]. Odpowiadając na te potrzeby, szpitale oraz szkoły misyjne wprowadzały programy dotyczące higieny, zdrowia, opieki nad dziećmi, a w kolejności również oferowali zajęcia dotyczące relacji rodzinnych. Zgodzić się należy z obserwacją Woodsmall, że „w wielu przypadkach przełom [w podejściu konserwatywnym, religijnym] wywoływała wizyta u lekarza z zagranicy"[31]. Wydaje się to prawdziwe właśnie w odniesieniu do misjo-

---

28 PHS, RG, 91-11-20, Rolla Hoffmann, *Meshed Medical Report*, 1935–1936.

29 Ibidem.

30 Firoozeh Kashani-Sabet, *Conceiving citizens. Women and the politics of motherhood in Iran*, Oxford University Press, Oxford 2011, s. 68.

31 R.F. Woodsmal, *Moslem women*, op. cit., s. 295.

narzy oraz misjonarek, lekarek i pielęgniarek pracujących w ośrodkach misyjnych. Co ważne, misjonarze współpracowali również z irańskimi lekarzami – część z nich przyjęła chrześcijaństwo – organizując szkolenia oraz kursy dla matek. Jako przykład można podać praktykę w szpitalu misyjnym w Teheranie z 1935 roku, który współpracując z lekarzem Alim Asqgharzadem, dystrybuował przygotowaną przez niego i wydrukowaną instrukcję dla matek jako formę medycyny prewencyjnej[32].

Edukacja w zakresie higieny oraz nauczanie podstaw opieki medycznej wpłynęły na pozycję kobiet przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, dostępna kobietom praktyczna wiedza zwiększała ich odpowiedzialność oraz sprawczość w rodzinie, dając im narzędzia do zarządzania zdrowiem jej członków. Po drugie, wzrastało znaczenie kobiet w społeczeństwie poprzez stopniowe rozpoznanie i uznanie zawodów medycznych, zwłaszcza nowoczesnego pielęgniarstwa. Sprzyjały temu oczywiście programy rządowe oraz wprowadzane w tym czasie reformy.

Kashani-Sabet, analizując treści zamieszczane w prasie tego okresu autorstwa kobiet irańskich, dowodzi, że macierzyństwo zostało splecione z patriotyzmem[33]. Tym samym rola kobiety w społeczeństwie oraz rodzinie nie była już określona tylko przez religię – islam szyicki, lecz przez państwo. Prowadziło to do powolnej zmiany modelu rodziny. Model taki miał korespondować z nauką oraz medycyną. W przypadku misjonarzy w istocie ten nowy model wpasowywał się w wizję rodziny chrześcijańskiej, który zakładał wspólne dążenie małżonków do zdobywania wiedzy oraz wspólną odpowiedzialność za rodzinę, oczywiście z zachowaniem odpowiednich ról i podziału obowiązków między mężem a żoną.

Praca wśród całych rodzin nabrała zatem dużego znaczenia w następstwie zmian politycznych. Adelaide Frame, misjonarka i lekarka, pisała w raporcie z 1941 roku:

> Podjęto starania, aby włączyć rodzinę w prace kościoła. Spotkania modlitewne w domach, które powinny dać impuls do wzmocnie-

32 PHS, RG, 91-19-11, P.C. McDowell, *Report of Tehran Medical Work*, 1934–1935.
33 F. Kashani-Sabet, *Conceiving citizens*, op. cit., s. 135.

> nia takich wysiłków, przyniosły pewne rezultaty w niektórych miejscach, w innych ten wpływ był mniejszy. Jednym z interesujących i budzących nadzieję projektów jest przygotowanie kursów edukacyjnych dotyczących życia rodzinnego i domowego jako programu dla wszystkich naszych kościołów z nadzieją, że nadchodzący rok będzie owocny w zakresie rozwoju i wzmocnienia chrześcijańskiego życia rodzinnego w Iranie[34].

W latach dwudziestych XX wieku w Isfahanie, będącym obszarem pracy misji anglikańskiej, zaczęto tworzyć irańską gałąź chrześcijańskiej organizacji Mothers' Union. Działania organizacji zmierzały do ukazania świętości, a tym samym również nierozerwalności małżeństwa oraz znaczenia macierzyństwa jako boskiego powołania[35]. Aktywność członków tej organizacji dotyczyła zarówno edukacji, jak również pracy wśród rodzin, w tym także mężczyzn. Raporty ukazują również trudności, z jakimi borykały się kobiety, które przyjęły chrześcijaństwo. Tym samym zasadnym wydawała się praca wśród rodzin i konwersje o charakterze rodzinnym.

Harriet Pease w raporcie z 1941 przywołała zasłyszane na antenie radia BBC stwierdzenie, że „gdyby kobiety rządziły światem, nie byłoby wojen". Pease zadając pytanie: „Jak w kraju takim jak Iran niewykształcone kobiety miałyby sprawować funkcje rządowe?", sugeruje, że istotna byłaby zmiana mentalności, a może raczej konwersja religijna[36]. Wspomina również o praktycznym wymiarze pracy wśród irańskich kobiet, która koncentrowała się na nauce gotowania, prowadzeniu budżetu domowego czy lekcjach języka angielskiego. Podnoszenie świadomości w zakresie życia rodzinnego odbywało się również za pośrednictwem prasy.

Warto przywołać czasopismo 'Ālam-e Neswān redagowane przez Annie Boyce, które miało stanowić przestrzeń wymiany myśli między

---

34 PHS, RG 91-8-1, Adelaide Frame, *Narrative of the Iran Mission*, 1941.

35 Cordelia Moyse, *A history of the Mothers' Union. Women, Anglicanism and globalization, 1876–2008*, Rochester 2009, s. 62–77.

36 PHS, RG 91-7-71, Harriet Pease, *Evangelistic work for women*, Tabriz 1941.

Irankami – nie tylko tymi, które przyjęły chrześcijaństwo[37]. Jednym z ciekawszych zjawisk tego okresu była współpraca misjonarek z irańskimi aktywistkami. Pomimo znacznych różnic światopoglądowych obie grupy promowały zbieżną wizję rodziny, opartej na wzajemnym szacunku małżonków oraz podkreślającej prawo kobiety do wyboru męża. W istocie oznaczało to wprowadzenie nowego modelu rodziny, odpowiadającego modernizacyjnej wizji kraju. Szczególne znaczenie miało wówczas podkreślanie konieczności rejestracji małżeństw w urzędach stanu cywilnego, podniesienie wieku zawarcia małżeństwa oraz rozpoczęcie dyskusji nad odpowiedzialnością małżonków i prawem kobiet do opieki nad dziećmi po rozwodzie. Zagadnienia te stały się wkrótce integralnym elementem programu modernizacyjnego wprowadzanego przez kolejnego władcę – Mohammada Rezę Pahlawiego.

Regulacje prawne dotyczące rodziny w okresie panowania Mohammada Rezy Pahlawiego (1941–1979)

Zasadnicze zmiany o charakterze prawnym i administracyjnym w odniesieniu do rodziny miały miejsce w czasie panowania Mohammada Rezy Pahlawiego. Wśród wielu inicjatyw realizowanych w tym okresie zwłaszcza programy edukacyjne oraz zdrowotne miały decydujący wpływ na kształtowanie nowych relacji społecznych oraz modelu nowoczesnej irańskiej rodziny. Wprowadzane wówczas regulacje obejmowały: 1) szeroki program reform społecznych, agrarnych, edukacyjnych, zapoczątkowany w 1963 roku, który został nazwany „białą rewolucją" (enqelāb-e sefid), 2) uzyskanie przez kobiety praw wyborczych, 3) wprowadzenie regulacji dotyczących rodziny – w 1967 roku irański parlament przyjął Prawo dotyczące ochrony rodziny (Qānun-e hemājat-e chānewāde), a w 1975 wprowadzono w nim znaczne poprawki.

[37] M. Rzepka, *Apostołowie nowoczesności*, op. cit., s. 219–220.

Należy pamiętać, że w tym okresie wpływy Stanów Zjednoczonych były szczególnie widoczne w Iranie, podobnie jak oddziaływanie projektów międzynarodowych, które inspirowały próby dostosowania regulacji dotyczących rodziny do międzynarodowych standardów. Dotyczyło to przede wszystkim określenia minimalnego wieku zawarcia małżeństwa – 18 lat dla dziewcząt i 21 lat dla chłopców, kwestii rozwodu – rozwód możliwy po orzeczeniu sądowym, oraz prawa matki do opieki nad dzieckiem. Przyjęte wówczas rozwiązania faktycznie zrywały z modelem rodziny utrwalonym w tradycji islamu szyickiego i jako takie spotykały się ze sprzeciwem ze strony uczonych muzułmańskich[38].

Początek tych zmian wyznaczał plan powszechniej edukacji, który miał być realizowany przez specjalne „korpusy wiedzy" (*sepāh-e dānesz*) utworzone na wzór jednostek wojskowych. Reformy te znalazły pozytywne odbicie w raportach misyjnych:

> Iran ma armię, w tradycyjnym tego słowa znaczeniu, lecz obecnie w 1964 roku ma również inne armie, zmobilizowane do pokojowego marszu ku postępowi. [...] Te nowoczesne armie na rzecz pokojowego rozwoju zostały zorganizowane, by odgrywać konstruktywną rolę w „oddolnych" transformacjach obszarów wiejskich, gdzie mieszka większość Irańczyków, w mozolnym procesie polepszania warunków życia dwudziestu milionów obywateli Iranu. Łączenie z programem reformy agrarnej i innych aspektów białej rewolucji szacha, oferują światło nadziei na przyszłość w tym starożytnym i wciąż jeszcze nie rozwiniętym miejscu[39].

Autor raportu sugerował jednak, że tego typu armie są niewystarczające, potrzebna jest bowiem „armia wiary, nadziei i miłości, korpus odnowy moralnej i duchowej." To wezwanie można interpretować w odniesieniu do charakteru wprowadzanych reform. Wydaje się, że postępująca, zdaniem misjonarzy, sekularyzacja czy też „świecka racjonalizacja" życia społecznego jako część projektu modernizacyjnego pozbawiała Irańczy-

---

38 Hamide Sedghi, *Women and politics in Iran: veiling, unveiling, and reveiling*, Cambridge 2007, s. 128

39 PHS, RG 91-8-18, *Iran Mission annual report*, 1964.

ków ważnego komponentu tożsamościowego. A pozytywne co do zasady reformy przeprowadzane bez zrozumienia obaw mieszkańców i prób przekonywania społeczeństwa bez stosowania rozwiązań siłowych, prowadziły do niezadowolenia społecznego, a w konsekwencji również do manifestacji antyrządowych i rewolucji, która zakładała powrót do wartości muzułmańskich, widzianych jako istotny składnik tożsamości irańskiej. Hassan Dehqani-Tafti, pierwszy Irańczyk piastujący urząd biskupa anglikańskiego, wspominając lata przed rewolucją, podkreślał wzrastające niezadowolenie w społeczeństwie irańskim oraz powrót do islamu przy jednoczesnym wzroście postaw antyzachodnich[40].

Warto jednak pamiętać, że w tym czasie również praca misyjna uległa zmianom. W pewnym stopniu działalność misjonarzy nabrała charakteru bardziej charytatywnego niż misyjnego. Dotyczyło to głównie szpitali misyjnych, które stopniowo zatrudniały również Irańczyków – muzułmanów jako lekarzy. W odróżnieniu do okresu wcześniejszego, zwłaszcza wczesnych lat panowania Rezy Pahlawiego, oddziaływanie społeczne programów misyjnych było stosunkowo niewielkie. Wiązało się to oczywiście z pełną kontrolą państwa nad systemem edukacji oraz ochrony zdrowia, a zatem państwo dysponowało odpowiednimi środkami pozwalającymi na kształtowanie postaw społecznych oraz wzorców dotyczących rodziny. Zdawali sobie z tego sprawę misjonarze, pytając, czy „wciąż jest miejsce na misje medyczne w nowoczesnej strukturze społecznej i ekonomicznej Iranu"[41]. Misje prowadziły jednak programy innowacyjne dotyczące na przykład szkół dla niewidomych.

W kontekście przemian irańskiej rodziny wydaje się, że w latach siedemdziesiątych XX wieku najlepszą egzemplifikacją nowoczesnej rodziny była rodzina królewska. Isobel Howden, nawiązując do koronacji Mohammada Rezy w 1967 roku, pisała:

---

40 Hassan B. Dehqani-Tafti, *The unfolding design of my world. A pilgrim in exile*, Norwich 2000, s. 176–179.

41 PHS, RG 91-8-19, Frances L. Zoeckler, *Report of the Christian hospital*, Meshed 1964–1965.

> W październiku ubiegłego roku, gdy Jego Cesarska Mość Szachinszach Iranu koronował się, wieńcząc w ten sposób 25 lat walki politycznej i postępu społecznego, wśród powszechnej radości koronował również swoją małżonkę, cesarzową Farah – niezwykle wytworną damę – nadając jej tytuł królowej i regentki[42].

Howden dostrzegała w fakcie koronacji kulminację procesów modernizacyjnych w Iranie, a twarzą nowoczesnego społeczeństwa irańskiego miała stać się właśnie kobieta – cesarzowa[43]. Misjonarka przywoływała również postać siostry szacha, Aszraf Pahlawi, kierującej Irańską Organizacją Kobiet (Sāzmān-e zanān-e Irān). Z jej wsparcia korzystała między innymi prowadzona przez misjonarzy szkoła dla niewidomych dziewcząt. Howden odnosiła się również do tzw. „korpusów oświaty" i informowała o kobietach, które po ukończeniu czteromiesięcznego kursu pedagogicznego wyruszały na wsie, by uczyć niepiśmienne dzieci. W raportach misyjnych z tego okresu pojawiają się informacje o członkach kościołów protestanckich, którzy jako ochotnicy uczestniczyli w programach rządowych – dotyczących zarówno edukacji, jak również medycyny.

Trudno przecenić znaczenie projektów rządowych dla podniesienia ogólnego poziomu edukacji Irańczyków oraz promowania kształcenia kobiet. Howden przekonywała, że „kobieta zaczęła rozkwitać w Iranie – to wspaniały postęp, że może ona cieszyć się wolnością, własną podmiotowością i możliwościami we własnym kraju"[44]. Zauważalne w kulturze irańskiej – a szerzej muzułmańskiej – faworyzowanie chłopców sprawiało, że upodmiotowienia kobiet w społeczeństwie irańskim upatrywano przede wszystkim w programach edukacyjnych i w wychowaniu dzieci – zarówno chłopców, jak i dziewcząt – zgodnie z nowymi wzorcami społecznymi promującymi równość płci[45]. Przyjmując za Howden, że kulminacją wspomnianych procesów modernizacyjnych było panowanie Mohammada

---

42 LPL, MU/OS/5/29/6, Isobel Howden, *Blossoms and Crown*.

43 J. Afary, *Sexual politics*, op. cit., s. 208

44 LPL, MU/OS/5/29/6, I. Howden, *Blossoms and Crown.*

45 LPL, MU/OS/5/29/6, Margaret Dahqani, *List ogólny*, 1956.

Rezy Pahlawiego, warto zwrócić uwagę na kilka aspektów ilustrujących przekształcenia, jakie zaszły w tym czasie w porównaniu z okresem wcześniejszym. Dotyczyły one m.in. podwyższenia minimalnego wieku zawarcia małżeństwa do 18 lat dla kobiet i 20 lat dla mężczyzn.

Bodaj najbardziej istotne zmiany dotyczyły praw kobiet – zarówno w zakresie opieki nad dzieckiem, jak również rozwodu. Nowe regulacje znosiły prawo męża do inicjatywy rozwodowej, wprowadzając w tym zakresie równość pomiędzy płciami. Rozwód miał być zatwierdzony przez specjalny sąd, który w założeniu miał również pomóc w mediacji między małżonkami przed wydaniem decyzji rozwodowej[46]. Sądy miały również orzekać o opiece nad dzieckiem, biorąc pod uwagę jego dobro. W kwestii wielożeństwa ustawa z 1975 roku wprowadzała znaczne ograniczenia w stosunku do wcześniejszych rozwiązań: mąż przed poślubieniem drugiej żony musiał uzyskać zgodę sądu oraz zgodę pierwszej żony, jednocześnie zawarcie drugiego małżeństwa mogło stanowić powód do rozwodu dla pierwszej żony. Stanowiło to bardzo wyraźne zerwanie z tradycyjną strukturą rodzinną w Iranie opartą na islamie[47].

W przeciwieństwie do programów rządowych, model rodziny promowany przez misjonarzy opierał się na wzorcach chrześcijańskich. Małżeństwo postrzegano jako trwały związek, w którym małżonkowie wypełniają określone przez Boga i przeznaczone dla nich funkcje. Howden zauważała, że w kościołach, których członkami byli głównie irańscy konwertyci, wzrastało zrozumienie dla ideałów chrześcijańskiego małżeństwa oraz partnerskich relacji między małżonkami. Nie było to jednak zjawisko powszechne, zważywszy na przemiany modelu rodziny irańskiej i odejście od wzorców religijnych.

W obszernym raporcie z 1963, poświęconym problematyce konwersji na chrześcijaństwo oraz konwertytom, Cady Allen, wieloletni pracownik misji prezbiteriańskiej, poruszył ten aspekt, pisząc:

---

46 T. Azdarmaki, *Families in Iran*, op. cit., s. 478–479

47 N. Yassari, *Iranian Family* Law, op. cit., s. 49.

> Należy upewnić się, że konwertyta otrzymał staranne nauczanie dotyczące małżeństwa, wyjaśniające naukę Nowego Testamentu i znaczenie tworzenia chrześcijańskiego domu, akcentujące niebezpieczeństwa związane z małżeństwem z osobą niewyznającą chrześcijaństwa oraz wzywające do unikania takich związków. Z badań wynika, że jednym z najczęstszych powodów odejścia od wiary jest właśnie małżeństwo z niechrześcijaninem[48].

W raporcie podkreślono, że nie sposób ignorować realiów społecznych i kulturowych Iranu. Proponowano zatem – głównie młodym mężczyznom – aby kierowali się pragmatyzmem w wyborze przeszłych żon i wybierali osoby z rodzin „niefanatycznie muzułmańskich", lecz otwartych, o szerokich horyzontach myślowych. Można przypuszczać, że chodziło o osoby, które przynajmniej w pewnym stopniu identyfikowały się z ideami charakterystycznymi dla polityki modernizacyjnej Iranu. Oczywiście, tematyka rodziny chrześcijańskiej, protestanckiej – wspomniana przez Howden oraz Allena – stanowi odrębne, choć ściśle powiązane z przemianami irańskiej rodziny zagadnienie. Należy podkreślić, że wprowadzane regulacje prawne oraz nowe standardy społeczne tworzył bardziej korzystny klimat dla rozwoju tolerancyjnych postaw, co oddziaływało również na zachowania Irańczyków-konwertytów. Raporty misyjne ukazują zatem złożoność problemów dotyczących małżeństwa i rodziny w Iranie w kontekście gwałtowanych zmian społecznych, kulturowych i politycznych. Już John Hoare, pisząc o „nowym Iranie" lat trzydziestych XX wieku, zwracał uwagę, że w warunkach silnej separacji płci trudno było o przejawy chrześcijańskiej wspólnoty.

Raporty misyjne dowodzą głębokich przeobrażeń w sferze życia rodzinnego – od czasów panowania Rezy Pahlawiego po lata siedemdziesiąte XX wieku – obejmujących stopniowy spadek znaczenia tradycyjnych rozwiązań oraz ról mężczyzn oraz kobiet. W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że przemiany dotyczące rodziny w Iranie rozpoczęły

[48] PHS, RG 360, Series III, Cady H. Allen, E. Everett Grice, Kenneth E. Nolin, *Converts from Islam to Christianity. A survey prepared for the Christian Study Seminary on Islam*, 1963, s. 8

się od zmian w pozycji społecznej kobiet, o czym już w 1919 roku pisała Clara Rice, twierdząc, że „przyszłość Iranu leży w rękach kobiet”[49].

Podsumowanie i wnioski

Raporty misyjne i medyczne, ze względu na swoją różnorodność, szczegółowość oraz systematyczność przekazywania informacji, obejmującą ponad stulecie działalności misyjnej anglikanów i prezbiterian wśród muzułmanów w Iranie, stanowią cenne źródło do badania przemian światopoglądowych Irańczyków oraz zmian w praktykach społecznych i kulturowych. Można przyjąć, że ich głównym tematem jest szeroko rozumiana rodzina – odpowiedzialność i role jej poszczególnych członków, kwestie zdrowia – oraz relacje rodzinne ewoluujące pod wpływem czynników politycznych, prawnych i społecznych. Lektura relacji misyjnych pozwala uchwycić moment transformacji społeczeństwa i gwałtownych przemian wywołanych wprowadzeniem ustawodawstwa dotyczącego kobiet (zakaz noszenia czadorów, prawa wyborcze, edukacja) oraz rodziny, a także ukazuje zróżnicowane reakcje obywateli na odgórnie wdrażane reformy. Odmienne postawy charakteryzowały mieszkańców miast i wsi. Począwszy od rządów Rezy Pahlawiego, reformy przybrały charakter unifikujący społeczeństwo – początkowo w odniesieniu do kultury narodowej, a następnie także do systemu prawnego. Istotnym elementem tych działań było natomiast pominięcie bądź usunięcie tradycyjnych wzorców i regulacji wynikających z prawa muzułmańskiego.

Informując o działaniach rządów, misjonarze przedstawiali również własne opinie dotyczące projektów modernizacyjnych oraz możliwości ich realizacji w różnych środowiskach (miejskich, wiejskich) oraz grupach społecznych i religijnych w Iranie. Szczególne zainteresowanie budziły zmiany, które miały prowadzić do: 1) zniesienia poligamii w Iranie, 2) podwyższenia minimalnego wieku uprawniającego do zawarcia małżeństwa, 3) likwidacji małżeństw czasowych oraz 4) wprowadzenia okre-

[49] C. Rice, *The Future*, op. cit., s. 8.

ślonych działań zmierzających do poprawy zdrowia matek i dzieci. Motywacją do podjęcia działań na rzecz tego typu reform była wyznawana przez nich religia – chrześcijaństwo, która w warunkach misyjnych znajdowała wyraz w wielu inicjatywach o charakterze edukacyjnym oraz medycznym. Szczególnie istotne były programy dotyczące zdrowia zarówno w wymiarze praktycznym, jak również informacyjnym.

Formułowane przez misjonarzy opinie dotyczyły w dużej mierze islamu oraz sankcjonowanych przez uczonych muzułmańskich praktyk dotyczących małżeństwa. W konsekwencji wszelkie innowacje wprowadzane przez irańskie rządy zmierzające do ograniczania wpływów islamu na system prawny oraz społeczny państwa cieszył się znacznym poparciem. Nie oznaczało to jednak bezkrytycznego stosunku do władców – wszak działalność misjonarska również była ograniczana przez centralizację oświaty oraz ujednolicenie służby zdrowia. Co istotne, raporty misyjne przedstawiają proces, który można określić mianem „feminizacji polityki" – przejawiał się on między innymi w silnym powiązaniu kategorii kobiecości oraz rodziny i rodzicielstwa z projektem irańskiej nowoczesności. W ten sposób raporty pozwalają śledzić kształtowanie się feminizmu państwowego, zakładającego absolutyzację wzorców oraz działań państwowych w zakresie edukacji, emancypacji i politycznej partycypacji kobiet. Projekt ten wymagał również stworzenia nowego modelu rodziny. Faktycznie, przed rewolucją islamską – zwłaszcza w czasie rządów Mohammada Rezy Pahlawiego – zmiany dotyczące rodziny praktycznie zrywały z modelem tradycyjnej „muzułmańskiej rodziny".

Raporty misyjne, oferując wgląd w procesy modernizacyjne zachodzące w Iranie oraz w toczące się wówczas dyskusje i negocjacje dotyczące zakresu oraz intensywności projektów modernizacyjnych, stawiają pytanie o siłę tradycji religijnych w kształtowaniu postaw społecznych, a także o narzędzia, jakimi dysponuje państwo, wprowadzając nowe regulacje. Misjonarze zakładali bowiem – i o tym również traktują pozostawione przez nich raporty – że małżeństwo i rodzina wymagają nie tylko odpowiednio skonstruowanych praw gwarantujących bezpieczeństwo finansowe, psychiczne, emocjonalne, lecz także pewnego wymiaru transcendencji.

Bibliografia

Archiwa

Lambeth Palace Library (LPL), Londyn
MU/OS/5/29/6 , General on Diocese of Iran 1929–1970
Presbyterian Historical Society, Filadelfia
RG 91-7-71, Mission, station, institutional reports, 1960
RG 91-8-1 Mission/Station Reports, 1939–1941
RG 91-8-18 Persia/Iran mission, 1931–1968
RG 91-8-19 Persia/Iran mission, 1931–1968
RG, 91-11-20, Missionary Correspondence, 1931–1965
RG, 91-19-11 Station Reports, 1911–1962
RG 360, Series III, Cady H. Allen

Materiały i opracowania

Afary Janet, *Sexual politics in modern Iran*, Cambridge 2009.
Ashari Shamin, *Early marriage in Iran: a pragmatic approach*, „Journal of Human Rights Practice" 11, 2019, s. 569–588.
Aszrafpur Mehralsadat, Soheila Tarabi Farsani, Fejzollah Boszaseb Gosze, *Ezdżewādż wa masā'el-e hoquqi dar dowre-je Rezā-szāh [Małżeństwo i aspekty prawne w okresie panowania Rezy Szaha]*, „Naszri-je jāftehā-je tārichi" 1/4, 1403 (=2025).
Azadarmaki Taghi, *Families in Iran: The Contemporary Situation*, w: *Handbook of World Families*, red. Bert N. Adams, Jan Trost, Thousand Oaks, CA 2005, s. 467–485.
Azadarmaki Taghi, Mehri Bahar, *Families in Iran: changes, challenges and future*, „Journal of Comparative Family Studies" 37/4 (2006), s. 589–608.
Courbage Youssef, Todd Emmanuel, *Spotkanie cywilizacji*, przekład Sz. Całek, Kraków 2009.
Esposito John L., *Women in Muslim family law*, Syracuse 2001.
Hoare John N., *Something New in Iran*, Church, London 1937.
Karimi Pamela, *Domesticity and consumer culture. Interior revolutions of the Modern Era*, London – New York 2013.
Kashani-Sabet Firoozeh, *Conceiving citizens. Women and the politics of motherhood in Iran*, Oxford 2011.

Linton Alice P., *Isfahan Women's hospital*, „The Mission Hospital" 6 (376), 1929, s. 136–140.

Manktelow Emily J., *Missionary families: race, gender and generation on the spiritual frontier*, Manchester 2013.

Moyse Cordelia, *A history of the Mothers' Union. Women, Anglicanism and globalization, 1876–2008*, Rochester 2009.

Motlagh Amy, *Burying the beloved: marriage, realism, and reform in modern Iran*, Stanford 2012.

Rice Clara C., *The Future of Persia's Womanhood*, „The Persia Mission Letter" 1, 1919.

Rzepka Marcin, *Prayer and protest. The protestant communities in revolutionary Iran*, Kraków 2017.

Rzepka Marcin, *Apostołowie nowoczesności. Protestantyzm w Iranie w okresie autorytarnej nowoczesności*, Kraków 2019.

Rzepka Marcin, *Dokumentacja (nie)medyczna: Iran w relacjach Rolli Hoffmana (1887–1974), lekarza i misjonarza*, „Textus et Studia" 3 (35), 2023, s. 165–192.

Rzepka Marcin, *Medycyna i misje protestanckie w przedrewolucyjnym Iranie: narracja fotograficzna*, „Textus et Studia" 3 (39), 2024, s. 169–204.

Vatandoust Gholam Reza, *The Status of Iranian Women during the Pahlavi regime*, w: *Women and the Family in Iran*, red. Asghar Fathi, Leiden 1985.

Wishard John, *Twenty years in Persia; a narrative of life under the last three shahs*, New York 1908.

Woodsmall Ruth F., *Moslem women enter a new world*, London 1936.

Yaghoobi Claudia, *Temporary Marriage in Iran: Gender and Body Politics in Modern Iranian Film and Literature*, Cambridge 2020.

Yassari Nadjma, *Iranian Family Law in theory and practice*, „Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law Online" 9 (1), 2002, s. 43–64.

Zirinsky Michael P., *A Presbyterian Vocation to Reform Gender Relations in Iran: The Career of Annie Stocking Boyce*, w: *Women, Religion and Culture in Iran*, red. Sarah Ansari, Vanessa Martin, London – New York 2001, s. 51–69.

https://doi.org/10.15633/9788383701219.08

Zuzana Budayová[1]

Katolícka Univerzita v Ružomberku
https://orcid.org/0000-0002-6171-3384

The place of the family in the legislative social policy of the Slovak Republic

Miejsce rodziny w legislacyjnej polityce społecznej Republiki Słowackiej

Abstrakt
Rodzina stanowi kluczową jednostkę społeczną, która wywiera fundamentalny wpływ na dobrostan jednostki i ogólną spójność społeczną. W tym tekście analizowane jest złożone miejsce rodziny w legislacyjnej polityce społecznej Repu-

[1] Doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD. has been working at the Catholic University in Ružomberok, at the Faculty of Theology, at the Theological Institute in Spišské Podhradí since 2006. She is a co-guarantor of the Social Rights study program at the bachelor's and master's levels, lectures in the areas of Romology, methods and approaches of social work with the family, addictions, charity work, biology, field social work and many others. She also leads the professional practice of students and is actively involved in the issues of the Roma population.

bliki Słowackiej. W publikacji przeanalizowano ramy konstytucyjne dotyczące ochrony rodziny, kluczowe obszary działań legislacyjnych mających na celu wsparcie rodziny, wskazano dominujące trendy i obecne wyzwania. Praca wskazuje również na potrzebę dalszego rozwoju polityki, aby skuteczniej reagować na zmieniające się warunki demograficzne i społeczne oraz zapewnić optymalne środowisko dla rozwoju rodziny na Słowacji.
Słowa kluczowe: rodzina, polityka społeczna, ustawodawstwo, Republika Słowacka, wsparcie rodziny, polityka rodzinna, usługi socjalne

Abstract
The family constitutes a fundamental social unit exerting a profound influence on individual well-being and broader social cohesion. This study examines the intricate position of the family within the legislative framework of social policy in the Slovak Republic. It analyzes the constitutional basis for family protection, key legislative measures designed to support families, prevailing trends, and contemporary challenges. The analysis also underscores the necessity for further policy development to address evolving demographic and social conditions more effectively, thereby fostering an optimal environment for family development in Slovakia.
Keywords: family, social policy, legislation, Slovak Republic, family support, family policy, social services

Introduction

The family, as the basic building block of society, is the bearer of important social, economic and cultural functions. Its stability and prosperity directly affect demographic development, social inclusion and the overall quality of life of citizens. In the Slovak Republic, the protection and support of the family is explicitly enshrined in the highest legal regulation – the Constitution of the Slovak Republic (Article 41).[2] This constitutional mandate is subsequently reflected in a wide range of legislative measures within the framework of social policy, which aim to create favorable conditions for the functioning of families and address their specific needs. The aim of this professional text is to analyze the

[2] Act No. 460/1992 Coll., Constitution of the Slovak Republic.

place of the family in the legislative social policy of the Slovak Republic, identify key areas of intervention, point out existing trends and challenges, and outline potential directions for future development.

Family as a basic unit of society

We tend to talk a lot about the family, we have a lot of information, because everyone comes from one. The more facts we know, the more we feel that it is insufficient. Every family is exceptional, even if they all look the same on the outside. We can consider the family as an unmistakable institution, because several opposites alternate in it, e.g. pride and shame, care and neglect, etc.[3]

The family is a tool through which individual generations connect with the past, the present, but also with the future. It provides the opportunity to pass on the wealth of culture and social feeling and if there are positive relationships within it, it is unique for each generation, but preferably for children. They come into the world innocent and helpless, attached to adults who protect them and support them. The family is the primary point of contact, a role model for children, it shows them what mutual coexistence should be like, teaches them values, guides them on their journey through life, influences their life direction and teaches them to be aware of the uniqueness and difference of everyone. A well-functioning family is a sign that it is a place of security and contact for people with good emotional ties.[4]

The legal definition of the family is found in Act No. 36/2005 Coll. on the Family, according to which "the family established by marriage is the basic unit of society. Society shall comprehensively protect all forms of the family".[5]

---

3 I.K. Berg, *Posílení rodiny. Základy krátke terapie zaměřené na řešení*, Praha 2013.

4 J. Gabura, *Teória rodiny a proces práce s rodinou*, Bratislava 2012.

5 Act No. 36/2005 Coll. on the Family and on Amendments to Certain Acts, Art. I, Art. 2.

The family is an unmistakable phenomenon in society. Its composition and smooth existence are the result of how the management system in society is set up and how it progresses. It is typical for today's modern era that the development of individualism with a preference for career growth is expanding. For this reason, the current family has a smaller number of members, in which both women and men try to find harmony between caring for loved ones and work.[6]

We observe that the family as a whole is affected by various turning points that cause unexpected problems, which is due to the fact that the family becomes unstable and dependent on institutional social assistance. Experts working in the social field help families to gain social and material security, they try to involve family members in solving the unfavorable situation so that they can integrate into society, which of course also implies an improvement in the overall atmosphere in the family.[7]

A family is an institutionalized biosocial group, formed by two members of opposite sexes and their children, between whom there are blood ties. The family is the primary context of human experience from the cradle to the grave.[8]

Potočárová defines that:

> [...] the family is the primary institution in which the process of socialization and upbringing of a child takes place. It is the basic unit of society. It can be defined as an informal social group of a particular nation, which ensures the continuity of the human race and the upbringing of the growing generation (it also incorporates the traditions and culture of the nation). Marriage is a monogamous cohabitation of a man and a woman who have children, take care of them and, above all, raise them.[9]

---

6 O. Matoušek, *Východiska podpory rodiny*, In Matoušek O., Pazlarová H. et al. (eds), *Podpora rodiny. Manuál pro pomáhající profese*, Praha 2014.

7 A. Hudecová, et al., *Profesijné kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionálnych reflexií*, Banská Bystrica 2010.

8 M. Potočárová, *Pedagogika rodiny. Teoretické východiská rodinnej výchovy*, Bratislava 2008.

9 Ibidem.

> The family is a social institution that, through its educational influence, transmits its own values and value orientation to the child and, with its characteristics, shapes the child's personality in all its dimensions. The basic needs of family members are met in the family, the child becomes acquainted with his social roles for the first time, learns to fulfill the requirements and demands set by society. From this point of view, we consider the family not only the most intimate social group in a person's life, but also the most controlled by the state and society.[10]

Constitutional and legislative framework for family protection

The Constitution of the Slovak Republic, in Article 41, guarantees special protection of marriage, parenthood and the family. This constitutional guarantee represents a fundamental starting point for the creation and implementation of all legislative measures aimed at the family within the framework of social policy. The constitutional level is followed by an extensive network of laws and sub-legal regulations that specify the rights and obligations of the state in relation to the family and its members. Key legislative acts include the Labour Code (Act No. 311/2001 Coll.), which regulates the protection of maternity and parenthood, the Social Insurance Act (Act No. 461/2003 Coll.), which defines maternity and parenthood benefits, the Child Allowance Act (Act No. 600/2003 Coll.), the Income Tax Act (Act No. 595/2003 Coll.) with provisions on the child tax bonus, the Social Services Act (Act No. 448/2008 Coll.) and the Family Act (Act No. 36/2005 Coll.), which regulates legal relations in the family and the protection of minor children. Together, these legal regulations create a comprehensive legislative framework that defines the scope and forms of state support for the family in various areas of life.

---

10 E. Mendelova, *Vybrané kapitoly o rodine a rodičovstve*. Nitra 2015.

Key areas of family-oriented legislative social policy

The family, as the basic unit of society, plays a key role in the social policy of the Slovak Republic. Legislative and policy measures focus on supporting families in various areas, such as demography, social protection, education and housing. The aim is to create conditions for the stability and development of families, which has a positive impact on the overall social and economic development of the country. The legislative social policy of the Slovak Republic focused on the family touches on a wide range of areas that have a direct impact on the quality of life of families and their members. The most important include:

- Support for motherhood and parenthood: This area includes measures aimed at protecting women during pregnancy and after childbirth (maternity leave, maternity benefits), as well as supporting parents in caring for young children (parental leave, parental allowance). The aim of these measures is to enable parents to take care of their child in the first years of his or her life and at the same time ensure their economic stability.
- Financial support for families with children: The state provides direct financial assistance to families through various benefits and allowances, such as child allowance, child tax bonus and one-off birth allowances. These instruments aim to alleviate the financial burden associated with raising children and contribute to reducing the risk of poverty in families with dependent children.

Measures to reconcile family and work life: Legislation regulates the possibilities of flexible forms of work (e.g. part-time work, working from home), provides the right to breastfeeding breaks and regulates the conditions for returning to work after parental leave. The aim is to make it easier for parents to combine work responsibilities with childcare and family care and to promote the equal position of women and men on the labour market and in the family.

Social services for families

The Act on Social Services defines a wide range of services aimed at supporting families in various life situations. These include, for example, family counseling, crisis centers for victims of domestic violence, childcare services (crèches, kindergartens), care services, and other forms of assistance aimed at strengthening the functionality of families and preventing social exclusion.

Protection of children's rights and support for alternative family care: Legislation in the field of family law and social and legal protection of children focuses on ensuring the best interests of the child, protection from violence and neglect, and on supporting various forms of alternative family care (e.g. foster care, adoption) for children who cannot grow up in their biological family.

The Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic (MLSAF SR) has developed the National Strategic Framework for the Support of the Family and Demographic Development until 2030. This document was developed in a participatory manner with the involvement of experts and relevant stakeholders. Its aim is to ensure the stability of families, support demographic growth and improve the quality of life of families in the country.[11] The Government of the Slovak Republic perceives the family as the basic unit of society and the main bearer of fundamental human, cultural, social, civic and spiritual values. Family support is therefore considered a priority tool for addressing the issue of adverse demographic development.[12]

---

11 Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Rada vlády Slovenskej republiky pre rodinu a demografický vývoj., https://www.mpsvr.sk/sk/ministerstvo/rada-vlady-slovenskej-republiky-rodinu-demograficky-vyvoj [accessed: 06.04.2025].

12 Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Vznikol nový poradný orgán vlády zodpovedný za rodinnú politiku, https://www.employment.gov.sk/sk/uvodna-stranka/informacie-media/aktuality/vznikol-novy-poradny-organ-vlady-zodpovedny-za-rodinnu-politiku.html [accessed: 06.04.2025].

Dominant trends and current challenges

Analysis of the legislative social policy of the Slovak Republic in the area of family reveals several dominant trends. One of them is the gradual increase in financial support for families with children, although its effectiveness and targeting are the subject of debate. Another trend is the effort to strengthen measures to reconcile family and work life, reflecting the changing needs of modern families and the increasing participation of women in the labor market. Emphasis is also placed on the development of preschool childcare services, although their availability and quality still represent a challenge in some regions.[13]

Despite progress, there are also significant challenges facing Slovak family policy. These include the need to more effectively address the needs of diverse types of families, including single parents, large families and families with children with disabilities. The issue of domestic violence also requires increased attention and the need to strengthen prevention and intervention in this area. Demographic changes, such as population ageing and low birth rates, also place new demands on social policy and require comprehensive and long-term solutions. Insufficient coordination between different departments and levels of public administration can also limit the effectiveness of implemented measures.[14]

Selected legislative changes towards families

In recent years, Slovakia has undergone several legislative changes aimed at supporting families. These changes concern various areas such as social support, education, housing and family law.

---

13 M. Potančoková, *Súčasné trendy vo vývoji rodiny a rodinnej politiky na Slovensku*, „Sociológia" 2015 nr. 47(5).

14 M. Vašečka, Kollárová, M. (Eds.), *Rodinná politika na Slovensku: Analýza a odporúčania*, Bratislava 2018.

1. Social support for families

In 2023, measures were adopted to increase child allowances and the tax bonus, which led to an increase in the disposable income of families with children by approximately EUR 1,285 per year. Despite later adjustments that reduced this increase by a further EUR 362, the disposable income of families remained EUR 479 higher compared to the previous period.[15]

2. Amendments to family law

The amendment to the Family Act introduced changes in the area of determining paternity. A husband who learns that he is not the father of a child may apply for a denial of paternity within three years of the discovery. The legal provisions in the case of a parent with limited legal capacity have also been changed to prevent discrimination.[16]

3. Support for children's upbringing and education

In July 2023, an amendment to the Act on Subsidies within the jurisdiction of the Ministry of Labour, Social Affairs and Family was adopted, which introduced a subsidy to support education in eating habits for children attending the first four grades of eight-year grammar schools. This step equalized children from different types of schools.[17]

4. Improving housing affordability

The so-called family contract was introduced within the framework of family building savings, which provides preferential conditions for families in building savings. However, this instrument has been criticized

---

15 Teraz.Sk. Rrz: Po zmenách legislatívy v rokoch 2023 a 2025 sú rodiny v pluse, https://www.teraz.sk/ekonomika/rrz-po-zmenach-legislativy-v-rokoch-2/827758-clanok.html [accessed: 07.04.2025].

16 Legalis. K aktuálnym zmenám hmotného a procesného rodinného práva od 1. januára 2023, https://www.legalis.sk/sk/casopis/sukromne-pravo/k-aktualnym-zmenam-hmotneho-a-procesneho-rodinneho-prava-od-1-januara-2023.m-3047.html [accessed: 07.04.2025]

17 Krion. A Proffessional Law Corporation. Legislatívne zmeny a novinky, https://www.krion.sk/sk/vyber-legislativnych-zmien-a-noviniek-za-jul-2023.c-441.html [accessed: 07.04.2025].

for discriminating against single-parent households and households with informal parents.[18]

5. Family Policy Coordination

The Ministry of Labor, Social Affairs and Family has established a Department of Family Policy Strategy and Coordination, which is tasked with improving the conditions for the creation and implementation of family policy.

6. Changes in Marriages

A draft amendment to the Family Act submitted by the opposition party Progressive Slovakia proposes to allow marriages to be concluded even before mayors of municipalities that do not maintain a registry office. This step is intended to increase the availability of this service for citizens.[19]

Potential future directions

The future development of legislative social policy in the area of family in Slovakia should focus on several key areas. It is essential to continue strengthening financial support for families with children, while placing greater emphasis on the targeting and effectiveness of the benefits provided. Improving the availability and quality of preschool childcare services is crucial to enabling parents, especially mothers, to fully participate in the labor market. Support for flexible forms of work and measures to reconcile family and work life should be further developed and implemented on a wider scale.[20]

---

18 Verejná Správa, *Dôvodová správa k zákonu č. 530/2023 Z. z., ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v súvislosti so zlepšením stavu verejných financií*, https://www.vssr.sk/clanok-z-titulky/dovodova-sprava-k-zakonu-c-530-2023-z-z.html [accessed: 06.04.2025].

19 eREPORT. Progresívci podali návrh novely zákona o rodine, chcú zmeny pri uzatváraní manželstva, https://ereport.sk/progresivci-podali-navrh-novely-zakona-o-rodine [accessed: 06.04.2025].

20 Štatistický úrad SR. (aktuálne dostupné demografické údaje a štatistiky o rodinách na Slovensku). Availbale online 08.04.2025.

Another important aspect is the strengthening of social services for families in difficult life situations, including prevention and intervention in the field of domestic violence and support for families with members with disabilities. Increased attention is also required to support alternative family care and ensure a quality environment for children who cannot grow up in their biological family. More effective coordination between various actors in the field of family policy and systematic monitoring and evaluation of the impact of implemented measures are essential to ensure their effectiveness and the achievement of set goals. Last but not least, it is necessary to respond to demographic changes and seek innovative solutions to support multi-generational families and active ageing.[21]

Family and its basic functions

A healthy family is considered to be a cohesive family, but one that respects the autonomy of each individual. A healthy family allows for independence, personal responsibility, independence in thinking and evaluation. At the same time, it provides a sense of emotional closeness and mutuality. Family adaptability and the ability to creatively solve emerging situations brought about by contemporary life, to respond to them adequately, to change the family structure, relationships of roles and rules are important. In addition to creativity, in this sense, expressing support, interest and involvement in joint conversations and activities seems to be very important. In addition to adaptability and creativity, the stability of the system "despite all the changes, it's still us" is also important. In a healthy functional family, roles are clearly defined, intergenerational boundaries are clearly formulated, communication is clear without obscuring, tabooing, prohibitions and explanations. A normal healthy

21 T. Sirovátka, *Sociální politika*, Praha 2010.

family is an environment necessary for the harmonious development of a child in it.[22]

> It allows the human individual to find support and background in it, to identify with it, but at the same time gives him freedom to such an extent that he can build and preserve his personal difference and identity. Life in the family moves between the field of sharing and the field of protected privacy. And this can be considered the basis of a person's socialization in the family. Among the important factors of family socialization are the value orientation of the family, the broad social conditions in which the family functions, and also the relationship network ensured by its internal and external structure. Each family has its own recognized values. Some authors even attribute to the family its own set of family ethical standards, a family code, similar to other ethical codes. It is a kind of storehouse of experiences that the family has accumulated in the past and are available to the family. This code is a guide and a force that is decisive in influencing the behavior of family members. It also becomes a counterbalance to public pressure. It simply expresses - determines what and how to do, so that it is done correctly and well.[23]

In addition to the educational and socializing function, the family fulfills several other important functions. All the functions that the family fulfills, if it is stable, intertwine with each other and together create a form of family that we refer to as a functional family:

- The family satisfies the basic, primary needs of the child in the early stages of his life: satisfaction of biological, psychological needs, the need for security, regular life rhythm, expressions of love, intensity of stimuli, the need for a life perspective.
- The family satisfies the very serious need for organic belonging: to have a loved one and to identify with him means to belong

[22] L. Šulová, *Raný psychický vývoj dítěte*, Praha 2010.

[23] M. Potočárová, *Pedagogika rodiny. Teoretické východiská rodinnej výchovy*, Bratislava 2008.

somewhere, to someone, to have a loving interpersonal relationship with someone, full of trust.

– The family provides the child from the earliest age with a space for action, i.e. space for his active expression, active self-realization, interaction with others: thus, an extremely important axis is constituted and further developed, branches and differentiates: by experiencing the feelings "I am and I act", "I do this I can and I will manage", the consciousness of oneself as a subject, actor, originator of an event crystallizes, which ultimately brings him closer to other people and the world and thus enriches his life and that of others.
– The family gradually introduces the child to the things of family equipment – to concerns about equipment, furnishings and household security: this role of socialization is important in that the child also cultivates his relationship to valuable things, to the means and material values of the family. By observing how these objects are purchased and handled, he helps him find a way to use them himself, how to keep them in order according to certain rules and have a healthy attitude towards valuable values.
– The family significantly determines the initial experience of himself as a boy or a girl: it inserts sexual, gender content and meaning into this self-concept, this is helped by the role models of the mother and father, or grandmother, grandfather, siblings.
– The family provides the child with immediately effective role models and examples: through love for the father and mother, empathizing with them in various situations, imitating their actions, thinking about their lives, the child learns to see a personality in the other person and desires to become a personality himself.[24]

[24] Ibidem.

- The family establishes, strengthens and develops in the child a sense of duty, responsibility, consideration and respect: this happens by naturally and non-violently involving the child in the activities of the family group, team, etc. under their influence, this awareness is learned as something that is completely self-evident.
- The family opens up the opportunity for children to enter into intergenerational relationships and thus penetrate more deeply into the understanding of people of different ages, different backgrounds, different statuses: the child does not socialize only within his own family, only with younger or older siblings, but also enters into relationships with grandparents, aunts, uncles, cousins.
- Through parents, grandparents, older and younger siblings, relatives and friends of the family, the child is given an idea of the wider environment about society and the world: the child clarifies the world of professions, the world of various civic duties, but also the world of social problems and temptations that must be faced. They learn to look at this world, observe it, enter it, accept it or critically distance themselves from it.
- The family is an environment for children, adolescents and adults where they can confide in everything, expect to be heard, receive wise advice and help: it is a refuge in situations of life's helplessness. This function becomes very important when a child enters school, because it strengthens them in times of failure, disappointment and crisis. It is an important source of life balance in other life situations as well. The experience of the family as a refuge gives childhood and adolescence a sense of anchoring, right here and now, but also in the face of the future.

> Any fears and uncertainties that life always brings are easier to overcome thanks to an understanding family background. [25]

From these points it follows that the family is irreplaceable for the healthy development, upbringing, socialization and meaningful life of individuals. Today's young people long for security and a secure emotional background, which even today only the family can provide.[26]

The family is of irreplaceable importance to a person, it enables his physical, mental, spiritual existence and development, gives him a sense of security and safety, a sense of home in the circle of his closest people. It is a microworld in which basic patterns of behavior and habits are acquired, which are crucial for orientation in interpersonal relationships. In the family, a person learns basic values and norms, develops social and moral feelings. It provides a model for forming broader interpersonal relationships and behavior for his own family life. Parents represent a model of a certain way of life and adulthood for adolescents. They compare them with the ideal they have created and look for an alternative that would be acceptable to them. They thus create a more accurate idea of their own future lifestyle and identity. The family significantly influences through education whether young people feel happy, safe and balanced. It determines how individuals get along with friends, how confident they are in themselves and their abilities, whether they know how to love or are indifferent. If parents do not establish a loving relationship with their teenager, everything will be built on a bad foundation and the result will be problems in their future life.[27]

Family values education

Values come from many sources. They are traditions, cultural customs, social norms, beliefs, media, relationships with others and individual

---

25 Ibidem.

26 M. Dědová, *Hodnoty a prežívanie zmyslu života*, Trnava 2010.

27 M. Dědová, *Hodnoty a prežívanie zmyslu života*, Trnava 2010.

characteristics of each of us. Parents use various educational and psychological practices to be able to pass on these values to their children. They hope to achieve positive results that will be reflected in the children's behavior.[28]

It is a moral place where children and adolescents learn what is good and what is bad behavior. Where children learn values for a good life: that honesty is important, that kindness is a virtue, that forgiveness and loyalty are the essence of friendship and marital cohabitation, that respect for authority is good and self-control is necessary. Children and adolescents learn these by observing those who live them, especially if they are parents, by listening to stories and fairy tales where good triumphs over evil, so that they learn to distinguish between good and evil in practical situations in the safe environment of the home. Where children see honesty in their parents and when parents teach them that telling the truth is sometimes difficult but always better, they are more likely to grow up to be honest and truthful people. Without boundaries and guidance, children will fumble.[29]

> The family and parents are responsible for how the child's upbringing will proceed, what means will be used and, above all, for the atmosphere in which the child lives, matures and becomes a complete, full-fledged being with its own positives and negatives. Contemporary society, as it has been for several centuries, has a fundamental influence on the family[30].

However, with the rapid development of science, technology, and consumer life, the family is changing into a postmodern one with new features, but with the continued full responsibility for the upbringing and preparation of children for life.[31]

---

28 R. Posse, J. Melgosa,. *Umenie výchovy*, Vrútky 2002.
29 A. Nicky, S. Lee, *Kniha o rodičovstve*, Pezinok 2011.
30 E. Mendelova, *Vybrané kapitoly o rodine a rodičovstve*, Nitra 2015.
31 Ibidem.

> In this sense, a suitable educational environment of the family is one of the necessary living conditions for the healthy development of the child's personality, with special rules for the application, creation, course and direction of values. Education in values in the family is based primarily on the value orientation of the parents, but knowing the value orientation of the family is extremely difficult because it touches on the deepest spheres of human experience and relationships. Values such as emotional background, the relationship of parents to the child, the quality of the parents' marital cohabitation, family role models, the foundations for married life, good upbringing and access to education, respect for the elderly, the foundations for interpersonal relationships, the relationship to work and traditions are values that the child acquires only in the family, or more in the family than outside the family.[32]

The goal of value education in the family is a morally and socially mature personality, educated, prepared and reliable for a lifelong marriage, able to successfully manage family life. It is the process of passing on socio-historical experience with the aim of preparing the younger generation for an organized family life and for work in new social conditions.[33]

Family typology according to functionality

Not every family manages to cope with all the tasks that are expected of it by society, but despite this, it is still considered a lasting social unit. If there comes a moment when one of its functions becomes dysfunctional, this does not mean that the family is existentially threatened. A bigger problem arises if other problems begin to be associated. Therefore, society has prepared various tools to provide assistance to the family, but on the

---

32 M. Dědová,. *Hodnoty a prežívanie zmyslu života*, Trnava 2010.

33 M. Potočárová, *Pedagogika rodiny. Teoretické východiská rodinnej výchovy*, Bratislava 2008.

condition that its members will also be active in solving problems and will try to remedy them. Otherwise, the family will become dysfunctional.[34]

If we evaluate a family in terms of its functionality or any existing deficiencies that affect each of its members, we classify it into four types:

- functional – the needs of all its members are met and at the same time conditions are ensured for the favorable and all-round development of the child,
- problematic – the occurrence of disruption of one or more family functions, which, however, do not pose a serious threat to its members,
- dysfunctional – there is a clear observation of significant deficiencies in several family functions, which can be threatening for both children and adults,
- afunctional – the family as a whole fails, is unable to function and fulfill its tasks, which unconditionally harms each family member.[35]

Transition from a functional family to a dysfunctional one

A person is faced with various life challenges, but to successfully meet them, the support of loved ones is necessary. Many families find themselves in situations where those closest to them become alienated because of them, individual family functions gradually begin to fail, and the worst-case scenario comes true – family breakdown.[36]

---

[34] E. Mydlíková, *Dysfunkčná rodina ako klient sociálneho pracovníka*, „Mosty k rodine" 2010 nr 1(1).

[35] A. Mátel, M. Hardy, et al., *Vybrané kapitoly z metód sociálnej práce II*, Bratislava 2013.

[36] K. Minarovičová, *Sociálna práca s ohrozenými a dysfunkčnými rodinami*, Nitra 2018.

If the functionality of the family is to be assessed, it is important to understand whether its primary tasks are being fulfilled. Experts therefore focus their attention on the competences of parents in four important areas:

1. relationships – spouses among themselves, children among themselves, with close/distant relatives, with friends,
2. ensuring protection and care – stable employment/income, reasonable management, proper nutrition,
3. stable security – communication, resolution of mutual disagreements, overall environment,
4. satisfying developmental needs – it is important to take into account the age of individual members, or during the period of overcoming illnesses, etc.[37]

Every family has problems, whether they are smaller or larger. However, it is important to be able to assess the fulfillment of individual functions. If we want to find out whether a family is a functional or dysfunctional family, it is necessary to find out the existing interpersonal relationships, what is the mutual communication, how they try to solve problems, how is childcare provided, etc.[38]

A family that can be considered functional has only a minimum of problems that its members have not been able to solve on their own, but at the same time is able to face others that life brings. Such a family is receptive and flexible to the individual needs of its members.[39]

It is in families that we call dysfunctional that we can observe the serious problems that individual members have to struggle with. The consequence of the termination of several functions is the violation of generally accepted norms of society and the increase in pathological

---

37 R. Michel, *Kríza rodiny – rozvod.* In Hardy, M. et al. (eds*), Sociálna patológia rodiny. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie* (Žilina 24. 02. 2011), Bratislava 2011.

38 E. Pavluvčíková, *Psychologické poradenstvo pre partnerov a rodiny,*. Prešov 2013.

39 E. Mydlíková, *Posudzovanie sociálnej rizikovosti rodiny*, Trnava 2018.

phenomena. A family whose life is not going in the right direction negatively affects children in particular, which is reflected in their complex upbringing, behavior and psyche.[40]

Family and helping professions in the legislative framework

In families, helping professions are focused on solving problems that are the result of changes in society. The way family members have to overcome many critical conditions is reflected mainly in their health, when the body weakens and other problems occur, which results in the disruption of family relationships, individual functions gradually fail and they are dependent on the help of others.[41] The cooperation of helping professionals is the result of long-term practice and is different, developing from case to case. Each of them is individual, requiring the attention of a different expert, whether it is the help of a state authority or other institutions and of course depends on mutual cooperation and participation of the family.[42]

Crisis situations that a family can find itself in at any time result in strained relationships, unfavorable financial conditions, states of emergency, various forms of violence, etc. Some problems are so serious that, despite all the efforts of its members, they are unable to solve them without the help of professionals.[43] Assistance from professional workers in helping professions can be provided on an outpatient basis, i.e. directly in the worker's office, in the field, when the worker visits the family

---

40 A. Hudecová, A. Brozmanová Gregorová, *Sociálna práca s rodinou*, Banská Bystrica 2009.

41 A. Hudecová, et al. *Profesijné kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionálnych reflexií*, Banská Bystrica 2010.

42 D. Tragalová,*Rodinná mediácia*, Bratislava 2018.

43 A. Hudecová, et al. *Profesijné kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionálnych reflexií*, Banská Bystrica 2010.

directly at home in their home environment, or residentially in the headquarters of the facility where the family is temporarily placed for certain reasons. The effective selection of work methods and procedures depends on the environment and the family in it.[44]

Social worker

During their mutual coexistence, a family experiences periods associated with pleasant experiences, but is repeatedly faced with serious decisions and the solution of more demanding situations, in which mutual respect and harmony are necessary. If this is absent, critical moments arise when individual family members experience increased psychological stress and mutual disputes that they cannot overcome on their own. This is when the work of social workers providing support and professional assistance becomes important.[45]

Social workers, as professional social workers, strive to help people in need, improve their lives, sometimes even by sacrificing their free time, empathetically encourage people, offer guidance and help in solving problems.[46]

When assessing the condition of a family, it is important for the social worker to have a direct confrontation, in which he or she evaluates the family based on the available information from family members or from their home environment. It is precisely on the basis of a personal visit, which should be planned in advance and, best of all, if welcomed by the family, that he or she can more objectively assess the family's circumstances, relationships, needs, the overall condition of the

---

44 J. Gabura, *Teória rodiny a proces práce s rodinou*, Bratislava 2012.

45 A. Hudecová, et al. *Profesijné kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionálnych reflexií*, Banská Bystrica 2010.

46 Z. Ondrušová, M. Oláh, V. Vavrečková, *Rozvojové trendy sociálnej práce*, Ostrava 2017.

household, its equipment, etc. Based on sufficient information, he or she can provide intervention.[47]

The work of a social worker is focused on cooperation in the social and cultural areas of family life with the aim of helping if this is not possible to achieve on one's own, or with the support of relatives and neighbors. Help is provided with significant family participation.[48]

Conflict guardian

The body for social and legal protection of children and social guardianship, which performs the function of a conflict guardian of a child under a special regulation, provides the child, his/her parents or the person who personally cares for the child, social counseling and assistance to eliminate or mitigate the consequences of a conflict of interests between the child's parents or the person who personally cares for the child and the child or between the children themselves, in particular by using appropriate measures under this Act.

The function of a conflict guardian is to protect the rights and legally protected interests of a child in court proceedings on the merits concerning the court's custody of minors, or in approving a legal act on behalf of a minor. He is a procedural guardian "ad hoc", because neither parent can represent his minor child if legal acts are involved, in which there could be a conflict of interests between the parents and minor children or minor children represented by the same parent. When protecting the rights and legally protected interests of a child, the conflict guardian primarily takes into account the interests of the child, i.e. he takes into account and respects his uniqueness and individuality in all circumstances.

---

47 J. Gabura, *Teória rodiny a proces práce s rodinou*, Bratislava 2012.

48 M. Oláh, J. Roháč, *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela*, Bratislava 2008.

The conflict guardian often encounters distrust and misunderstanding from parents, even though, through the performance of his work, he strives for custody that is in the interests of their child. The fact that in some cases he does not agree with the conclusion of the presented agreement does not mean that he is against the parents or their legal representatives.[49]

Mediator

A family mediator is a person who helps families resolve their mutual disagreements or misunderstandings, therefore we can consider this profession as helping. However, the condition for performing mediation activities must be specified competencies that determine the scope of competence in providing advice to families.[50]

According to the law, a mediator „may be any natural person registered in the register of mediators, on whom the persons participating in the mediation agree and who concludes an agreement with the persons participating in the mediation on the commencement of the mediation.[51]

The mediator shall cooperate with institutions in the performance of his/her activities and inform them of the commencement of mediation. If the subject of the dispute is a child, he/she shall be obliged to inform the Department of Social and Legal Protection and Social Guardianship about the given fact. It is in his/her interest to protect the mental and physical health of the child and when working with the family he/she shall consider the seriousness of the case, recommend counselling in the

---

49 I. Matoušková, *Role a možnosti pracovníka orgánu sociálně-právní ochran*y dětí. In Matoušek, O. et al. (eds). *Děti a rodiče v rozvodu. Manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*, Praha 2015.

50 D. Tragalová, *Rodinná mediácia,* Bratislava 2018.

51 Act No. 420/2004 Coll. on Mediation and on Amendments to Certain Acts, Art. I, § 3

social or psychological area, or interrupt the mediation during the counselling process.[52]

To restore communication in the family, a social worker can apply elements of mediation and, with its help, summarize all the problems that occur in the family, which provides an opportunity to think together about ways to solve them. Mediation provides space to see the conflict from a different perspective. Family mediation brings change, offers the possibility of mutual confrontation of opinions and its goal is to settle broken relationships and turn things around for the better, without a negative impact on children.[53]

Nowadays, the separation of parents seems very unfavorable and the separation makes them feel insecure in the new situation. They focus much more on their children, which cannot be done without disputes and stressful moments for everyone in the family. Children feel the fear of losing a parent who no longer lives with them in the same household. In such a case, it is appropriate to use family mediation, which also acts as a prevention against further disagreements and helps to improve damaged relationships.[54]

It has proven effective in resolving many problems. It provides a space for settling conflicts in the financial area, in insufficient communication, in exaggerated expectations between partners, in raising children, in different ideas about running a household, etc. Mediation generally offers a discreet and quick resolution of conflicts.[55]

---

52 D. Tragalová, *Rodinná mediácia*, Bratislava 2018.

53 J. Bursová, L. Lešková, *Mediácia a probácia dôležitý aspekt sociálnej práce v živote človeka*, Warszawa 2016.

54 L. Gaiotti, *Konflikt pri rozvodovom konaní.* In Schavel, M. et al. (ed). Rodinná mediácia (súčasný stav – perspektívy). Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie (Bratislava 06.11.2014) [online]. Příbram 2015, http://rodinnamediacia.sk/user_files/files/clanky/zbornik-rm.pdf [accessed: 10.04.2025].

55 L. Lešková, *Sociálna práca s rodinou pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately,* In Hardy, M. et al. (eds), *Metódy sociálnej práce s rodinou. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou* (Žilina 27.03.2012),

Psychologist

Psychological assistance and counseling for children and families in solving family problems related to a crisis in the relationship between spouses, with educational problems or individual psychological assistance in any difficult-to-manage situations are provided by psychologists of the counseling and psychological services departments.[56]

When working with a child, the psychologist's role is to find out the child's opinion through conversation and careful listening, and then to take a neutral stance for his or her well-being. It is also important to consult the case with other professionals cooperating on the case.[57]

> The Counseling and Psychological Services Departments (RPPS) of the Departments of Social and Legal Protection of Children and Social Guardianship (OSPODaSK) of the Offices of Labor, Social Affairs and Family carry out activities pursuant to Act No. 305/2005 Coll. on Social and Legal Protection of Children and on Social Guardianship and on Amendments to Certain Acts[58].

Other participating professionals and entities

In finding appropriate solutions to the adverse situation in the family, other experts also participate in this activity, such as: doctors, pediatricians, field and social workers in municipalities, police officers, psychologists

Bratislava 2012, https://www.vssvalzbety.sk/userfiles/Salezianum/smernice%20a%20dokumenty/Metodysocialnejpracesrodin ou.pdf [accessed: 10.04.2025].

56 D. Bobáková Fiľakovská, Z. Dankulincová Veselská, M. Pálfiová, *Starostlivosť o problémových adolescentov*, „Sociálna Prevencia" 2017 nr 12(2), http://www.nocka.sk/wp-content/uploads/2018/09/SP-2017-02.pdf [accessed: 10.04.2025].

57 D. Tragalová, *Rodinná mediácia*, Bratislava 2018; Ústredie Práce, Sociálnych Vecí a Rodiny. Činnosť referátov poradensko-psychologických služieb, https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=13517 [accessed: 10.04.2025].

58 Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. Činnosť referátov poradensko-psychologických služieb. Available online 10.4.2025, https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=13517

and educational counselors in schools, teachers. The activity of various contributory and non-governmental organizations (e.g. crisis, counseling, community centers, shelters), civic associations and church organizations is a benefit.[59]

In order for cooperation between individual entities to be as effective as possible in solving any family problem, it is important to familiarize yourself with all their competencies. Usually, each profession has its own code of ethics, which includes maintaining confidentiality about the client.[60]

Family Counseling

Social counseling provided to families can be evaluated as specific and at the same time very demanding counseling, aimed at solving various problems of families in the social area. Each case is of course unique and with varying degrees of severity. Multi-problem families are not uncommon, in which problem after problem is piled up, where finding solutions is much more complex and time-consuming. Experts from helping professions have the competence to help.[61]

Family assistance, which is associated with procedures in certain stages or in a continuous period of time together with the coordination of individual activities, is called family counseling. This type of counseling primarily focuses on improving family relationships, from which other facts develop. The family creates an inimitable essence, where previously suppressed or unnoticed possibilities and abilities of the family are found in cooperation with family counseling. The most essential component for family counseling is the conversation, through which more detailed and mainly factual information about the family is obtained. Couples counseling itself also plays an important role, whose activity is focused on

59 D. Tragalová, *Rodinná mediácia*, Bratislava 2018.
60 Ibidem.
61 M. Schavel, M. Oláh, *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava 2010.

working exclusively with spouses or partners. A family counselor offers the opportunity to talk, explain what they do not say at home or do not finish because of arguments, gives space for venting negative emotions, mutual understanding, acceptance of opinions other than their own and finding satisfactory solutions for both parties.[62]

When working with a family, the following basic stages are set for a social worker:

1. getting to know the family and its natural environment – this stage includes an assessment of the family's condition through an anamnestic interview and personal observation. Based on this, the social worker will prepare a family anamnesis, which includes attached documents. The anamnesis is continuously updated throughout the process of working with the family based on new information.
2. assessment and diagnosis – the social worker must focus on identifying the reasons and all the facts that have become the cause of the problem in the family;
3. proposing solutions to the problem situation – drawing up a social therapy plan in which, in cooperation with the family, options for solving the problem are proposed;
4. social intervention – dynamic interaction between the social worker and family members during agreed meetings;
5. concluding work with the family – here it is necessary to evaluate the effectiveness of the measures used to solve the problem;
6. post-mortem monitoring – monitoring and recording the development of a case after its completion.[63]

---

62 J. Gabura, *Teória rodiny a proces práce s rodinou,* Bratislava 2012.

63 A. Hudecová, A. Brozmanová Gregorová, *Sociálna práca s rodinou*, Banská Bystrica 2009.

Rescue social network

Social relationships between people form the basis of the concept of a social network. They are constantly changing interpersonal ties from which everyone can draw information and use a helping hand at different stages of life. A supportive social network is therefore a complex of several such relationships.

In the period after any problem that the family as a whole has experienced and is accompanied by a series of problems, it is possible to use the help of social resources. It is crucial for the family to maintain social ties with an informal network (friends), with a formal network (schools, Christian associations) and with supportive social services (counseling and psychological centers for families, mediator services, psychological counseling centers), which will help to overcome this stressful period. From the experience so far, we can confirm the importance of an informal network and its impact on parents and children. Research confirms that men are supported by friends more often and for a longer period than women/mothers. On the other hand, due to lack of time, they only use the support of friends for two years after the divorce. By focusing on their own problems, the family has the opportunity to confront those around them thanks to the informal network.[64]

In social accompaniment, the subject of accompaniment is prepared to help identify the problem, to look for opportunities for help and support, but first of all with the client's relatives. It is best for the client if he can find sources of help on his own in his natural social relationships.

---

64 M. Fula,. *Rozvod a jeho dôsledky ako výzva pre rodinné poradenstvo*, In Hardy, M. et al. (eds), *Metódy sociálnej práce s rodinou. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Žilina 27.03.2012, Bratislava 2012, https://www.vssvalzbety.sk/userfiles/Salezianum/smernice%20a%20dokumenty/Metodyso cialnejpracesrodinou.pdf [accessed: 10.04.2025].

The opposite of this is his "de-competence", i.e. the social worker solves the situation for him and the client begins to depend on him.[65]

Support for independence is the goal of professional social support, so that the client can make independent decisions and be prepared to take full responsibility for their actions.[66]

„State social support is oriented towards life events that are a natural part of individual or family life (birth of a child, care for children in the family, education and preparation for a profession, death of a family member, substitute care, serious disability in the family). The basic principle of state social support is the distribution of state funds based on the principle of solidarity."[67]

The objective and economically sustainable system of social support is under the umbrella of the Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic (MLSA SR). Its activities focus on individuals, families and groups, primarily for the purpose of preventing poverty, and also to reduce the number of unemployed and people dependent on social benefits. Within the framework of family and social policy, it performs tasks in the fight against social exclusion, offers assistance in material need, SPODASK services, cash contributions to compensate for severe disability, along with assessment activities.[68]

Act No. 448/2008 Coll. on Social Services establishes the possibilities of support for families with children in the form of social services, which are:

1. assistance with personal care of the child,
2. assistance with personal care of the child in a temporary child care facility,
3. service to support the reconciliation of family life and work life,

---

65 S. Vávrová, *Doprovázení v pomáhajících profesích,*. Praha 2012.

66 Ibidem.

67 I. Dudová, V. Stanek, S. Polonyová, *Sociálna politik*a, Bratislava 2018.

68 Ministerstvo Práce, Sociálnych Vecí a Rodiny SR. *Rodina a sociálna pomoc*, https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialnapomoc/ [accessed: 10.04.2025].

4. service to support the reconciliation of family life and work life in a child care facility for children up to three years of age,
5. early intervention service.[69]

Conclusion

The place of the family in the legislative social policy of the Slovak Republic is complex and constantly evolving. The constitutional framework provides a solid foundation for the protection and support of the family, which is concretized in a wide range of legislative measures. Despite the progress achieved, there are still significant challenges that require further attention and innovative approaches. The family plays an irreplaceable role within the legislative social policy of the Slovak Republic. As the basic unit of society, it represents a key pillar for the upbringing of children, intergenerational solidarity and overall stability of society. In recent years, Slovak legislation has tried to reflect changing social conditions and adapt its family support policy to current challenges - demographic decline, changes in the structure of households, as well as growing demands for the reconciliation of family and work life.

The family in the legislative social policy of the Slovak Republic is an integral part of strategic documents and legislative measures. Family support is considered a key tool for ensuring social stability and development of the country. However, successful implementation of family policy requires continuous cooperation between state authorities, local governments, civil society and other relevant actors.

Family law is a dynamic area of the legal order, which is constantly evolving in response to changing social needs. In Slovakia, several amendments to the Family Act have been made in recent years, which aimed to improve the protection of the rights of children and parents.

---

[69] Act No. 448/2008 Coll. on social services and amending Act No. 455/1991 Coll. on trade (Trade Act), as amended, Part Two, Title One, Section 12, Par. 1b.

However, these changes have also brought new challenges and problems that deserve attention.

The future direction of policies should be focused on more comprehensive and targeted support for diverse family forms, improving the availability of quality services, strengthening the prevention of social risks and effective coordination between all relevant actors. Only in this way can an optimal environment for the development and prosperity of families in Slovakia be ensured and their key role in society be strengthened.

Changes such as increasing child benefits, adjusting paternity, improving the availability of social services and creating coordinated strategies for family policy are steps in the right direction. However, challenges remain that require comprehensive and long-term solutions – in particular, supporting disadvantaged families, single-parent households and ensuring equal opportunities for all types of families.

To ensure the effective functioning of family-oriented social policy, not only high-quality legislation is crucial, but also its consistent implementation, cross-sectoral cooperation and constant evaluation of the effectiveness of the measures taken. The future of Slovak society largely depends on how it can support and protect families in all their forms.

References

Act No. 460/1992 Coll., as amended. Constitution of The Slovak Republic.

Act No. 36/2005 Coll. on Family and on Amendments and Supplements to Certain Acts.

Act No. 420/2004 Coll. on Mediation and on Amendments to Certain Acts.

Act No. 448/2008 Coll. on Social Services and on Amendments and Supplements to Act No. 455/1991 Coll. on Trade Licensing (Trade Licensing Act), as amended.

Act No. 311/2001 Coll. Labour Code, as amended.

Act No. 461/2003 Coll. on Social Insurance, as amended.

Act No. 600/2003 Coll. on Child Benefit and on Amendments and Supplements to Certain Acts, as amended.

Act No. 595/2003 Coll. on income tax, as amended.

Act No. 305/2005 Coll. on social and legal protection of children and on social guardianship and on amendments and supplements to certain acts, as amended.

Berg I.K., *Posílení rodiny. Základy krátke terapie zaměřené na řešení*, Praha 2013.

Bobáková Fiľakovská D., Dankulincová Veselská Z., Pálfiová M., *Starostlivosť o problémových adolescentov*. „Sociálna Prevencia" 2017 nr 12(2), http://www.nocka.sk/wp-content/uploads/2018/09/SP-2017-02.pdf

Bursová J., Lešková L., *Mediácia a probácia dôležitý aspekt sociálnej práce v živote človeka*, Warszawa 2016.

Dědová M. *Hodnoty a prežívanie zmyslu života*, Trnava 2010.

Dudová I., Stanek V., Polonyová S., *Sociálna politika*, Bratislava 2018.

eREPORT. *Progresívci podali návrh novely zákona o rodine, chcú zmeny pri uzatváraní manželstva*. https://ereport.sk/progresivci-podali-navrh-novely-zakona-o-rodine

Fula, M. *Rozvod a jeho dôsledky ako výzva pre rodinné poradenstvo.* In Hardy, M. et al. (eds). *Metódy sociálnej práce s rodinou. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*, Žilina 27.03.2012, Bratislava 2012, https://www.vssvalzbety.sk/userfiles/Salezianum/smernice%20a%20dokumenty/Metodyso cialnejpracesrodinou.pdf

Gabura J., *Teória rodiny a proces práce s rodinou*, Bratislava 2012.

Gaiotti L., *Konflikt pri rozvodovom konaní,* In Schavel, M. et al. Rodinná mediácia (súčasný stav – perspektívy). Zborník z medzinárodnej vedeckej

konferencie Bratislava 06.11.2014 Příbram 2015, http://rodinnamediacia.sk/user_files/files/clanky/zbornik-rm.pdf

Hudecová A. et al., *Profesijné kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionálnych reflexií*, Banská Bystrica 2010.

Hudecová A., Brozmanová Gregorová A. et al., *Sociálna práca s rodinou*, Banská Bystrica 2009.

Krion. A Proffessional Law Corporation. *Legislatívne zmeny a novinky*, https://www.krion.sk/sk/vyber-legislativnych-zmien-a-noviniek-za-jul-2023.c-441.html

Legalis. *K aktuálnym zmenám hmotného a procesného rodinného práva od 1. januára 2023*, https://www.legalis.sk/sk/casopis/sukromne-pravo/k-aktualnym-zmenam-hmotneho-a-procesneho-rodinneho-prava-od-1-januara-2023.m-3047.html

Lešková L., *Sociálna práca s rodinou pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately*. In Hardy, M. et alo. (eds)., *Metódy sociálnej práce s rodinou. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Žilina 27.03.2012*, Bratislava 2012, 318–327, https://www.vssvalzbety.sk/userfiles/Salezianum/smernice%20a%20dokumenty/Metodyso cialnejpracesrodinou.pdf

Matoušek O., *Východiska podpory rodiny*, In Matoušek O., Pazlarová H. et al. eds., *Podpora rodiny. Manuál pro pomáhající profese*, Praha 2014.

Matoušková I., *Role a možnosti pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí*, In Matoušek O. et al. (eds)., *Děti a rodiče v rozvodu. Manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*, Praha 2015.

Mátel A., Hardy M. et al., *Vybrané kapitoly z metód sociálnej práce II*, Bratislava 2013.

Mendelova E., *Vybrané kapitoly o rodine a rodičovstve*, Nitra 2015.

Micheľ R., *Kríza rodiny – rozvod*, In Hardy, M. et al. eds., *Sociálna patológia rodiny. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Žilina 24. 02. 2011*, Bratislava 2011.

Minarovičová K., *Sociálna práca s ohrozenými a dysfunkčnými rodinami*, Nitra 2018.

Ministerstvo Práce, Sociálnych Vecí a Rodiny SR. *Rodina a sociálna pomoc* https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialnapomoc/

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Rada vlády Slovenskej republiky pre rodinu a demografický vývoj, https://www.mpsvr.sk/sk/ministerstvo/rada-vlady-slovenskej-republiky-rodinu-demograficky-vyvoj

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Vznikol nový poradný orgán vlády zodpovedný za rodinnú politiku. https://www.employment.gov.sk/sk/uvodna-stranka/informacie-media/aktuality/vznikol-novy-poradny-organ-vlady-zodpovedny-za-rodinnu-politiku.html

Mydlíková E., *Posudzovanie sociálnej rizikovosti rodiny*, Trnava 2018.

Mydlíková E., *Dysfunkčná rodina ako klient sociálneho pracovníka*, „Mosty k rodine" 2010 nr 1(1).

Nicky A., Lee S. *Kniha o rodičovstve*, Pezinok 2011.

Oláh M., Roháč J., *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela*, Bratislava 2008.

Ondrušová Z., Oláh M., Vavrečková V., *Rozvojové trendy sociálnej práce*, Ostrava 2017.

Pavluvčíková E., *Psychologické poradenstvo pre partnerov a rodiny*, Prešov 2013.

Posse R., Melgosa J., *Umenie výchovy*, Vrútky 2002.

Potančoková M., *Súčasné trendy vo vývoji rodiny a rodinnej politiky na Slovensku*, „Sociológia" 2015 nr. 47(5), 519–538.

Potočárová M., *Pedagogika rodiny – Teoretické východiska rodinnej výchovy*, Bratislava 2008.

Sirovátka T., *Sociální politika*, Praha 2010.

Schavel M., Oláh M., *Sociálne poradenstvo a komunikácia*, Bratislava 2010.

Štatistický úrad SR. *Aktuálne dostupné demografické údaje a štatistiky o rodinách na Slovensku.*

Šulová L., *Raný psychický vývoj dítěte*, Praha 2010.

Teraz.Sk. RRZ: *Po zmenách legislatívy v rokoch 2023 a 2025 sú rodiny v pluse*, https://www.teraz.sk/ekonomika/rrz-po-zmenach-legislativy-v-rokoch-2/827758-clanok.html

Tragalová D., *Rodinná mediácia*, Bratislava 2018.

Ústredie Práce, Sociálnych Vecí A Rodiny. Činnosť referátov poradensko-psychologických služieb, https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=13517

Verejná Správa. *Dôvodová správa k zákonu č. 530/2023 Z. z., ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v súvislosti so zlepšením stavu verejných financií*,

https://www.vssr.sk/clanok-z-titulky/dovodova-sprava-k-zakonu-c-530-2023-z-z.html

Vávrová S., *Doprovázení v pomáhajících profesích*, Praha 2012.

Vašečka M., Kollárová M. (eds.), *Rodinná politika na Slovensku: Analýza a odporúčania*, Bratislava 2018.

Abstrakt

Anna Goch-Murzyniec
https://orcid.org/0000-0002-1780-2080
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
https://ror.org/0583g9182

Anna Seemann-Majorek
https://orcid.org/0009-0009-8613-8468
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
https://ror.org/0583g9182

Perspektywa na rodzinę
DOI: https://doi.org/10.15633/9788383701219

Monografia *Perspektywa na rodzinę* pod redakcją naukową Anny Goch-Murzyniec i Anny Seemann-Majorek przedstawia interdyscyplinarne ujęcie współczesnej rodziny poprzez osiem studiów poświęconych jej przemianom, kryzysom i formom wsparcia. Wiktoria Halina Sękiel w rozdziale *Rodzina w kryzysie komunikacji. Między dialogiem a milczeniem* ukazuje znaczenie dialogu dla trwałości więzi rodzinnych, Magdalena Ochońska w tekście *Polityka państwa polskiego wobec niepłodnych par – przegląd oferowanego systemu wsparcia* analizuje rozwiązania pomocowe dla par zmagających się z niepłodnością, a Mariusz Ferenczak w opracowaniu *Elementy logoterapii w służbie rodzinie. Poczucie sensu życia u osób doświadczających przemocy domowej* bada sensotwórczy potencjał logoterapii w pracy z ofiarami przemocy. Anna Goch-Murzyniec w stu-

dium *Dekada asystenckiego wsparcia rodziny w podkrakowskiej gminie wiejskiej* omawia zmiany w praktyce asystentury rodzinnej, Anna Seeman-Majorek w rozdziale *Rodzinna piecza zastępcza w systemie projektowym – analiza odbiorców wsparcia w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych* koncentruje się na sytuacji dziecka w pieczy zastępczej, Magdalena Vinco w tekście *Rodzina jako zwierciadło społeczeństwa – kryzys rodziny w powieści Di familye Mushkat Isaaca Bashevisa Singera (1950)* podejmuje interpretację literacką kryzysu rodziny, Marcin Rzepka w rozdziale *Zmiana modelu oraz funkcji rodziny w przedrewolucyjnym Iranie w świetle protestanckich raportów misyjnych i medycznych* analizuje historyczne przemiany modelu rodziny, a Zuzana Budayová w opracowaniu *Miejsce rodziny w legislacyjnej polityce społecznej Republiki Słowackiej* omawia prawne i społeczne mechanizmy jej ochrony. Publikacja wykorzystuje analizę literatury, dokumentów, źródeł prawnych, badań empirycznych, wywiadów, studiów przypadku oraz interpretacji literackiej i historycznej. Zebrane wyniki prowadzą do wniosku, że rodzina pozostaje podstawowym środowiskiem rozwoju człowieka, lecz wymaga dziś wieloaspektowego, profesjonalnego i długofalowego wsparcia odpowiadającego na wyzwania komunikacyjne, psychologiczne, społeczne, kulturowe i instytucjonalne.

Słowa kluczowe: rodzina, interdyscyplinarność, komunikacja, wsparcie społeczne, polityka rodzinna

ISBN 978-83-68769-06-7 (druk)
ISBN 978-83-8370-121-9 (online)
Copyright © 2025 by Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International

Abstract

Anna Goch-Murzyniec
https://orcid.org/0000-0002-1780-2080
Pontifical University of John Paul II in Krakow
https://ror.org/0583g9182

Anna Seemann-Majorek
https://orcid.org/0009-0009-8613-8468
Pontifical University of John Paul II in Krakow
https://ror.org/0583g9182

A Perspective on the Family
DOI: https://doi.org/10.15633/9788383701219

The scholarly monograph *A Perspective on the Family*, edited by Anna Goch-Murzyniec and Anna Seemann-Majorek, offers an interdisciplinary account of the contemporary family through eight studies devoted to its transformations, crises, and forms of support. In *Family in a Communication Crisis: Between Dialogue and Silence*, Wiktoria Halina Sękiel examines the role of dialogue in sustaining family bonds; in *The Polish State Policy Towards Infertile Couples – An Overview of the Developed Support System*, Magdalena Ochońska analyzes support mechanisms for infertile couples; and in *The Elements of Logotherapy in the Service of the Family. The Sense of Meaning in Life Among People Experiencing Domestic Violence*, Mariusz Ferenczak explores the meaning-centered potential of

logotherapy in assisting victims of domestic violence. Anna Goch-Murzyniec, in *A Decade of Assistant Support for Families in a Rural Community near Krakow*, discusses changes in family assistant practice; Anna Seemann-Majorek, in *Family Foster Care in the Project System – Analysis of Support Recipients in the Context of Deinstitutionalization of Social Services*, focuses on the child's situation in foster care; Magdalena Vinco, in *The Family as a Mirror of Society – The Crisis of the Family in Isaac Bashevis Singer's Di familye Mushkat (1950)*, offers a literary interpretation of family crisis; Marcin Rzepka, in *Changing Family Model and Family Functions in Pre-Revolutionary Iran as Reflected in Protestant Missionary and Medical Reports*, analyzes historical transformations of the family model; and Zuzana Budayová, in *The Place of the Family in the Legislative Social Policy of the Slovak Republic*, discusses legal and social mechanisms of family protection. The volume employs literature review, document analysis, legal sources, empirical research, interviews, case studies, and literary and historical interpretation. Its findings show that the family remains a fundamental environment for human development, yet today it requires multidimensional, professional, and long-term support capable of addressing communication, psychological, social, cultural, and institutional challenges.

Keywords: family, interdisciplinarity, communication, social support, family policy

ISBN 978-83-68769-06-7 (print)
ISBN 978-83-8370-121-9 (online)
Copyright © 2025 by Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International

W nauczaniu św. Jana Pawła II rodzina jest świętą wspólnotą życia i miłości, „małą ojczyzną" człowieka, opartą na sakramentalnym małżeństwie, gdzie rodzi się i wychowuje nowe życie. Jest ona „kołyską" Kościoła, pierwszą szkołą cnót, miejscem wzajemnego uświęcania i służby, gdzie każdy jej członek uczy się miłości, szacunku i dostrzegania godności osoby, widząc w bliźnim oblicze Chrystusa. Stąd z wielkim zainteresowaniem przyjąłem do recenzji opracowanie, składające się z ośmiu interesujących wypowiedzi, w których Autorzy (...) pochylili się nad tematem rodziny jako wyjątkowego środowiska skupiającego na sobie wielość perspektyw. Niejako zaprosili mnie, czytelnika, abym popatrzył w przyszłość rodziny w ramach interdyscyplinarności (rozumianej w bardziej kompleksowy sposób) i umiejscowienia (w katolicyzmie, judaizmie i islamizmie), a przez to zauważył jej zalety, pojawiające się zmiany i występujące trudności, zaś odrzucił wszelką iluzję i naginane obrazy.

Z recenzji
ks. prof. dr. hab. Henryka Olszara

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

www.wydawnictwoscriptum.pl

scriptum

ISBN 978-83-68769-06-7